

অসমীয়া কথা সাহিত্য

পুৰণি ভাগ

বিৰিঞ্চিকুমাৰ বৰুৱা

প্ৰথম তাঙৰণ : বহাগ ১৮৭২

দ্বিতীয় তাঙৰণ : জ্যৈষ্ঠ ১৩৮৩

প্ৰকাশক :

শ্ৰীখগেন্দ্ৰনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা

লয়াৰ্ছ বুক ষ্টল

পাণবজাৰ : গুৱাহাটী

বেচ :

চাৰি টকা মাথোন

ছপাশাল :

শ্ৰীআৰ বেনাৰ্জী

ইন্দু-নাৰায়ণ প্ৰিণ্টিং ওৱাৰ্কচ

পোন্ধৰ/বি, ৰায়বাগান ষ্ট্ৰীট

কলিকতা : ছয়

প্ৰথম তাঙৰণ

প্ৰকাশকৰ কথা

অসমীয়া কথা সাহিত্য অতি প্ৰাচীন। কেৱল গল্প ভঙ্গীৰ ওপৰতে এই সাহিত্যৰ যশস্তা নিৰ্ভৰ কৰা নাই; বিষয়বস্তুৰ ফালৰ পৰাও পুৰণি অসমীয়া গল্প সাহিত্য সমৃদ্ধিশালী। নাট, দাৰ্শনিক গ্ৰন্থ, জীৱনচৰিত, বুৰঞ্জী, জ্ঞান বিজ্ঞানৰ পুথি, চিঠিপত্ৰ আদি বিবিধ বিষয়ত খৃষ্টীয় ষোল শতিকাৰ পৰা অসমীয়া গল্পৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ এই ভাগটো যি দৰে চিত্তাকৰ্ষক, সেইদৰে সি অসমীয়া জাতিৰ গোৰৱৰ সম্পত্তি।

পুৰণি অসমীয়া গল্প সাহিত্যৰ বিষয়ে যথাযথ বিচাৰ বিশ্লেষণ হোৱা নাই। অধ্যাপক শ্ৰীযুত বৰুৱা দেৱে বাৰ বছৰৰ পূৰ্বে কলিকতা এ. এচ. এল. ক্লাবৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত “চিন্তাকোষ” (১৯৩৭) নামৰ পুথিত পুৰণি অসমীয়া গল্প সাহিত্য সম্পৰ্কে প্ৰণালীবদ্ধভাৱে আলোচনা কৰিছিল। সেই একে সময়তে ‘বৰদৈচিলা’ আদি অগ্ৰাণ্য কাকততো শ্ৰীযুত বৰুৱা দেৱে পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য সম্বন্ধে কেইটিমান প্ৰৱন্ধ লেখিছিল। পুৰণি হলেও প্ৰৱন্ধ কেইটিৰ স্থায়ী মূল্য আছে। সেই প্ৰৱন্ধ কেইটিকে ক্ৰম অনুসৰি সজাইপৰাই “অসমীয়া কথা সাহিত্য”ৰ পুৰণি ভাগ প্ৰকাশ কৰা হল।

সাহিত্যিক আৰু অসমীয়া সংস্কৃতি-ঐতিহ্যৰ তথ্য অনুসন্ধানী স্বৰূপে শ্ৰীযুত বৰুৱা দেৱৰ খ্যাতি আছে। এই পুথিৰ প্ৰৱন্ধসমূহত অসমীয়া গল্প সাহিত্যৰ বিচাৰ বিশ্লেষণৰ তেখেতে এটি নতুন পথ দৰ্শাইছে। এনে চৰ্চ্চা যিমান বাঢ়ে, সিমান অসমীয়া সাহিত্যৰ গোৰৱ বাঢ়িব। সেই কথাকে উপলব্ধি কৰি “অসমীয়া কথা সাহিত্য” ৰাইজৰ আগলৈ আগবঢ়োৱা হল।

প্ৰথম বহাগ, ১৮৭২ শক
নলবাৰী

শ্ৰীহৰিনাৰায়ণ দত্তবৰুৱা

দ্বিতীয় তাণ্ডবন

প্রকাশকৰ কথা

অসমীয়া কথা সাহিত্য (পুৰণি ভাগ) কিতাপখনৰ কলেবৰ
সকল হলেও ইয়াৰ অসমীয়া সাহিত্যত যথেষ্ট মূল্য আছে। অসমীয়া
ভাষা সাহিত্যৰ ছাত্র-ছাত্রীসকলৰ কামত আহিব বুলি ইয়াৰ দ্বিতীয়
তাণ্ডবন ছপা কৰি বজাৰত দিয়া হ'ল।

লয়াছ বুক ষ্টল

গুৱাহাটী

৩৫৭৬

শ্রীখগেন্দ্ৰনাথায়ণ দত্তবক্স

সূচীপত্ৰ

প্রথম আখ্যা		
আগ কথা	...	১
দ্বিতীয় আখ্যা		
অন্ধীয়া নাটৰ গল্প	...	৩
তৃতীয় আখ্যা		
মন্ত্ৰ পুথিৰ গল্প	...	১৩
চতুৰ্থ আখ্যা		
কথা-গীতাৰ গল্প	...	১৯
পঞ্চম আখ্যা		
পুৰণি অসম বুৰঞ্জীৰ গল্প	...	৩০
ষষ্ঠ আখ্যা		
বিবিধ বিষয়ৰ পুথিৰ গল্প—		৪৫-৫৯
(ক) ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় পুথি	...	৪৫
(খ) বাৰহাৰিক জ্ঞানৰ পুথি	...	৫১
সপ্তম আখ্যা		
কথা গুৰু চৰিতৰ গল্প		৬০
অষ্টম আখ্যা		
কাকত-পত্ৰৰ গল্প—		৬৮-৮২
(ক) চিঠি-পত্ৰৰ গল্প	...	৬৮
(খ) ভূমিদান ফলিৰ গল্প	...	৭৪
(গ) আদালতৰ গল্প	...	৭৯
(ঘ) পেড়া কাকতৰ গল্প	...	৮২
নবম আখ্যা		
সামৰণি	...	৮৩

প্ৰথম অধ্যায়

আগ কথা

মানুহে কথা-বতৰা আলাপ-আলোচনা গছত কৰে; তথাপি সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীত গছ বচনাৰ জন্ম পছতকৈ পিছত হৈছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ ক্ষেত্ৰতো সেই একে কথা। অসমীয়া সাহিত্যৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন গীত-পদতহে পোৱা গৈছে। অসমীয়া সাহিত্যৰ আদি যুগ পদ্য-প্ৰধান আছিল। শিবোৰ কবিতাৰ বিষয় নহয় তাতো ছন্দ প্ৰয়োগ হৈছিল। জ্যোতিষ, নিদান, গণিত আদি বিষয় পছতে বচিত হৈছিল। পূৰ্বেৰ আৰ্য্য ছন্দত গণিত শাস্ত্ৰ বচনা কৰা হৈছিল দেখি গণিতৰ নিয়মসমূহে এতিয়াও আৰ্য্য আখ্যা পাইছে।

সাহিত্য সৃষ্টিৰ মূলতে হৈছে লোকক আনন্দ দিয়া। পূৰ্বে পাঠকৰ সংখ্যা কম হোৱাত শ্ৰৱণ কৰোতাৰ তৃপ্তিৰ অৰ্থে ইহে সাহিত্য বচিত হৈছিল। শুনোতাৰ মন আকৰ্ষণ কৰিবলৈ ছন্দবদ্ধ আৰু সঙ্গীত ধৰ্ম্মী কাব্যই উৎকৃষ্ট বচনা। তদুপৰি সংস্কৃত সাহিত্যৰ অনুবাদ আৰু অনুকৰণত গঢ়ি উঠাৰ হেতুকেও পুৰণি অসমীয়া সাহিত্য গীত প্ৰধান হৈছে।

কিন্তু দৈনন্দিন জীৱনৰ লগত সম্বন্ধ নোহোৱা ভাষাৰ সাঁচত জাতীয় সাহিত্যৰ প্ৰাণ আৱদ্ধ হৈ থাকিব নোৱাৰে। অসমীয়া সাহিত্যৰ এই নিবিড় বন্ধন মুক্ত কৰিলে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে। শঙ্কৰদেৱে প্ৰথমে পূৰ্ববৰ্ত্তী অপ্ৰমাদী কবিসকলৰ পদকে অনুসৰণ কৰিছিল যদিও অভিনৱ বচনা সৃষ্টিৰ ক্ষমতাত তেওঁৰ তুলিকা আছিল অতুলনীয়। তাৰেই ফলত অসমীয়া সাহিত্যৰ ভাওনাঘৰত অক্ষীয়া নাটৰ অভ্যুত্থান। অক্ষীয়া নাটসমূহতেই অসমীয়া গছ ভাষাৰ প্ৰথম বিকাশ।

অসমীয়াৰ গোঁৱৰৰ বিষয় যে আধুনিক ভাৰতীয় আৰ্য্যভাষা সমূহৰ ভিতৰত অসমীয়াতে প্ৰথমে গল্প সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছিল। বঙ্গালী গল্পৰ প্ৰাচীন নিদৰ্শন হৈছে বৈষ্ণৱসাধক সকলৰ ‘কড়চা’-সমূহ; কড়চাৰ প্ৰাচীনতম পুথিৰ ৰচনাকাল ১৬০৩ শকাব্দ অৰ্থাৎ ১৬৮১-৮২ খৃষ্টাব্দ বুলি অনুমান কৰা হৈছে। হিন্দী গল্পৰ আদি ৰূপ পোন্ধৰ শতিকাত (১৪৬৪-৫) ব্ৰজভাষাত ৰচিত গোৰখনাথৰ হঠযোগ, ব্ৰহ্মজ্ঞান আদিৰ ৰচনাত পোৱা গৈছে। অসমীয়া গল্পই পোন্ধৰ শতিকাৰ পৰা কেৱল এটি নিৰ্দিষ্ট ৰূপকে গ্ৰহণ কৰা নাই, সেই যুগৰ পৰা অসমীয়া গল্পত ধাৰাবাহিকভাৱে সাহিত্য ৰচনাৰ প্ৰচেষ্টা চলি আহিছে।

অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ সৃষ্টিত বৈষ্ণৱ সত্ৰসমূহৰ দান অমূল্য। আহোম ৰজাসকলৰ সহায় আৰু পৃষ্ঠপোষকতাত অসমীয়া গল্প সাহিত্যই নানা বিষয়ত প্ৰসাৰতা লাভিবলৈ সুযোগ পালে। বৰ্তমান পুথিত বিভিন্ন যুগৰ অসমীয়া গল্পভঙ্গীৰ আৰু গল্প সাহিত্যৰ সামান্য নিদৰ্শন দৰ্শাবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

দ্বিতীয় অধ্যায়

অক্ষীয়া নাটৰ গল্প

অক্ষীয়া নাট সমূহতে প্ৰথমে অসমীয়া গল্পৰ সাহিত্যিক ৰূপৰ পৰিচয় ঘটিছে। শঙ্কৰদেৱে গতানুগতিক পদ্যৰ ভাষাৰ পৰা আঁতৰি আহি অক্ষীয়া নাটত এটি সহজ সবল গল্পৰ ৰূপ দিলে; লগে লগে কথা ভাষা আৰু ভঙ্গীক সাহিত্যৰ শাৰীলৈ তুলিলে। শঙ্কৰদেৱৰ নাটকৰ গল্পত যি ভাষা ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে তাৰ বিষয়ে অধ্যাপক শ্ৰীযুত অম্বিকানাথ বড়াদেৱে তেখেতৰ সম্পাদিত “কল্পিতীহৰণ নাটৰ” পাতনিত লিখিছে।—

“...নাটকবিলাকৰ ভাষা বিশেষকৈ মন কৰিবলগীয়া। ষোল-শতিকাৰ ভাষাৰ লগত অৱশ্যে বৰ্তমান ভাষাৰ কিছু অমিল থাকিবই, কিন্তু এই নাটক বিলাকৰ ভাষাৰ লগত আমাৰ বৰ্তমান ভাষাৰ অমিল বৰ বেছি। ইয়াৰ কাৰণ নাটক-বিলাকত, সেই সময়ৰ আমাৰ ভাষাৰ লগত, ভাৰতবৰ্ষত ব্ৰজাৱলী বুলি যি এটা কথিত ভাষা আছে, তাকে বহুল পৰিমাণে মিহলোৱা হৈছে।” নাটক সমূহত ব্ৰজাৱলী ভাষা ব্যৱহাৰ কৰাৰ কাৰণ শ্ৰীযুত বড়াদেৱে দুটি বুলি নিৰ্দেশ কৰিছে। প্ৰথমতে, নাটকবোৰ সংস্কৃত নাটকৰ আৰ্হিত লিখা, দ্বিতীয়তে নাটকৰ অভিনয়লৈ দৰ্শকৰ ভক্তি আৰু শ্ৰদ্ধা বঢ়োৱা। অন্য এটি কাৰণ হৈছে ‘ভাষাটিও শুনিবলৈ মিঠা’।

ব্ৰজাৱলী ভাষা মূলতে মৈথিলী ভাষাৰ পৰা উদ্ভব হলেও, ই অসমীয়া কবিৰ হাতত আৰু অসমীয়া ভাষা আৰু সাহিত্যৰ আশ্ৰয়ত পুষ্ট আৰু পৰিবৰ্দ্ধিত হৈছে দেখি ইয়াক অসমীয়াৰ উপভাষা বুলিব পাৰি। মধ্য যুগত অসমীয়া শিক্ষাৰ্থী সকল উত্তৰ ভাৰতৰ নানা

শিক্ষাকেন্দ্ৰলৈ শিক্ষাৰ নিমিত্তে গৈছিল ; সেই সময়ত মিথিলাও এটি লেখতলবলগীয়া শিক্ষা কেন্দ্ৰ আছিল। মিথিলালৈ যোৱা ছাত্ৰ আৰু ধৰ্ম্মপিপাসু লোকসকলে অগ্ৰাণ্য শাস্ত্ৰৰ লগত বিজ্ঞাপতি আদি মৈথিলী কবি সকলৰ দোহাৱলী কণ্ঠস্থ কৰিছিল। মৈথিলী কবিৰ গীতসমূহ সেই যুগত উত্তৰ ভাৰতৰ সকলো ঠাইতে সমাদৃত হৈছিল। এই নিমিত্তেই অসমীয়া কবিয়েও ভঙা মৈথিলী ভাষাত আৰু এই গীতৰ অনুকৰণত গীত আৰু পদাৱলী ৰচনা কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই ভঙ্গা মৈথিলীয়েই ব্ৰজাৱলীৰ আদি ৰূপ। ব্ৰজধামত প্ৰচলিত ব্ৰজভাষাৰ লগত ব্ৰজাৱলীৰ সাদৃশ্য অমূলক। যি সময়ত ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ সৃষ্টি হয়, সেই সময়ত মৈথিলী আৰু অসমীয়া ভাষাৰ মাজত পাৰ্থক্য নিচেই কম আছিল। গতিকে ভঙা মৈথিলী ভাষা সহজেই অসমীয়া ভাষাৰ লগত ৰজিতা খাই পৰিছিল।

ব্ৰজধামত উৎপত্তি যদিও ব্ৰজাৱলী কোনো জাতিগত ভাষা নহয়, আৰু ই কোনো নিৰ্দিষ্ট ভৌগোলিক পৰিসীমাৰ ভিতৰত আৱদ্ধ নাছিল ; উত্তৰ পূব ভাৰতৰ যি অঞ্চলতে বৈষ্ণৱসাধক সকলৰ প্ৰাধাণ্য আছিল তাতেই ব্ৰজাৱলী ভাষাই প্ৰসাৰ লভিছিল।

কথোপকথনতে নাটকৰ জন্ম ; সেয়ে কথা-সাহিত্যৰো আদি ৰূপ। নাটকৰ ৰচনাৰ লগে লগে শঙ্কৰদেৱৰ এটি উপযোগী পদ্ধতিগত গুণ ভাষাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। গুণৰ অভাৱতে সম্ভৱতঃ প্ৰথম নাটক চিহ্নযাত্ৰা গীত-পদেৰে সম্পূৰ্ণ আছিল। নৃত্য-গীত-বাণ সংযুক্ত ভাওনাৰ নিমিত্তে অক্ষীয়া নাটসমূহ নাটক স্বৰূপে অপৰিহাৰ্য্য।

কৃষ্ণ চৰিত্ৰৰ মহীয়ান আখ্যানসমূহ প্ৰচাৰ কৰিবলৈ শঙ্কৰদেৱে কেৱল অসমীয়াত প্ৰথম নাটকৰ সৃষ্টি কৰা নাছিল, অসমীয়া গুণ সাহিত্যৰো তেওঁ জন্মদাতা।

অক্ষীয়া নাটসমূহ সংস্কৃত নাটকৰ আদৰ্শত ৰচনা কৰা হৈছিল। অকল গঠন-ৰীতিতেই সংস্কৃত নাটকৰ আৰ্হি লোৱা নাছিল, বিষয়বস্তুও সংস্কৃতমূলক। এই দুই কাৰণেই অক্ষীয়া নাটকৰ কথাত বহু পৰিমাণে

সংস্কৃত প্ৰভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। সূত্ৰধাৰৰ সংযোগ, সংস্কৃতত ৰচিত নান্দী শ্লোক আদিৰ বাহিৰেও নাটকৰ গুণত সংস্কৃত বাক্য আৰু বহু তৎসম শব্দ ব্যৱহৃত হৈছে। যথা—ইতি জ্ঞাতা সবে সাৱধানৈ থাক ; পুনঃ সূত্ৰধাৰঃ আকাশে কৰ্ণং দত্তা সঙ্গীক বোল ; দৈৱকী পুত্ৰ নহি নহি ; স্বকী স্বকী স্থান ; মত মাতঙ্গ তদং ; ইতি সঙ্গী নিজ্ঞান্ত ; তদন্তৰম, অপিচ ইত্যাদি।

অক্ষীয়া নাট আকৃতিৰ বিচাৰত নাটক ; কিন্তু প্ৰকৃতিৰ বিচাৰত গীতিকাব্য। সেই কাৰণেই অক্ষীয়া নাটকৰ কথোপকথনৰ ভাষাৰ মাজতো সুৰৰ সংযোজন হৈছে। অক্ষীয়া নাটৰ অভিনয়তো গীত-পদ আৰু নৃত্যৰে প্ৰাচুৰ্য্য। প্ৰতি ভাৱবীয়াই নাচি নাচি আৰু জাত লগাইহে ৰচন মাতে। গতিকে নাটকৰ লয়ৰ লগত সঙ্গতি সাধিবলৈকে সঙ্গীতপ্ৰাণ গুণভাষাৰ প্ৰয়োজন হৈছিল। এই খিনিতে এটি কথা উল্লেখ কৰা উচিত যে সংস্কৃত নাটকৰ উদ্ভৱ যেনেকৈ কাব্যৰ পৰা সেইদৰে অক্ষীয়া নাটকৰো জন্ম পদ-পুথিৰ পৰাহে।

কৃষ্ণ মাহাত্ম্যৰ যি সমূহ আখ্যানৰে অক্ষীয়া নাটৰ জন্ম হৈছে সেই প্ৰায়বোৰ পদলৈ অনূদিত হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে কব পাৰি যে ‘কঙ্কণী-হৰণ’ নাট সেই নামৰ কাব্যৰ কথা আৰু গীত মিশ্ৰিত নাটকীয় সংস্কৰণহে। নাটকত ব্যৱহৃত হোৱা গুণৰ ভালেখিনি হৈছে সেই নাটকতে সংযোজিত সংস্কৃত শ্লোক আৰু অসমীয়া গীতৰ গুণ অনুবাদ। উদাহৰণ স্বৰূপে ‘কেলি গোপাল’ নাটকৰ পৰা উদ্ধৃত কৰা হল :—

পদ—

“বাম বাহুত বাম কপোল মিলায়া,
কেলি কদম্ব মোহন বেণু বাই।
শুনি বেণু ধেনু ধৰত তৃণ দৰ্শনু।
বহে নীৰ নয়ন বুৰায়ি ॥

শুনি মোহন ধ্বনি তন্তিত তবঙ্গিনী,
পুলক কমল কোল ডোলে ।
হৰিণী হৰাৱত চেতন এ তনু
বিচুৰি বহত বস ভোলে ॥”

কথা :—

“শ্ৰীকৃষ্ণ বাম বাহু বাম কপোলে থাপি কোমল আঙ্গুলিচয়
চালি বেণু বজায়, তা শুনি সুৰ সুন্দৰী সব মূৰ্চি পড়য় । ধেনুসব
তৃণদন্তে নীৰ বুৰে ; হৰিণী সব চেতন হৰাৱত, নদীসৰ কামে কম্পয়ে
বহ ॥”—ইত্যাদি ।

অনুপ্রাস আদি শব্দালঙ্কাৰৰ বহুল প্ৰয়োগতো নাটকীয় গত
প্ৰত্যক্ষ হৈছে । কেৱল ওচৰা-ওচৰিকৈ থকা দুই চাৰিটা শব্দতে
নহয়, সমগ্ৰ বাক্যটিতে কেতিয়াবা অনুপ্রাসৰ অনুৰণন ধ্বনিত হয় ।
যেনে—জগতক পৰম গুৰু পৰম পুৰুষ পুৰুষোত্তম সনাতন ব্ৰহ্মা মহেশ
সেবিত চৰণ পঙ্কজ নাৰায়ণ শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণ ; আপদ ঔষধি পাই সৰ্প দৰ্প
ভেল ; সোহি দশবথ ৰাজকুমাৰ কোটি কন্দৰ্প দৰ্প দলন শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ।

লগলাগি থকা বাক্যৰ শেষ পদ কেইটিৰ ধ্বনিৰ সাদৃশ্যই আৰু
মাজে মাজে বাক্যৰ আখৰৰ সংখ্যাই নাটকৰ গতক পদ ছন্দৰ ৰূপ
দিছে । যেনে—

পৰশুৰাম মহাকোপে দণ্ড ধয়ল ।

বিখামিত্ৰো দণ্ড ধবল ।

দোহোৰ দণ্ড প্ৰহাৰক চোটে চুৰ ভেল ।

তদন্তৰ ছৰড়ি ধৰিয়ে যুদ্ধ কয়ল ।

(বাম বিজয়)

ভঙ্গিমাৰ লগত ৰজিতা খুৱাই সাধাৰণ প্ৰচলিত শব্দ, খণ্ডবাক্য,
উপমা আদি অলঙ্কাৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে । যুৱা অসমীয়া উপমাৰ
চানেকী স্বৰূপে কেইটিমান তুলি দিয়া হল :—

কাচক চাহিতে মাণিক হৰায় ; যৈচে কলস ভাগল ; কদলিক
বাতে উপাবল (ককিণী হৰণ) ; যৈচে শিশিৰ পৰি পদ্ম সঙ্কোচিত
ভেল ; যৈচন বনাগ্নি বৃষ্টি জলে নিৰ্বাণ ভেল (কালিয় দমন) ;
যৈচে সিংহক আগু বালক হৰিণ (বাম বিজয়) ।

কথ্য বীতিৰ প্ৰয়োগৰ দৃষ্টান্ত স্বৰূপে ‘পাৰিজাত হৰণ’ নাটকৰ
শচী-সত্যভামাৰ কথোপকথনৰ কিছু অংশ উদ্ধৃত কৰা হল—

“শচী—অয়ে সত্যভামা, তোহাৰি স্বামী মাধৱক কথা সব হামু
জানি । ওহি গোপী বৈ প্ৰাণ গোপাল । ওনিকৰ আগু গোকুলৰ
দ্বী নাহি বহল । দেখো কংসৰ দাসী কুজী তাহেক হাত এৰাবল
নাহি । তাহেৰ আৰ কি কহব ? ঐচন অনাচাৰী কৃষ্ণত গৰ্ব কয়কহো
হামাক পাৰিজাত নিয়া যাৱ ? অঃ বজ্ৰধৰত সবংশো নাশ ভেলি
জানৱ ।”

“সত্যভামা—অয়ে ইন্দ্ৰাণী, জগতক পৰম গুৰু হামাৰি স্বামী,
যাহেৰ নাম স্মৰণে মহা মহা পাণীসবো সংসাৰ নিস্তাবে, তাহেক
অতয়ে নিন্দা কবহ ? অয়ে নিলাজী মৰিতে নাজানস । তোহোক
স্বামী ইন্দ্ৰক কথা কহিতে ঘিণেসে উপজে । দেখো অমৰাৱতীক যত
নটী তোহাক স্বামীক সে নাহি আটল । তোহাৰ স্বামী কয়লি
কি ? গৌতম ঋষিক যে ভাৰ্য্যা অহল্যা তাহাক মায়া কৰিকহো
জাতিভ্ৰষ্ট কয়ল । তন্নিমিত্ত সব শৰীৰে ঢাকি যোনি ডাগ ভেল ।
অয়ে পামৰী, ঐচন ইন্দ্ৰক হামাকু আগে বাধানহ ?”

* * *

“সত্যভামা—ঐয়ে দানৱক বেটী ইন্দ্ৰাণী, হামুক আগু তোহাৰি
অতয়ে বৰাই । হামু পৰম দৰ্পকয় তোহাৰি পাৰিজাত আনল ।

অসমীয়া নাটক গত কথ্য ভাষাৰ বীতিবো পৰিচয় আছে । কথ্য

দেখো অব তোহাক স্বামী পুৰন্দৰক যত শক্তি থিক যুদ্ধ কৰ হামাক
হাতক পাৰিজাত নিয়ক দেখি। তবে সাফল বৰাই কয়লি।”

* * *

“সত্যভামা—আহে পুৰন্দৰ তুল কি নিমিত্ত পলার। দেৱক
বাজা ছয়া মানুস কৃষ্ণক ভয়ে ভঙ্গ দেলহ, উচিত নোহে। তোহাৰি
আণ্ড পাৰিজাতক মঞ্জৰী পৰিধান কয়ে শচী লাসা-বেশ কৰি বেৰাৰে।
তুল বজ্জৰ বীৰ, অৱ কৈছে পলার, লাজক পিঠি দেলহ। অয়ে
গামৰী শচী, ওহি ইন্দুক দেখাই অতয়ে দৰপ কয়লি। অব তোহাৰি
ভতাৰক কৈছে নাহি পলাটৰ। হামী মানুসী ছয়া তোহাৰি পাৰিজাত
নিয়া যাঞে। ওহি তাপে মৰিতে নজানৱ।”

কল্পিণী হৰণ নাটত বেদনিধিৰ হাতত কল্পিণীয়ে কৃষ্ণলৈ পঠোৱা
এখনি প্ৰেমপত্ৰ আছে। ভাষাৰ কথা বাদ দিলেও প্ৰাচীন পত্ৰ
লিখাৰ পদ্ধতিৰ পৰিচয় স্বৰূপে এই পত্ৰৰ বিশেষ মূল্য আছে।
পত্ৰখনি তলত উদ্ধৃত কৰা হল—

“স্বস্তি শ্ৰীপৰমেশ্বৰ-সুৰাসুৰ বন্দিত-পাদ-পদ্ম প্ৰপন্ন জন তাৰণ
নাৰায়ণ শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণচৰণ সৰোজেন্দু। কল্পিণ্যাঃ সহস্ৰ প্ৰণাম লিখনম্।
শিৱমিহ নিবেদনঞ্চ।”

“হে স্বামী, ভিন্দুক মুখে তব গুণ ৰূপ শুনিয়ে কায়বাক্যমনে
তোহাক পতি ভাবে বৰইছি। তথি পাপী শিশুপাল হামাক বিবাহ
কৰিতে আৱল থিক। যৈচে সিংহক ভাগ নিতে শূগাল আসয় থিক।
তাহে দেখিয়ে ভয়ে দণ্ডে যুগ যাই। জানি হামু নিজ দাসীক সত্বে
নেৰ আসিয়া স্বামী।

যবে বোল তোহো অন্তেষপুৰে বহ, কোন পৰকাৰে ভেট পাৰব,
অথি উপায় কহোঁ, হে নাথ তা শুনহ। বিবাহক পূৰ্ব দিবস ভৱানীক
মঠ চলব। সে সময়ে হামাক হৰি নিয়ে যাব। যব তোহোঁ হেলা কৰি
হামাক নাহি নেৱব, তব তোহাত বন্ধ দিয়ে হামো প্ৰাণ ছাড়বো।
পাপী শিশু পালক ছয়া হামো কবহো পাৰে নাহি পৰশো। ওহি

জানি নিজ দাসীক হে নাথ উদ্ধব উদ্ধব। তব চৰণ সৰোজহ।
কিং বহু লেখ্যমিতি পত্ৰমিদম্।”

অক্ষীয়া নাটৰ ভাষাৰ ওপৰত প্ৰাকৃতৰ চাব একেবাৰে মচ খোৱা
নাই। ধ্বনিত, শব্দ-ধাতুৰূপত আৰু পদ প্ৰয়োগত তাৰ চিন প্ৰকাশ
পাইছে। ভাষা সঙ্গীত-ধৰ্ম্মী হোৱাৰ হেতুকে প্ৰাকৃতৰ দৰে পদান্তৰ
স্বৰধ্বনি উচ্চাৰিত হৈছে। ঋ-কাৰৰ ঠাইত শুধ স্বৰধ্বনি নাইবা ৰ যুক্ত
স্বৰধ্বনিৰ প্ৰয়োগ হৈছে। যথা, ঘৰিণী < গৃহিণী, মাই < মাতৃ। প্ৰাকৃত
ব্যাকৰণৰ নিয়ম অনুসৰি অনাদি অযুক্ত থ, ধ-ধ্বনিৰ ঠাইত ‘হ’ হৈছে।
যেনে, মুহ < মুখ, বিহি < বিধি। প্ৰাকৃতত পদৰ আদিত থকা যুক্ত
ব্যঞ্জনৰ এটিৰ লোপ হয় (সাধাৰণতে ৰ, ব, স-ৰ লোপ হয়), নতুবা
স্বৰভক্তিৰে সেই যুক্ত ব্যঞ্জনৰ বিচ্ছেদ ঘটায়। নাটকৰ ভাষাত এই
পৰিবৰ্ত্তনৰ দৃষ্টান্ত হৈছে—তৰাসে < ত্ৰাস, পৰণাম < প্ৰণাম, ভৰময়—
ভ্ৰময়, পৰসাদ < প্ৰসাদ, তৰধ < স্ত্ৰুধ ইত্যাদি। পদৰ মাজত থকা যুক্ত
ব্যঞ্জন ধ্বনি কেতিয়াবা সমীভূত হৈছে আৰু কোনো স্থলত স্বৰভক্তিৰ
সংযোগত পৃথক হৈছে। যেনে, শবদ < শব্দ, ভকতি < ভক্তি, মলিন
< ম্লান।

আধুনিক অসমীয়াত ব্যৱহৃত প্ৰায়বোৰ বিভক্তিৰ চিনেই অক্ষীয়া
নাটকৰ ভাষাত আছে। কৰ্ত্তাকাৰকত সংস্কৃত-এনৰ পৰা উদ্ভূত—এ,
—য়ে, —ঞ, এওঁ, এিও বিভক্তি যোগ হৈছে। বিশেষ্য পদৰ পিছত
—অ, —আ, বা —উ হলে সাধাৰণতে—এ বিভক্তি—ই লৈ সলনি
হয়। নাটকৰ গুণত এনে ঠাইতো—এ-ৰ ব্যৱহাৰ আছে। কৰ্ম্ম
কাৰকত—কৃত ৰূপৰ পৰা ওলোৱা—ক বিভক্তিৰ প্ৰয়োগ হৈছে।
এই—ক মূলতে ষষ্ঠী বিভক্তিৰহে চিন। ওপৰত উল্লেখ কৰা
সংস্কৃতৰ—এন,—ভিস্ বিভক্তিৰ পৰা ওলোৱা—এ,—এৰ, এৰে,
কেৰে (আৱল বাজ সভাকেৰি কোল) আদি বিভক্তিৰ ৰূপ
কৰণকাৰকত যোগ হৈছে। কোনো স্থলত প্ৰথমাৰ-ই বিভক্তিৰেও
কৰণকাৰকৰ অৰ্থ বুজোৱা হৈছে। সম্প্ৰদান কাৰকত—ক, —কহ,

—এ, আৰু সংস্কৃত লগ্ ধাতুৰ কৰ্মবাচ্যৰ অতীত কৃদন্ত ৰূপ লগ্ (প্ৰাকৃত লগ্গ, লগ্গই, লগয়তি) —অৰ পৰা ওলোৱা লাই, লাগিয়া আদি বিভক্তি প্ৰয়োগ হৈছে। অসমীয়াত অপাদান কাৰকৰ কোনো বিভক্তি নাই। সাধাৰণতে পৃথক কৰা আদি অৰ্থৰ ক্ৰিয়াত ষষ্ঠীৰ—ব সংযোগ কৰি নতুবা সম্বন্ধ পদৰ পিছত অনুসৰ্গ পৰা যোগ দি অথবা মূল বিশেষ্য প্ৰাতিপদিকত সম্বন্ধ বা অধিকৰণ কাৰকৰ শব্দত হন্তে লগলগাই অপাদান কাৰক বুজোৱা হয়। সম্বন্ধ কাৰকত ষষ্ঠী বিভক্তিৰ চিন—ব,—এব,—ক,—কেব যোগ হৈছে। অধিকৰণ কাৰকত সংস্কৃত—ত্ৰ (* ত্ৰ < ত) —অৰ পৰা ওলোৱা—ত,—তেব ব্যৱহৃত হৈছে। কোনোৱে ইয়াৰ মূল ‘অন্ত’ বুলিও অনুমান কৰিছে। অধিকৰণত—এ বিভক্তিবো প্ৰয়োগ আছে। যেনে, “হা হা দৈব বিধি, কোন অপবাধে হামাক বঞ্চল” (বাম বিজয়)। আধুনিক অসমীয়াত, ঘাইকৈ কবিতাৰ ভাষাত আৰু কোনো কোনো খণ্ডবাক্যত সপ্তমীত—এ ব্যৱহাৰ হয়। যেনে; ঘৰে ঘৰে, সুখে দুখে ইত্যাদি। সপ্তমীত—হি বিভক্তিবো প্ৰয়োগ আছে। যেনে, “ঘৰহি ঘৰহি” (ভূষণ হেৰোৱা)। ইয়াৰ মূল সম্ভৱতঃ—অক প্ৰত্যয়ান্ত শব্দৰ পিছত ই বিভক্তিৰ যোগ।

সৰ্বনামৰ বিভক্তিহীন আৰু বিভক্তিয়ুক্ত অৰ্থাৎ তিৰ্য্যক বা সামান্য দুয়োটা ৰূপেই পোৱা গৈছে। উত্তম পুৰুষত ময়ি, মঞি, হামু, হামাৰি, মো, মোৰ, মজু, মৰু, আমাৰা আদি ৰূপ আছে। অনুনাসিক ‘মঞি’ সম্ভৱতঃ সংস্কৃতৰ তৃতীয়াৰ—এনৰ সংযোগত হৈছে। হমু, হামু, সংস্কৃতৰ অহং (< হমুং)—অৰ পৰা আহিছে। মো, মম আৰু মজু আদি ৰূপ অপভ্ৰংশৰ মাজেদি মহমৰ পৰা ওলাইছে। হামাৰি, হামাৰ—এই শ্ৰেণীৰ পদৰ সম্বন্ধ প্ৰাকৃত প্ৰত্যয় কৰকঃ, কেৰা, কৰা আদিৰ লগত আছে। যেনে; অম্হকৰকো > অম্হঅৰও > অম্হাৰউ > হামাৰো ইত্যাদি। ডাঃ কাকতিয়ে, আমাৰা, তোমাৰা পদ সংস্কৃতৰ-সতকৰ পৰা উদ্ভূত বুলি অনুমান কৰিছে। আত্ম-

বোধক সৰ্বনাম “আপোন” আৰু স্বৰ সঙ্গতিৰ হেতু উদ্ভূত হোৱা ‘আপুন’ৰ বহুল প্ৰয়োগ হৈছে। মধ্যম পুৰুষত তুহ, তবু, তুৰা, তোহাৰ আদি পদৰ ব্যৱহাৰ আছে। সম্বন্ধবাচক সৰ্বনামত, সংস্কৃত যন্ত্ৰ (প্ৰাকৃত জস্ < জিস্) ৰ পৰা উদ্ভূত যোহি, সোহি পোৱা গৈছে। বহুবচন বুজাবলৈ সব, সকল জন, চয়, গণ, যুথ আদি সমষ্টি বাচক শব্দ প্ৰয়োগ হৈছে। বিশেষ্য, বিশেষণ, সৰ্বনাম, অথবা অসমাপিকা পদ দ্বিত্ব কৰিও বহুবচন কৰা হৈছে। যেনে সাধু সাধু, জয় জয়, ঘন ঘন, পেখু পেখু ইত্যাদি। দ্বীলিঙ্গ বিশেষ্য পদৰ বিশেষণত স্ত্ৰী প্ৰত্যয়ো মাজে মাজে আছে। যেনে, ভক্তা সীতা। যৌগিক বিশেষণ অৰ্থাৎ সমাস বা বাক্যাংশেৰে গঠিত হোৱা বিশেষণো আছে। যেনে, “বঘুকুলে কমল প্ৰকাশ সূৰ্য্য বামচন্দ্ৰ” (বাম বিজয়)।

ধাতুৰ মৌলিক আৰু যৌগিক দুয়োটা ৰূপেই আছে। সাধাৰণতে —ইন অতীত আৰু —ইব ভবিষ্যতত ব্যৱহৃত হৈছে। অসমাপিকা ৰূপৰ লগত আছ্ ধাতু যোগ হৈ যৌগিক ক্ৰিয়া পদৰ সৃষ্টি হৈছে। যেনে,—কহৈছ < কহি + আছ, বহৈছ < বহি + আছ; অছ বা আছ-ৰ ঠাইত কেতিয়াবা ‘থিক’ ৰ (সংস্কৃত স্থা বা স্থিতৰ পৰা উদ্ভূত) প্ৰয়োগ হৈছে। বৰ্তমানকালত অন্তি আৰু এন্ত গোৰৱাৰ্থে ব্যৱহাৰ হৈছে। কৃদন্ত—কহৰ ব্যৱহাৰ আছে। সম্প্ৰদান কাৰক আৰু সম্বন্ধ পদৰ বিভক্তি স্বৰূপেও কহ প্ৰয়োগ হয়। অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ বহুল প্ৰচলন হৈছে। সাধাৰণতে—ই,—ইয়া,—ইয়ে,—কহ, কয়, আৰু তে (হামু বিচক্ষমান থাকিতে কাহাকে ভয় থিক) অসমাপিকাৰ ৰূপ। একেটি বাক্যতে একাধিক অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ উদাহৰণ—

“বামক মাতা কোশল্যা শ্ৰীৰামক বিজয় বাত শুনিয়ৈ অনেক স্ত্ৰী সব সহিতে পৰম মঙ্গল গীত আনন্দে বাজনা বজায় বৰ কণ্ঠাক হাত এক ঠাম কৰিকহো মহোৎসৱে গৃহ প্ৰবেশ কৰাৰল। আসনে বৈঠাই

ৰামক সীতাক মাথে দুৰ্বাক্ষত সিঞ্চাৰি আশীৰ্বাদ কয়কহে। পৰম উৎসুকে কোশল্যা আনন্দে নৃত্য কয়ল।” (ৰাম বিজয়)

নাটকৰ গুৰুত ক্ৰিয়াপদসমূহ বাক্যৰ শেষত বহিছে আৰু একে কাল বুজাবলৈ এটি অনুচ্ছেদতে একে শ্ৰেণীৰ ধাতুৰ পুনঃ পুনঃ প্ৰয়োগত বাক্য গঢ়ি উঠিছে। সেই হেতু ক্ৰিয়াপদে বৈচিত্ৰ্যবিহীন হৈ বাক্যবীতিক বিৰক্তিকৰ কৰিছে। তলৰ উদ্ধৃতাংশই এই কথা প্ৰমাণ কৰিব—

“.....বিবিধ বিহাৰ মদন খেল লীলা কেলি-কৌতুক কয়ল।
ৰাজকুমাৰীক পায় মনোৰথ পূৰল, সে নৃপনন্দিনীক মহামহোৎসব
মিলল। জগতক পৰম গুৰু নাৰায়ণ, তন্নিকৰ পৰশনে পৰম
সোভাগিনী ভেল। নব তৰুণী পদ্মিনী কত সহস্ৰ দাসী পাৱল।
ইন্দ্ৰক যত সম্পত্তি নিজ মন্দিৰে মিলল। শ্ৰীকৃষ্ণৰ চৰণ পঙ্কজ
পৰমানন্দে পৰিচৰ্যা কয় সৰ্বথা ৰহয়ে”।

অসমীয়া নাটত ব্যৱহৃত হোৱা সৰ্বনাম আৰু ক্ৰিয়াপদৰ লগত ব্ৰজাৱলী ভাষাৰ বিশেষ মিল আছে। সেই কাৰণেই কোনো কোনোৱে এই ভাষাক ব্ৰজাৱলীৰ অসমীয়া ৰূপ বুলি মত প্ৰকাশ কৰিছে। কিন্তু ব্ৰজাৱলীৰ প্ৰভাৱ পৰিছে যদিও অসমীয়া নাটৰ শব্দ আৰু ধাতুৰূপ প্ৰধানতে অপভ্ৰংশৰ পৰাহে আহিছে।

মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ পিছৰপৰা আজিলৈকে যিবোৰ অসমীয়া নাট ৰচিত হৈছে, সেই সকলোবোৰতে এটি গতানুগতিকতাৰ ভাৱ পৰিলক্ষিত হৈছে। একে আদৰ্শকে সমুখত ৰাখি আৰু একে সাঁচত পেলাই বৈষ্ণৱ সাহিত্যিকসকলে আজিলৈকে অসমীয়া নাট ৰচি আছে। এই নাটসমূহত নাটকীয় ঠাঁচ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ মৌলিকতা আৰু নিত্য নতুন কোশল প্ৰকাশ পোৱা নাই যদিও, নাট্যকাৰ সকলৰ বিষয়-বস্তু পৰিগ্ৰহণৰ ক্ষমতা আৰু ৰচনা-পটুতা প্ৰশংসনীয়; সকলো বসকে ফুটাই তুলিব পৰা এই বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ লেখনীৰ বৈশিষ্ট্য। তাতোকৈ গোৰৱৰ বিষয়, চলিত

ভাষাৰ লগত সংযোগ-বিহীন ভাষা এটি আয়ত্ত কৰি, সেই ভাষাত লোকৰ মনোগ্ৰাহী নাটকাৱলী ৰচনা কৰাৰ ক্ষমতা। জনশিক্ষা প্ৰচাৰত অসমীয়া নাটৰ দান অতুলনীয়। অসমীয়া নাট সাহিত্যত আৰু নাট-সাহিত্যৰ ক্ৰমোন্নতিত সত্ৰীয়া বৈষ্ণৱ কবিসকলৰ ৰচিত অসমীয়া নাটসমূহৰ প্ৰভাৱ অপৰিসীম আৰু দান অপৰিমেয়।

তৃতীয় অধ্যায়

মন্ত্ৰ পুথিৰ গঢ়

অসমীয়া নাটকৰ সমসাময়িক বা তাতকৈ অলপ পূৰ্বৰ গঢ়ৰ পৰিচয় আছে মন্ত্ৰ-সাহিত্যত। অসমীয়া মন্ত্ৰপুথিৰ, কেৱল সাহিত্যৰপিনৰ পৰাই নহয়, মধ্যযুগৰ অসমৰ লোক বিশ্বাসৰ ইতিহাস স্বৰূপেও বিশেষ মূল্য আছে। মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ ভিতৰত কবতীপুথি, বীৰাজৰা মন্ত্ৰপুথি, সাপৰধাৰণী মন্ত্ৰ, সৰ্ববঢ়াক মন্ত্ৰ, শুচী মন্ত্ৰ আদিয়েই প্ৰধান।

মন্ত্ৰসমূহ অতি পুৰণি যদিও, অসমীয়া ভাষাত তাৰ জন্ম কাল নিৰ্ণয় কৰা টান। বিশেষতঃ সকলোবোৰ মন্ত্ৰ একে সময়তে ৰচনা হোৱা নাই; বিভিন্ন সময়ৰ ভিতৰত এই বিৰাট মন্ত্ৰ সাহিত্য গঢ়ি উঠিছে। কোনো কোনো মন্ত্ৰপুথিত কোৰাণ, কৰমা, ফিৰিঙ্গি আদিৰো উল্লেখ আছে। বায়ু কবতীত তিনিশ তেৰাঠি বাণৰ ভিতৰত কোৰাণ বাণ অন্ত্যতম।

কবতী আৰু মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ লগত কিছু পৰিমাণে অথৰ্ব বেদৰ

সম্বন্ধ আছে। ব্ৰহ্ম কবতী পুথিত এই সম্পৰ্কে স্পষ্ট ইঙ্গিত আছে।

“অনন্তশয্যাত গোসাঞি শুতি আছিলন্তে। বাজ ভৈলা চাৰি বেদ নিশ্বাস কাটন্তে। অথৰ্ব বেদৰ অৰণ্য কবতী কহে। কবতী মন্ত্ৰ জগততে বহে।”

অথৰ্ব বেদৰ মন্ত্ৰসমূহৰ দৰে অসমীয়া কবতী পুথিৰ মন্ত্ৰবোৰৰ ওপৰতো লোক বিশ্বাস, বেজ-বেজালিৰ বীতি-নীতিৰ প্ৰভূত প্ৰভাৱ পৰিছে। বিশেষকৈ অত্ৰাঙ্গণ বেজে এই মন্ত্ৰ ব্যৱহাৰ কৰা প্ৰথাৰ পৰা ই যে বেদ বাহিৰ সাহিত্য সেই কথা সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি। ব্ৰহ্ম কবতীত সেই দেখিয়েই ইয়াক “ওভোটা বেদ” বুলিছে। পুৰণি অসমীয়া লৌকিক ধৰ্ম্ম বিশ্বাস, আচাৰ-অনুষ্ঠানসমূহৰ বিষয়ৰ গৱেষণা আৰু চৰ্চ্চাত মন্ত্ৰপুথিসমূহে বহুত সমল যোগাব।

মধ্যযুগৰ বৌদ্ধ ধৰ্ম্মতো এনে ধৰণৰ জৰা-ফুকা মন্ত্ৰৰ বিশেষ প্ৰচলন হৈছিল। ইয়াৰ নাম আছিল “ধাৰণী” বা “পৰিত্ৰা” অৰ্থাৎ যি মন্ত্ৰই বিপদৰ পৰা ধৰি ৰাখে অথবা পৰিত্ৰাণ কৰে। ধাৰণী মন্ত্ৰ সিংহল, তীব্বত, চীন, নেপাল আদি দেশত এতিয়াও প্ৰচলিত। সাধাৰণ লোকৰ ওপৰত ধাৰণীৰ আজিও অশেষ প্ৰভাৱ। নেপালৰ ধাৰণী মন্ত্ৰসমূহক ‘পঞ্চৰক্ষা’ বুলি কোৱা হয়। পঞ্চৰক্ষাসমূহ হৈছে :—
(১) মহাপ্ৰতিসৰা—পাপ, ৰোগ-ব্যাদি দূৰ কৰিবলৈ ইয়াৰ প্ৰয়োগ হয়। (২) মহাসহস্ৰ প্ৰমৰদিনী—ভূত-প্ৰেত আঁতৰাবলৈ ইয়াৰ ব্যৱহাৰ; (৩) মহামায়ুৰী—সাপৰ বিষ দূৰ কৰিবলৈ এই মন্ত্ৰ পঢ়া হয়; (৪) মহাশীতৱতী—গ্ৰহ-দোষ, জীৱ-জন্তুৰ ভয় দূৰ কৰিবলৈ প্ৰয়োগ হয়; (৫) মহা-মন্ত্ৰানুসাৰিণী—নানাবিধ ৰোগ নিৰাকৰণৰ বাবে ব্যৱহৃত হয়।

অসমীয়া মন্ত্ৰসমূহকো এনে ভাৱে পাঁচ ভাগত ভগাব পাৰি। ইয়াৰ বাহিৰেও প্ৰেম, মৈথুন, বিবাহ বিষয়ক কিছুমান মন্ত্ৰ আছে;

সেই সমূহ অথৰ্ববেদৰ “ত্ৰীকৰ্ম্মাণিৰ” ভিতৰুৱা। মন্ত্ৰৰ সহায়ত মানুহে মানুহৰ অপায় অমঙ্গল ঘটুৱাব পাৰে বুলি লোক বিশ্বাস আছে। সেই সম্পৰ্কেও বহু মন্ত্ৰ আছে।

অসমীয়া মন্ত্ৰ সাহিত্যৰ ওপৰত যে মহাযান বৌদ্ধধৰ্ম্মৰ কিছু প্ৰভাৱ পৰিছে সেই কথা ‘কথাগুচ্চৰিত’ পুথিত উল্লেখ থকা তলৰ ঘটনাটিৰ পৰা অনুমান কৰিব পাৰি। চৰিত পুথিত আছে যে মহাপুৰুষ যেতিয়া বেলগুৰিৰ ধুৱাহাটলৈ যায়, তেতিয়া “সেই গ্ৰামে দুটা বোধমতীয়া টাটকীয়া আছিল। এটা হয় ব্যাধি এটা হয় বৈজ্ঞ। হৈ জাবে ফুকে সজ হয়। বস্ত্ৰ, টকা, ধান উপাধি দিএ যায়। এইমতে প্ৰৱৰ্ত্তি আছে। গুৰু শূনি পাৰগু-মৰ্দনৰ কীৰ্ত্তন কৰি দিলে। ভকতে গাই ফুৰে। ৰব নপাৰি গ’ল গুচি দাতিলে।”

লোক বিশ্বাসৰ লগত জড়িত থকা ভালেমান অতি-প্ৰাকৃত জীৱৰ, উল্লেখ মন্ত্ৰ পুথিত আছে। যথা, দৈত্য, দানৱ, ভূত, প্ৰেত, পিশাচ, যক্ষ, বক্ষ, গুলৈ, খেত, খেতৰী, যোগিনী, ডাকিনী, বীৰা অপেশ্বৰা, নাগিনী, জলকুৰেৰ ইত্যাদি। এইবোৰৰ উৎপত্তি, অপায়-অমঙ্গল ঘটুৱাবৰ শক্তি, বসতি-স্থান সম্বন্ধীয় ভালেমান আখ্যান, উপাখ্যান, মন্ত্ৰপুথি সমূহত সিঁচৰতি হৈ আছে। এইবোৰ একে লগে থুপাই প্ৰকাশ কৰিলে, অসমীয়া লোক সাহিত্যৰ ডাঙৰ অভাৱ এটি পূৰণ হব।

লৌকিক আখ্যান আৰু পুৰাণ-উপপুৰাণৰ নানা আখ্যান মন্ত্ৰপুথিত সন্নিহিত হৈ আছে। দেৱ-দেৱীৰ ধ্যান-ধাৰণা, পূজা-পদ্ধতি, আৰু তেওঁলোকৰ জন্মৰ কাহিনী বৰ্ণোৱা হৈছে। ৰামায়ণ, মহাভাৰত আদিৰো কথা কোনো কোনো মন্ত্ৰপুথিত আছে। ৰামায়ণৰ আখ্যান সংযুক্ত “ৰাম কবতী” নামৰ পুথি এখনো আছে। ‘বায়ুকবতী’ পুথিত ৰামায়ণ আখ্যানৰ উল্লেখ তলৰ দৰে আছে :—

“ৰামচন্দ্ৰে দেখে হনুমন্ত বন্ধ গৈলা। দেখি ৰামচন্দ্ৰ অমৃত হাতে পৰশিল ৰামৰ হাতে হনুমন্ত বীৰ উঠিলা ॥ উঠি হনুমন্তে ৰামৰ চৰণ পৰশিলা ॥ স্তুতি নতি কৰি ৰামৰ আগে ৰহিলা। দেখি ৰামদেৱে

হনুমানক দিলা বৰ। মোৰ বৰে হোৱা অজৰ অমৰ ॥ তেতিয়াই
হনুমন্তক বৰ দিলা। পৃথিবীক লাগি হনুমন্ত চলি গৈলা। বিপুল
হাতে ধৰিলোহো মই ফুলবাণ ॥ মাৰোহো বায়ুক সবে কৰোহো
নিৰ্য্যাণ ॥ পৃথিবীৰ মध्ये আছে বায়ুমন্ত বাণ। আগবাঢ়ি হনুমন্ত
বুলিলা বচন ॥” ইত্যাদি।

মন্ত্ৰসমূহ বেদসম্মত কবিবৰ কাৰণে মাজে মাজে ওঁ, স্বাহা আদি
মন্ত্ৰল বচন ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। যথাঃ “সৰ্বক নাশায় স্বাহা।
স্বাহা-ওকং সৰ্বগ্রহ নাশায় স্বাহা।” কোনো কোনো মন্ত্ৰৰ শেষত
উং, আং, হ্রীং উম, এবং ক্রোং ফট্, অহ আদি গুপ্ত অর্থ থকা
উচ্চাৰণ কৰা হয়।

অক্ষীয়া নাটৰ ভাষাৰ দৰে মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ গছও পছন্দৰ্শী। বাক্য
গঠন পদ্ধতি চঞ্চল আৰু ব্যাকৰণ বন্ধন বিহীন। বহুত মন্ত্ৰতে গছৰ
যি প্ৰকৃত গুণ, অৰ্থাৎ যুক্তি আৰু সংলগ্নভাৱে ভাব প্ৰকাশ কৰিবৰ
ক্ষমতা, তাৰে অভাৱ। ভালেমান মন্ত্ৰ ক্ৰিয়াহীন কিছুমান দুৰ্বোধ
শব্দ আৰু অস্পষ্ট বাক্যাংশৰ সমষ্টিহে মাথোন। যথা—“ৰামৰ শৰ
লক্ষ্মণৰ শৰ নাগ শৰ পোতা শৰ চিঙ্গলিয়া শৰ পিঙ্গলিয়া শৰ দেৱ
শৰ ইন্দু শৰ চন্দ্ৰ শৰ”...ইত্যাদি।

ব্যাকৰণৰ সূত্ৰ মতেও শব্দৰ সমষ্টিয়েই বাক্য নহয়। যি শব্দ
সমষ্টিয়ে কোনো এটা ভাব স্পষ্টকৈ প্ৰকাশ কৰিব পাৰে, সিহে
বাক্য সংজ্ঞাৰ যোগ্য। সংস্কৃত বৈয়াকৰণিকসকলে সেই কাৰণেই
—যোগ্যতা, আকাঙ্ক্ষা আৰু আসক্তি, এই তিনিও বাক্যৰ প্ৰকৃত
লক্ষণ বুলি নিৰ্দেশ কৰিছে। পদসমূহৰ পৰস্পৰৰ মিলনত সঙ্গত
অর্থ প্ৰকাশৰ ক্ষমতাৰ নামেই যোগ্যতা। পদসমূহৰ সমাবেশত
সমগ্ৰ অর্থৰ উপলব্ধিৰ নিমিত্তে শ্ৰোতা বা পাঠকৰ যি স্বাভাৱিক
ইচ্ছা—সিয়েই আকাঙ্ক্ষা। পদসমূহৰ নিজৰ ভিতৰতে অন্তৰ্ভুক্ত অথবা
অৰ্থগত যি সম্বন্ধ, আৰু সেই সম্বন্ধৰ হেতু ওচৰাওচৰিকৈ যি ক্ৰমত

শব্দবোৰৰ বহাৰ নিয়ম, সেয়ে আসক্তি। মন্ত্ৰৰ শব্দৰ সমষ্টিত এই
লক্ষণসমূহৰ অভাৱ।

কোনো কোনোৱে অনুমান কৰে যে মন্ত্ৰবোৰ আদিতে পছত
বচনা কৰা হৈছিল। মুখ পৰস্পৰা সিটবতি হোৱাত কালক্ৰমত ই
গছ-পছ ধৰ্ম্মী অথবা অমিত্ৰাক্ষৰীয়া বীতি ললে। পূৰ্বে গছ বুলিলে
পছক বুজোৱাৰ উল্লেখ অৱশ্যে কোনো কোনো প্ৰাচীন পুথিত
আছে। ‘কথা-গুচ্চবিত’ পুথিত শব্দৰদেৱৰ আত্ম বচনাৰ প্ৰসঙ্গত
লিখিছে—“আক শব্দ অক্ষৰ শক্তি নমাই গছ কৰিলে; “খগচৰ
নগধৰ” আ কাৰ ই কাৰ নাই, শুদা।” মন্ত্ৰবোৰ গীতৰ দৰে বিশিষ্ট
সুৰ ধৰি গোৱাৰ নিয়ম; সেই হেতুকেও ই কবিতাৰ ৰূপ লব
পাৰে। ইয়াৰ বাহিৰেও মাজে মাজে দুই চাৰি শাৰী বাক্যৰ দৈৰ্ঘ্যৰ
সমতাই, অনুপ্ৰাসৰ সংযোজনাই আৰু শেষ বাক্যাংশৰ মিলনে,
ইয়াক ছন্দবদ্ধ বচনাৰ শাৰীলৈ তুলিছে। মাজে মাজে একে শাৰীকেই
দুই তিনিবাৰ দোহৰাৰ কাৰণেও সি ঘোষা বা দিহাৰ ৰূপ লৈছে।
তলৰ উদ্ধৃত মন্ত্ৰই এই মন্তব্যৰ প্ৰমাণ দিবঃ—“জল কৰতীয়ে ধৰালে
ডাঁটি। আমুকাৰ গাৱৰ মন্দ কৰা জল কৰতীয়ে পেলাইলো কাটি ॥
ক্ষেতৰ ক্ষেতবী বাণ জলকৰতীয়ে কাটি কৰিলো নিৰ্য্যাণ। চামোন
যক্ষ যক্ষিণী বাণ জলকৰতী মন্ত্ৰে কাটি কৰিলো নিৰ্য্যাণ ॥”.....

সাহিত্যৰ ফালৰ পৰা মন্ত্ৰপুথিসমূহৰ একেবাৰে মূল্য নোহোৱা
নহয়। বৰঞ্চ গছ-পছ মিশ্ৰিত এই মন্ত্ৰপুথিসমূহক অসমীয়া সাহিত্যৰ
আদি নিদৰ্শন বুলি ধৰিব পাৰি। কেইবা খনিও মন্ত্ৰপুথিৰ বৰ্ণনা,
ৰূপক-উদাহৰণৰ সংযোগত মনোমোহা হৈ উঠিছে। “সুদৰ্শন চক্ৰ
কৰতী”ত থকা ব্ৰহ্মাদেৱৰ দিব্য সভাৰ বৰ্ণনা মনোৰম—

“ব্ৰহ্মাদেৱ বহি আছে চমৎকাৰ কৰি। আদি পূবত বসিলা
ইন্দু যম দক্ষিণত। উত্তৰত কুব্জৰ বৰুণ। পশ্চিমত আনো দেৱগণ
আছে সভা পাতি। সেই সমাজক চক্ৰে দেখিলেক পাছে। দেখি
খবৰি কাষ্পে যত প্ৰজা আছে। চমৎকাৰ কৰি ইন্দু সুৰপতি

কাম্পে যম বৰুণ কুবের। মেক মন্দৰ কাম্পে কৰি থৰ থৰ। কোটি
সূৰ্য্য সম যেন চক্ৰ সুদৰ্শন। প্ৰলয়ৰ অগ্নি যেন দহি কৰে ছন্ন। ভৰক
ভৰক কৰি গাৰে লাগে জুই। পলাই দেৱ দৈত্য চেপ্গাপোৰা হুই ॥
চাৰিবাক শঙ্কা নাহি চক্ষু যায় ফুটি। যাকে যৈতে পাৰে চক্ৰ
পেলাইলো কাটি ॥”.....

সুদৰ্শন চক্ৰৰ ভয়ত অত্ৰাহি হৈ পলোৱা ভূত সকলৰ বৰ্ণনাতে
এটি সুন্দৰ ধেমেলীয়া চিত্ৰ প্ৰকাশ পাইছে। বিষয় বস্তু সাধাৰণ
হোৱাৰ হেতু, ভাষাও থকা কৰা হৈছে।

“কাৰো একো খান কাণ কুলাৰ সমান। এক কাণে দুই কাণ
আৰু চাৰি কাণ ॥ এক ভৰি দুই ভৰি কাৰো কোঙা ভৰি। চক্ৰৰ
ভয়ত সবে পলাই লৰবি ॥ অতি কতো ঢেলা কতো কলা কতো কুজা
কতো খোৰা কতো বেজীমুৰা। কতো দান্ত আছন্ত জোঙ্গা জোঙ্গা ॥
চক্ৰৰ ভয়ত লাগি পলাই নিবন্তৰ। কতো কুকুৰমুৰা উটমুৰা বেঁকা ভৰি
পেঙা পেঙেৰি ॥ কতো বৰামুৰা বাঘমুৰা কতো দীঘলমুৰা। কতো
দীঘলপেটা কতো জিভা মেলি থকা কতো মুখে বৰ লাল কতো
ওপৰচকুৰা কতো ঠেতু ভগা কতো কামোৰীয়া পেটা ॥ জুতুলা জুতুলি
চুলি কাৰো মূৰ জোঙ্গা। কাৰো হাত চুটি দুই ভৰি চুটি কাৰো
পেট যায় মাটিত বাগৰি ॥ বেঙৰ সমান চক্ষু চেপেটা নাসিকা। কাৰো
চুটি ঢোল পেট কতো বেঙমুৰা ॥ কতো চকু কণা কতো চকু খাল চাল
সুতুৰা সুতুৰি। কাৰো দুই ভৰি ফুৰে মাটিত চুচৰি ॥ গাৰত হাবৰ
মালা ভস্ম ধূলি। কতো দুই ভৰি আছে ওপৰত তুলি। কতো ফেচা
নকা শাশন শলিয়া। সবে যক্ষ পলায় লৰবি।”

চতুৰ্থ অধ্যায়

কথা-গীতাৰ গঢ়

অক্ষীয়া নাট আৰু মন্ত্ৰপুথিত কেৱল অসমীয়া গঢ়ৰহে প্ৰাচীন
নিদৰ্শন পোৱা গৈছে। কিন্তু অসমীয়া গঢ়ক পোনপটীয়া আৰু
প্ৰধানকৈ সাহিত্যৰ বচনাত ব্যৱহাৰ কৰে ভট্টদেৱে; তেওঁৰ হাততেই
অসমীয়া গঢ় বীতিৰ বান্ধ দৃঢ় হৈ গঢ় সাহিত্যই পৰিপুষ্টি লভে; আৰু
চিত্তা বস্তু পৰিস্ফুটভাৱে প্ৰকাশ কৰিবলৈ সমৰ্থ হয়। ৩৬বৈকুণ্ঠনাথ
কবিবৰ ভাগৱত ভট্টাচাৰ্য্যদেৱৰ সময় ১৪৮০—১৫৬০ শকৰ ভিতৰত
বুলি ধৰা হৈছে। তেখেতৰ গঢ় পুথিৰ ভিতৰত কথা-ভাগৱত আৰু
কথা-গীতা। কথা গীতাৰ প্ৰাচীনত্বৰ বিষয়ে আচাৰ্য্য প্ৰফুল্ল ৰায়ে
কৈছে,—

“Indeed the Prose Gita of Bhattadeva composed
in the sixteenth century is unique of its kind.....It is
a priceless treasure. Assamese prose literature
developed to a stage in the far distant sixteenth
century which no other literature of the world reached
except the writings of Hooker and Latimer in
England.”

ভট্টদেৱৰ বহুমূলীয়া কথা সাহিত্যৰ ভিতৰত ‘কথা ভাগৱত’ পূৰ্বৰ
বচনা বুলি স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে সিদ্ধান্ত কৰিছে। কথা-গীতাৰ
পাতনিত তেখেতে লিখিছে—“কথা-ভাগৱতৰ ভাষাতকৈ কথা-গীতাৰ
ভাষা বেছি কোমল আৰু সৰল। কথা-ভাগৱতত যিমান পুৰণি

অপ্রচলিত শব্দৰ ব্যৱহাৰ দেখিবলৈ পোৱা যায় কথা গীতাত সিমান নাই। কথা-ভাগৱতৰ বচনাতকৈ কথা-গীতাৰ বচনাও বেছি প্ৰাঞ্জল আৰু মধুৰ। ওপৰত দেখুওৱা হেতুবাদৰ পৰা আমি কথা-গীতাক, কথা-ভাগৱতৰ পাছৰ গ্ৰন্থ বুলি অনুমান কৰোঁ।” সম্পূৰ্ণ কথা-ভাগৱত ছপা আকাৰে আমাৰ হাতত নথকাত এই পুথিৰ বিস্তৃত আলোচনা কৰা নহল।

ভট্টদেৱৰ বচনাৱলীৰ বিষয়ে আলোচনা কৰিবলৈ যোৱাৰ প্ৰাৰম্ভতে কি উদ্দেশ্যে তেখেতে গতানুগত পথৰ পৰা আঁতৰি কথা-সাহিত্যত হাত দিছিল তালৈ লক্ষ্য কৰা উচিত। ভট্টদেৱৰ লেখনীৰ মূলতে আছিল দামোদৰদেৱ। গোস্বামীদেৱে যথার্থ কথাকে কৈছে—“অসমীয়া গল্প সাহিত্যৰ সৃষ্টি কাৰ্য্যত ভট্টদেৱ যন্ত্ৰ মাথোন, দামোদৰদেৱেহে যন্ত্ৰী।” পৰীক্ষিত নাৰায়ণৰ আদেশত দামোদৰ দেৱে পাটবাউসী এৰি বিজয়-নগৰলৈ যাবৰ সময়ত বড়নগৰৰ পৰা ভট্টদেৱক মাতি আনি নিৰ্দেশ কৰিছিল—

“আৰু এক জগত ঈশ্বৰ আজ্ঞা ধৰা।

কথাবন্ধে এক খণ্ড ভাগৱত কৰা॥

পূৰ্বে মহাপুৰুষে কৰিলা দশ স্কন্ধ।

কীৰ্ত্তন ভটিয়া ছবি ছলৰী সূচুন্দ ॥

তাত কৰি সুগম কৰিয়ো ভাগৱত।

শ্ৰী শূদ্ৰ সৰ্বলোকে বুঝে যেন মত।”

অন্য এঠাইত আছে—

“প্ৰভু দামোদৰৰ আজ্ঞায়ে মহাশন্ত।

শ্লোক ভাঙ্গি ভাগৱত কথা কৰিলন্ত ॥

অবিবোধ শ্ৰী শূদ্ৰ চাণ্ডালে পঢ়য়।

সঞ্চেপিয়া কথাৰূপ কৈলা মহাশয় ॥”

শ্ৰী-শূদ্ৰ-চণ্ডাল সকলোৰে অবিবোধভাৱে পঢ়িব আৰু বুজিব পৰাকৈ অনুবাদ কৰাই ভট্টদেৱৰ উদ্দেশ্য আছিল। যি কথা-গীতা পঢ়িছে তেৱেঁই নিসন্দেহে কব যে লিখকে এই বিষয়ে সাফল্য লভিছে। লিখকৰ কৃতকাৰ্য্যতাৰ মূলতে হৈছে কথা ভাষাৰ ব্যৱহাৰ। মহাপুৰুষদ্বয়ৰ বচনাৱলী সৌষ্ঠৱপূৰ্ণ হলেও, প্ৰধানকৈ সি গীতিমূলক আৰু ব্ৰজাৱলী প্ৰভাৱান্বিত আছিল। গীতাৰ সদৃশ সকলো শাস্ত্ৰৰ মূল বিশ্ব বিখ্যাত শাস্ত্ৰ এখনি অসমীয়া গল্পলৈ অনুবাদ কৰি ভট্টদেৱে কেৱল অসমীয়া ভাষাক সন্মানিতেই নহয়, অসমীয়া গল্পকে ভাব প্ৰকাশৰ উজু বাহন কৰি গঢ়ি তুলিলে। ইমান দিনলৈকে অসমীয়া চলিত ভাষা মোখিক ভাব আদান-প্ৰদানতেহে আৱদ্ধ আছিল। ভট্টদেৱৰ হাতত ই নতুন জীৱন পালে; এই দৰেও কব পৰা যায় যে অসমীয়া কথা ভাষাই ভট্টদেৱৰ হাতত দ্বিজত্ব লভিলে।

কথা ভাষাই ভাব প্ৰকাশৰ উপযোগী বাহন; তাতে মহাপুৰুষৰ বচনা কোশলত ই বিতোপন হৈ পৰিছে। এই কাৰণেই কথা-গীতা অসমীয়া সাহিত্যৰ অমূল্য সম্পদ। কথা-গীতাৰ ভাষা গুৰু গভীৰ সাধুভাষা; চুটি চুটি বাক্য সংযোগেৰে গধূৰ বিষয়-বস্তু বুজোৱাত লিখকৰ অতুলনীয় বচনাঙ্গমতা পৰিলক্ষিত হৈছে। পুথিৰ উদ্দেশ্য আৰু লিখাৰ ভঙ্গীৰ লগত অপূৰ্ব সমন্বয় ঘটিছে। কথা-গীতা পঢ়িলে এনেহে লাগে যেন নাম ঘৰত বাইজ গোট খাইছে আৰু ভাগৱতীয়ে শাস্ত্ৰ পাঠ কৰি টীকা সহ ব্যাখ্যা কৰিছে; মাজে মাজে গভীৰ বিষয়ৰ প্ৰশ্ন তুলি নিজেই যেন তাৰ সমাধান কৰিছে। অন্তৰালৰ এই কথকতাৰ অৱস্থালৈ লক্ষ্য নকৰিলে কথা-গীতাৰ বচনা সৌন্দৰ্য্যৰ সম্যক সোৱাদ পাব নোৱাৰি। কথোপকথন, প্ৰশ্ন-উত্তৰ আৰু তৰ্ক-পদ্ধতিৰ ৰীতিৰে গোটেই পুথিখনি বচনা কৰা হৈছে। সেইকাৰণেই কথা গীতাৰ প্ৰায়বোৰ অনুচ্ছেদ প্ৰশ্নসূচক বাক্যেৰে আৰম্ভ কৰা হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে অলপ তুলি দিয়া হল।

“যদি বোলা কেতিয়া অবতাৰ ধৰা, তাত শুনা।” যেখন ধৰ্ম্মৰ

হানি অধৰ্ম্মৰ উদ্ভৱ হয়, তেখেনে সাধুৰ বক্ষার্থে, দুৰ্জনৰ নাশ নিমিত্তে, ধৰ্ম্ম প্ৰতিপালন পদে যুগে যুগে মঞি অবতাৰ ধৰোঁ। যেন মাতৃয়ে পুত্ৰক লালন তাড়ন কৰিতেও নিৰ্দয় নহে, তেমনে মঞিয়ে সাধুক বাধি অসাধুক নাশ কৰিতেও বৈষম্য শঙ্কা নকৰিবা। মঞি আপুনাৰ ইছাই জন্ম ধৰো। ধৰ্ম্মপালন নিমিত্তে আন লৌকিক কৰ্ম্ম কৰো; আৰু যি জানে, সি দেহত অভিমান এড়ি মোক ভাৰে। যদি বোলা কেমনে জন্ম কৰ্ম্মক জানিলে তোমাক পাৰে, তাক শুনা।”

জটিল আৰু দাৰ্শনিক তত্ত্বকথা সহজ সবল কৰি বুজাব পৰাই ভট্টদেৱৰ লেখনীৰ পৰম বৈশিষ্ট্য। গীতাৰ অৰিনন্দৰ আত্মাৰ বিষয়ক শ্লোকটো কেনে ভাবে ব্যাখ্যা কৰা হৈছে তালৈ লক্ষ্য কৰিলেই এই কথাৰ সত্যতা প্ৰমাণ হব। কথাগীতাত আছে—

“পৰমার্থত আত্মাক নমাৰে নমৰে। স্বৰূপত আত্মাৰ জন্ম নাই, মৰণো নঘটে আছে হেনো নোহে, টুটনো নাই, পৰিণামো নেদেখি, বুদ্ধিয়ে নহয়; এতেকে শৰীৰ নষ্ট হৈলে, আত্মাৰ নাশ নাই। যি পুৰুষে এই আত্মাক অৰিনাশী অজ অব্যয় নিত্য কৰিয়া জানে, সি কাক মৰাইবেক, কাক মাৰিব?”

ভট্টদেৱৰ লেখনী ব্যাখ্যামূলক বা অনুবাদ হলেও তাৰ ভিতৰতে সম্পূৰ্ণ মৌলিকতা আছে; আৰু তেখেতৰ অসামান্য প্ৰকাশ শক্তিয়ে তাক অতীব বৰ্মণীয় কৰি তুলিছে। ভট্টদেৱৰ বচনা সকলোৰে সমাদৃত হোৱাৰ কাৰণ কথা-গীতাৰ সূচনাতেই পৰিলক্ষিত হৈছে। উক্ত পুথিৰ গ্ৰন্থকাৰৰ সূচনাত আছে—“যতপি আমি ৩কৃষ্ণৰ প্ৰসাদে শ্ৰীধৰী, শাক্ষৰী, দামোদৰী, ভাস্কৰী, চাৰিও টীকা বিচাৰ কৰিছি, তথাপি প্ৰায় শ্ৰীধৰ টীকাৰ মতে কথা নিবন্ধিবো; তাহাৰ যুক্তি শুনা। শাক্ষৰী টীকা জ্ঞানক প্ৰধান কৰি ব্যাখ্যা কৰে, ভাস্কৰী কৰ্ম্মক প্ৰধান কৰে, শ্ৰীধৰী ভক্তি মাত্ৰ নিৰূপণ কৰে, দামোদৰী তিনিয়ো যোগ সমে কহে। এতেকে বৈষ্ণৱ সৰ্বৰ প্ৰীতিৰ অৰ্থে ভক্তি প্ৰধান টীকাৰ মতকে প্ৰায় লিখিবো। ভক্তিৰ অনুকূল দেখি

কিছো কিছো তাৰাৰ মতকো নিবন্ধিবো। জ্ঞান কৰ্ম্ম বাধিতেসে শাক্ষৰী ভাস্কৰীৰ বিবাদ, ভক্তিত কিছু বিবাদ নকৰিছে, এতেক ভক্তিপন্থ সবাবো সম্মত।”

কথা-গীতাৰ অনুবাদ ভাষাগত নহয়। বিষয় বস্তুক ‘আত্মসাৎ’ কৰি নিজ আদৰ্শ অনুসাৰে প্ৰকাশ কৰিব পৰাতেই লিখকৰ মৌলিকতা প্ৰকাশ পাইছে। টীকাৰ পৰা যুক্তিযুক্ত ভাৱে উপমা আদি উদ্ধৃত কৰি বিষয়-বস্তুৰ ব্যাখ্যা সহজ সবল কৰিবলৈ কৰা লিখকৰ চেষ্টা লক্ষণীয়। উদাহৰণ স্বৰূপে কথা-গীতাৰ সূচনাৰ সামান্য অংশ তুলি দিয়া হল—

“যেন তৈল বিন্দুমাত্ৰো জল এক প্ৰদেশত পৰিলে সকল জলক ব্যাপয়, ধূলিত পৰিলে পুনু সেহি মতে বহে, তেমনে বিশিষ্টজনত উদ্ভৱ কথা অল্লৈ কহিলে, সকল লোকতে প্ৰৱৰ্ত্তে।”

ভট্টদেৱ সংস্কৃত ব্যাকৰণ, স্মৃতি, পুৰাণ, ইতিহাস আদি শাস্ত্ৰত অগাধ পণ্ডিত আছিল। তেওঁৰ পাণ্ডিত্যত মুগ্ধ হৈ বড়নগৰৰ পণ্ডিতসমাজে তেওঁক ভাৰত ভট্টাচাৰ্য্য উপাধি যাচিছিল। ভট্টদেৱ অকল শাস্ত্ৰ ব্যাখ্যাকাৰেই নাছিল তেওঁ সংস্কৃততো কেইবাখনি পুথি ৰচিছিল। অসমীয়া কথা-সাহিত্যত হাত দিয়াৰ আগতে তেখেতে সংস্কৃতত ভক্তিসাৰ নামৰ এখন গ্ৰন্থ লিখিছিল। এই কাৰণেই ভট্টদেৱৰ লিখনিৰ ওপৰত সংস্কৃত বাক্য-ৰীতিৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল। বিশেষতঃ সংস্কৃতৰ অনুবাদ হোৱাত প্ৰচুৰ তৎসম শব্দই তেওঁৰ লেখনীত ঠাই পাইছে। কিন্তু তৎসম শব্দৰ প্ৰাচুৰ্য্য হলেও কথা-গীতাৰ ভাষা আড়ম্বৰপূৰ্ণ আৰু দুৰ্বেবাধ নহয়। বৰঞ্চ ই তেওঁৰ বচনাক গাভীৰ্য্যপূৰ্ণ আৰু ওজস্বী কৰিহে গঢ়িছে। তলৰ তুলি দিয়া অংশলৈ লক্ষ্য কৰিলেই এই কথাৰ প্ৰমাণ ওলাব—

“যেন মনুষ্যে জীৰ্ণবস্ত্ৰক পৰিত্যাগ কৰি, নবীন বস্ত্ৰক গ্ৰহণ কৰে, এমনে আত্মায়ো পুৰান দেহক এড়ি নবীন দেহক স্বীকাৰ কৰে; কৰ্ম্ম নিবন্ধ নতুন দেহ অৱশ্যে হৈব। জীৰ্ণ দেহ নাশত শোক

কবিতো নানাগে। এই আত্মক অস্ত্ৰেয়ো নাকাটে, অগ্নিয়ে নদহে, জলেও কোমল নকৰে, বায়ুয়ো নুশুখায়ে। এতেকে অছেতু অদাহ অক্লেত অশোচ্য নিত্য সৰ্বগত অচল সনাতন অব্যক্ত অচিন্ত্য অপ্ৰাণ্য কৰি কহে।” (পৃঃ ১৩)

“জলত বসকপে মঞি আছেঁ।; চন্দ্ৰসূৰ্য্যত প্ৰভা, বেদত প্ৰণব, আকাশত শব্দ, পুৰুষত উত্তম, পৃথিবীত পুৰুষ গন্ধ, অগ্নিত দীপ্তি সকল প্ৰাণীত আয়ু, তপস্বীত তপ, চৰাচৰ ভূতৰ অবিনাশী বীজ, বুদ্ধিমন্তৰ বুদ্ধি, তেজস্বীৰ তেজ, বলন্তৰ স্বধৰ্ম্মানুষ্ঠান বল, আপুনাৰ ভাৰ্য্যাত পুত্ৰ হেতু কাম; আনো যে সাধ্বিক ভাব শমদমাদি, বাজস ভাব হৰ্ষাদি, তামস ভাব শোকমোহাদি, ইসবে মোৰ প্ৰকৃতি গুণৰ কাৰ্য্য পদে, মোত হন্তে জাত ছয়াছে জানিবা।” (পৃঃ ৫১)

“জ্ঞাতব্য পাবন, প্ৰণব, ঋক, সাম, যজু, ফলমোষক মঞি। নিয়ন্তা সাক্ষী ভোগস্থান, বন্ধক হিতকৰ্ত্তা, শ্ৰম্ভা সংহৰ্ত্তা আধাৰ লয়স্থান অবিনাশী কাৰণ মঞি। আদিত্যকপে গ্ৰীষ্মকালত তাপ মঞিসে কৰেঁ।। বৃষ্টিকালত মঞিসে বৰিষো, কদাচিত নবৰিষেঁ।। জীৱন মৰণ দৃশ্য অদৃশ্য এইসব মোক মানি বহুধাকপে উপাসা কৰে। এমানে বহু প্ৰকাৰে ভগৱন্তৰ ভজনা মাৰ্গ আছে।” (পৃঃ ৬৪)

ওপৰৰ উদ্ধৃতাংশ পঢ়োতে কেনে জটিল সংস্কৃত শাস্ত্ৰৰ পৰা এই ব্যাখ্যা কৰা হৈছে তালৈ পাহৰিলে লিখকৰ ওপৰত অবিচাৰ কৰা হব। বিশেষতঃ সেই যুগত যথোচিত সমান ব্যঞ্জনা-বিশিষ্ট (connotation) অসমীয়া কথা শব্দাৱলীৰ অভাবত আৰু কথ্যভাষাৰ প্ৰকাশ শক্তিৰ পঙ্গুতা হেতু এই নীতি অনুসৰণ কৰিবলৈ লিখক বাধ্য হৈছিল।

ভট্টদেৱৰ শব্দ সংগঠন সংস্কৃত প্ৰভাবান্বিত, আৰু সংস্কৃত ব্যাকৰণ অনুসৃত। গতিকে এক প্ৰকাৰে তাক নিখুঁট বুলি দৰ্শাব পাৰি। শব্দৰ ব্যৱহাৰো সঙ্গত হৈছে। শব্দৰ সুসঙ্গত প্ৰয়োগত ভাব প্ৰকাশ সুস্পষ্ট হয় আৰু লেখকৰ উদ্দেশ্যও সফল হয়। বাল্মীকি ৰামায়ণত

উল্লেখ আছে যে ছদ্মবেশী হনুমানৰ সুপ্ৰযুক্ত কথা শুনিয়েই শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই সুগ্ৰীবৰ লগত বন্ধুত্ব স্থাপন কৰি সীতাক উদ্ধাৰ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছিল। হনুমানৰ সুসঙ্গত কথা শুনি শ্ৰীৰামচন্দ্ৰই লক্ষণক কৈছিল—

“ঋগ্বেদত শিক্ষিত নহলে যজুৰ্বেদ নেজানিলে, আৰু সামবেদত বিদ্বান নহলে এনে ভাৱে কথা কোৱা সম্ভৱ নহয়। এওঁ নিশ্চয় নানা ভাৱে গোটেই ব্যাকৰণ শুনিছে; সেই কাৰণেই বহু বাক্য প্ৰয়োগ কৰা সত্ত্বেও এটি অপশব্দ উচ্চাৰণ কৰা নাই। বাক্য উচ্চাৰণ কৰোঁতে, কথা কওঁতে এওঁৰ মুখ, চকু, ললাট আৰু ক্ৰয়ুগলত— অথবা অন্য কোনো অঙ্গতে কোনো দোষ ঘটা নাই। এওঁৰ বাক্য বাহুল্য শূন্য, সংশয় শূন্য, অবিলম্বিত; এওঁ যি কল্যাণময়ী বাণী উচ্চাৰণ কৰিলে, সি হৃদয়ত হৰ্ষ সঞ্কাৰ কৰে। বন্ধ, কণ্ঠ, আৰু তালু এই তিনি ঠাইৰ পৰা উচ্চাৰিত হোৱা বিচিত্ৰ বাক্যাৱলীয়ে কাৰ চিত্তত আনন্দ নিদিব? আন কি, যি শত্ৰুৱে খড়গ তুলি আছে, তেওঁৰ চিত্তও এনে বাক্যই বশ কৰিব।” ভট্টদেৱৰ বাক্য প্ৰয়োগ এনে সংস্কৃতীয়া আদৰ্শতে গঢ়ি উঠিছিল। অপ্ৰয়োজনীয় শব্দৰ প্ৰয়োগ কম; আনকি বাক্যৰ বিভিন্ন অংশ সন্মিলিত কৰিবলৈ সংযোজক অব্যয়ো যথোচিত ভাবে ব্যৱহাৰ কৰা হোৱা নাই। যেনে—

‘যি জ্ঞানেन्द्रিয়ৰ বৃত্তি ভগৱন্তৰ অধীন মানি কৰ্ম্মেन्द्रিয়ৰ কৰ্ম্মকো ভগৱন্তত অৰ্পণ কৰে সি চিত্তশুদ্ধি দ্বাৰায়ে জ্ঞান পাৰে।’

‘যাৰ ইन्द्रিয় অধীন হৈল, তাৰ বুদ্ধি স্থিৰ হৈল।’

‘যি দেৱতাক যজে সি বিনাশী দেবলোক পাৰে।’

যেনে-তেমনে, যেনে-তেখনে আদিৰেও বাক্য সংলগ্ন কৰা হৈছে। যদি বোলা, এতেকে, ইদানীক আদি শব্দেৰে সাধাৰণতে

বাক্য আৰম্ভ হৈছে। নিষেধার্থ 'ন' একাৰ বা আকাৰ যোগ নোহোৱাকৈয়ে ব্যৱহৃত হৈছে। যেনে—নহে, নপাৰে, নপাৰে, নজানে, নথাই, নথাকো, নসন্তৰে ইত্যাদি। দৃঢ়তা বুজাবৰ কাৰণে শব্দৰ শেষত ও আৰু এ সংযোগ কৰা হৈছে। যেনে—

‘অকুলীন অনধিকাৰীকো সংসাৰত মোচন কৰাই।’

‘দ্বী শূদ্ৰাদিও মোকে সেৱা কৰি পৰম গতি পাৰে।’

‘ইন্দ্ৰাদিক ভজে বুলি তাৰাকো উপেক্ষা নকৰো।’

প্ৰশ্নাৰ্থে ‘কেমন’ শব্দ ব্যৱহাৰ হৈছে। সম্ভ্ৰমসূচক অৰ্থত তেৰা, তেৰাসব, আৰা, যাৰা, তান আদি সৰ্বনাম প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। সাধাৰণতে বহুবচন ‘সব’ শব্দেৰে গঢ়া হৈছে। প্ৰথম পুৰুষত একবচনৰ ‘মই’, ‘মোৰ’, ‘মোক’ আদিৰ ঠাইত স্থানভেদে ‘আমি’ ‘আমাৰ’ ‘আমাক’ প্ৰয়োগ লক্ষণীয়। যথা—আমি মাৰিবে ইচ্ছা নকৰি; আমি মন্থতিত শুনিছি; আমি তাকেসে কৰি; মহাপাপ কৰিতে আমি নিশ্চয় কৰিলো; আমাক বিষ দিয়া মাৰিতে চাইছে; আৰাক বধিলে আমাক দোষে পাইব, ইত্যাদি।

বিভক্তি প্ৰয়োগ সম্বন্ধে বিশেষ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া নাই। চতুৰ্থীৰ ‘লৈ’ আৰু পঞ্চমীৰ ‘পৰা’ৰ ঠাইত একাদিক্ৰমে ‘ক’ আৰু ‘হন্তে’ প্ৰয়োগ হৈছে। অসমীয়া ব্যাকৰণমতে সংজ্ঞাবোধক শব্দ ক্ৰিয়াৰ কৰ্ম্ম হলে, তাৰ শেষৰ দ্বিতীয়া বিভক্তিৰ অক গুচে। এই সূত্ৰ কথা-গীতাত ঠায়ে ঠায়ে লঙ্ঘন কৰা হৈছে। যেনে—দুই সেনাৰ মধ্যত উত্তম বথক ৰাখিবা; অনন্ত বিজয় নাম শঙ্কক যুধিষ্ঠিৰে বজাইলা; ৰাজ্য ভোগ সুখক ইচ্ছা কৰি। যিবিলাক ক্ৰিয়া সৰ্বকৰ্ম্মক আৰু অকৰ্ম্মক দুয়োৰূপে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰি, সিহঁতৰ লগত সম্বন্ধ হোৱা সংজ্ঞা আৰু সৰ্বনাম শব্দত প্ৰধানকৈ সপ্তমী বিভক্তিৰ ‘আত’ হে প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। যেনে :—মোত কথা; তাত শুনা; মোত চিত্ত দিয়া; সকল ভূতকো মোতে বুজিবা। সংস্কৃত প্ৰত্যয় অনুসৰি—

বৃজন্তা (বীৰসব); জানন্তা (ফল), কৰন্তা (যতন), চিন্তনি আদি শব্দৰ সৃষ্টি হৈছে।

বিশেষণৰ প্ৰয়োগতো সংস্কৃতৰ নীতিকেই পালন কৰা হৈছে, অৰ্থাৎ বিশেষ্যৰ লিঙ্গকে বিশেষণেও অনুসৰণ কৰিছে। যেনে—দ্বী সব দুফটা; প্ৰকৃতি মোৰ অংশৰূপা; মায়া অলৌকিকী গুণময়ী অতি দুস্তৰা, নিকৃষ্টা প্ৰকৃতি।

গোণ আৰু মুখ্য দুয়ো উক্তিৰেই প্ৰয়োগ আছে। কিন্তু গোণ উক্তিৰ চিন ‘যে’ ব্যৱহৃত হোৱা নাই। শুনা, কহন্ত আদি শব্দৰে মুখ্য উক্তি আৰম্ভ হৈছে। সন্ধি আৰু সমাসত সংস্কৃত ব্যাকৰণকেই মানি চলা হৈছে। সন্ধিৰ যথোচিত প্ৰাচুৰ্য্য আছে; কিন্তু দীঘল সমাস নিচেই কম সংখ্যাহে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

সংস্কৃতৰ দৰে অসমীয়াত মৌলিক ধাতুৰ প্ৰাচুৰ্য্য নাই। সংস্কৃত ধাতুৰ পৰা উদ্ভূত হোৱা বিশেষ্য বা বিশেষণ ৰূপত কৰ, হ আদি মৌলিক ধাতু যোগ কৰি ক্ৰিয়াপদ সম্পন্ন কৰা হয়। যেনে, বাঢ় কৰিলা; চিন্তিত হৈলা। এনে ধাতুৰ প্ৰয়োগত বাক্য সহজ হলেও বচনাই গাভীৰ্য্য শক্তি হেৰুৱায়। কথা-গীতাত মৌলিক আৰু যৌগিক দুয়ো বিধ ক্ৰিয়াপদ পোৱা গৈছে। বিভিন্ন প্ৰকাৰৰ ক্ৰিয়াপদৰ ব্যৱহাৰে ভট্টদেৱৰ বচনাক স্থললিত কৰি তুলিছে। সংস্কৃত আৰু কথা দুয়ো ভাষাৰ ক্ৰিয়া পদৰে সুসঙ্গত প্ৰয়োগত লিখক সিদ্ধহস্ত। উদাহৰণ তলত তুলি দিয়া হল—

‘শ্ৰীকৃষ্ণে পাঞ্চজন্ম শঙ্খক বাঢ় কৰিলা; অৰ্জুনে দেবদত্ত নাম শঙ্খ বজাইলা; পৌণ্ড্ৰ নাম মহাশঙ্খক ভীমে ফুলিলা; অনন্ত বিজয় নাম শঙ্খকে যুধিষ্ঠিৰে বজাইলা। নকুলে সুঘোষ নাম শঙ্খক, সহদেৱে মণিপুষ্পক ধ্বনি কৰিলা।... আৰো সৰো পৃথকে পৃথকে শঙ্খ শব্দ কৰিলা।’ (পৃঃ ৭)।

‘যেন পুত্ৰৰ অপৰাধক পিতৃয়ে সহে, মিত্ৰৰ দোষক মিত্ৰে নধৰে, প্ৰিয়ৰ অবজ্ঞাক প্ৰিয়ে নগণে, তেমনে মোৰ অপৰাধক তুমি সহিবে যোগ্য হবা।’ (পৃঃ ৮০)

বাক্য শক্তিশালী কবিতাৰ কাৰণে ভট্টদেৱৰ লেখনীত নাম ধাতুৰো প্ৰয়োগ হৈছে। যেনে, ব্যাপিনা, সন্তোষিছা, প্ৰপঞ্চিছা, অভ্যাসিবে, নিয়মিৰ, নিচিন্তিৰ, বিবেচিৰ, প্ৰবৰ্ত্তান্ত ইত্যাদি।

বৈষ্ণৱ কবিসকল লেখনীত ক্ৰিয়াৰ বিভিন্ন কালৰ ৰূপৰ প্ৰয়োগ কম বুলি আগতে উল্লেখ কৰি অহা হৈছে। কিন্তু ভট্টদেৱৰ লেখনীয়ে এই গতানুগত প্ৰথাৰ পৰা নিষ্কৃতি লভিছে। তেখেতেৰ বচনাত ক্ৰিয়াপদৰ নানা কালৰ ৰূপৰ সামঞ্জস্য ঘটিছে; ই সঁচাকৈয়ে লিখকৰ বচনা কৌশলৰ গৰিমা প্ৰকাশিছে। একেখিনি কথাৰ মাজত ক্ৰিয়া পদৰ কেইবাটাও কাল সংযোগ কৰা আধুনিক সকলো ভাষাৰ বচনাৰে ৰাতি। ভট্টদেৱ অসমীয়া সাহিত্যত এই বিষয়ে পথ প্ৰদৰ্শক। তলৰ উদ্ধৃতাংশলৈ মন কৰিলেই এই কথাৰ যথার্থতা প্ৰকাশ পাব—

‘হে অচ্যুত এই উভয় সেনাৰ মধ্যত মোৰ বথক ৰাখিয়ো, যাৱন্তে যুৱন্তা বীৰসবক চাঞো, বুলিবা তুমি যুজন্তাসে, যুদ্ধচাবা নহৰা; তাত শুনা। মঞি কাৰ সমে যুদ্ধ কৰিম, দুৰ্ব্বুদ্ধি দুৰ্য্যোধনৰ প্ৰীতি কৰিবাক ইছাই যি যি বীৰসব আসিছে তাৰাক চাঞো; তাৱত দুই সেনাৰ মধ্যত উত্তম বথক ৰাখিবা।’ (পৃঃ ৭)

“...প্ৰাণী সবে সংসাৰ বন্ধক ৰূপ নলভে, যাৰ আদি অন্ত স্থিতিও নাই। অস্থিৰ হৈয়ো অত্যন্ত বদ্ধমূল হুৱাছে। এতেকে আক দুৰ্ভেদ অনর্থকৰ জানি অহম্মতা ত্যাগি দৃঢ় অন্তৰ ধৰি সংসাৰ বন্ধক ছেদ কৰি তাৰ মূল পুৰুষোত্তমক বিচাৰ কৰিব। যাক পায় পুনু নিবৰ্ত্তি নাহে, যাত হন্তে সংসাৰ বিস্তাৰ হুৱাছে, সেই আদি পুৰুষত শৰণ লৈয়া থাকিব।’

অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰ প্ৰাচুৰ্য্যও আছে। একে বাক্যতে একাধিক অসমাপিকা সংযোগ কৰি গঢ় বচনা কৰা হৈছে। উদাহৰণ—

‘সকল ইন্দ্ৰিয়ক নিৰোধি মনকো হৃদয়ত স্থিৰ কৰি বিষয়ৰ গ্ৰহণ স্মৰণ এড়ি ক্ৰম মধ্যত প্ৰাণক ৰাখি ধৈৰ্য্যক আশ্ৰয় কৰি মুখত নাম

উচ্চাৰি নামৰ অৰ্থ মনত স্মৰি দেহক এড়ি যি যাই সি পৰম গতক পাৰে।’ (পৃঃ ৫৭)

কোনো বিশেষ পদ বা ব্যক্তিবোধক সৰ্বনামৰ পাচত বিশেষণ বা বিশেষণস্বৰূপে ব্যৱহাৰ কৰা কোনো বিশেষ পদ থাকিলে, ই ধাতুৰ নিত্য বৰ্ত্তমান কাল উহা থকা অসমীয়া ব্যাকৰণ সঙ্গত। বাক্যৰ শেষত ‘উচিত’ শব্দ থাকিলেও এই সূত্ৰ খাটে। কিন্তু কথা-গীতাত এই নিয়ম ব্যতিক্ৰমে উচিত হয়, যোগ্য হয় আদিৰে বাক্য শেষ কৰা দেখা গৈছে।

পঢ়, ধাতুৰ পৰা পঢ়াঞ আৰু শ্ৰজ, ধাতুৰ পৰা শ্ৰজাঞ আদি অসমীয়া ৰূপ পোৱা গৈছে। ব্ৰজাৱলী ক্ৰিয়াপদৰো চিন ঠায়ে ঠায়ে আছে। বিশেষকৈ শুন, কহ, পুছ, কৰ আদি ধাতুৰ প্ৰয়োগত। কোনো কোনো ঠাইত একে ক্ৰিয়াপদেৰে দুই ৰকমৰ ৰূপ ব্যৱহৃত হৈছে, যেনে—হৈব, হুইব; হোৱা, হৰা। ই নিশ্চয় পূৰ্ব আৰু কথা ভাষাৰ সংমিশ্ৰণৰ ফল। নিত্য বৰ্ত্তমানৰ ‘ওঁ’ বিভক্তিৰ ঠাইত আৰু স্বৰূপ বৰ্ত্তমানৰ ‘ইছোঁ’ বিভক্তিৰ ঠাইত ‘ই’ প্ৰয়োগ হৈছে, যেনে—নকৰি, শুনিছি ইত্যাদি।

পূৰ্বৰ দৰে আখৰ জোটনিত প্ৰাকৃতৰ প্ৰভাৱ নাই; ই সংস্কৃত আদৰ্শতে গঢ়া। গতিকে গঢ় আৰু বঢ় বিধি নিয়মিত ভাবে মানি চলা হৈছে। এঠাইতহে মুঠেই ‘ল’ ৰ সলনি ‘ব’ প্ৰয়োগ কৰা হৈছে; বোমো সিহৰে। ‘হ’ ৰ ঠাইত ‘স’ ব্যৱহৃত হোৱাৰো পৰিচয় আছে, যেনে পাৰিলেসে (পাৰিলেহে), তাকেসে (তাকেহে); ‘ও’ৰ ঠাইত উ প্ৰয়োগ নিশ্চয় স্বৰসঙ্গতিৰ (Vowel Harmony) প্ৰভাৱ; যেনে—কুনে নুৰাৰে, আপুনাক, তুমাক ইত্যাদি। সমাক্ষৰ লোপ হেতু (Haplology) শব্দৰ সংক্ষিপ্ত উচ্চাৰণত স্থানীয় ভঙ্গী প্ৰকাশ পাইছে, যেনে—নেদা (নিদিয়া), নাইকা (নাইকিয়া), দেখাই (দেখুৱাই)।

ভট্টদেৱৰ লেখনীতে অসমীয়া গঢ়ই ব্যাকৰণ সঙ্গত এটি স্থনিৰ্দ্ধিষ্ট

ৰূপ গ্ৰহণ কৰে বুলি পূৰ্বে উল্লেখ কৰা হৈছে। যুক্তিযুক্তভাৱে বিষয়বস্তু ব্যাখ্যা কৰায়ে ভট্টদেৱৰ উদ্দেশ্য আছিল; আৰু সেই চেষ্টাত তেওঁ বহু পৰিমাণে সফল হৈছিল। ভট্টদেৱৰ এই ব্যাখ্যা-মূলক ৰীতি পিছৰ যুগত কেনেকৈ বৈষ্ণৱ গদ্য লেখকসকলৰ অনুকৰণৰ আদৰ্শত পৰিণত হৈছিল, সেই কথা অন্য আধ্যাত আলোচনা কৰা হৈছে।

পঞ্চম অধ্যায়

পুৰণি অসম বুৰঞ্জীৰ গদ্য

আহোম সকলৰ অসমীয়া সাহিত্যলৈ সৰ্বশ্ৰেষ্ঠ দান হৈছে বুৰঞ্জী। ৰজাঘৰীয়া সকলো বিষয় লিপিবদ্ধ কৰা আহোম সকলৰ নীতি আছিল। আহোমসকলে প্ৰথমে নিজ ভাষাতে বুৰঞ্জী প্ৰণয়ন কৰিছিল। আহোম ভাষাত লিখা, আৰু আহোম ভাষাৰ পৰা অসমীয়ালৈ ভাঙ্গনি কৰা কেইবাখনো বুৰঞ্জীৰ সন্ধান ওলাইছে। পিছৰ যুগত অৱশ্যে ধাৰাবাহিকভাৱে অসমীয়াতে বুৰঞ্জী ৰচনা কৰা হৈছিল। অসমীয়া সাহিত্যক বুৰঞ্জীৰাজিয়ে অপূৰ্বভাৱে মহীয়ান আৰু গৌৰৱান্বিত কৰি ৰাখিছে। বুৰঞ্জীৰ মাজেদিয়েই অসমীয়া গদ্যই আধুনিক ৰূপ পাইছে। বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ বিষয়ে উল্লেখ কৰি Sir G. A. Grierson-য়ে লিখিছে—“The Assamese are justly

proud of their national literature. In no department have they been more successful than in a branch of study in which India, as a rule is curiously deficient. The historical works or Buranjis are numerous and voluminous. A knowledge of the Buranjis was an indispensable qualification to an Assamese gentleman.” (Linguistic Survey of India).

বুৰঞ্জী অসমীয়াৰ মানত “জ্ঞানৰ ভঁৰাল।” দেশ-শাসনৰ পদ্ধতি, ৰজাঘৰীয়া কাৰ্য্য, সাময়িক ঘটনাৰ বিৱৰ্তি আৰু দেশৰ ডা-ডাঙৰীয়াৰ বিষয়ে জনা, শিক্ষিত সমাজে শিক্ষাৰ এটি অপৰিহাৰ্য্য অঙ্গ বুলি বিবেচনা কৰিছিল। বুৰঞ্জী প্ৰণয়ন অতি পবিত্ৰ কাম। সেই ৰচনাৰ প্ৰাৰম্ভতে দেৱতাৰ প্ৰতি প্ৰণতি জনাই লেখনী ধৰা হৈছিল। বুৰঞ্জীসমূহ সাধাৰণতে ৰাষ্ট্ৰৰ সকলো বিষয়তে জ্ঞান থকা লোকৰ হতুৱাই যুগুত কৰোৱা হৈছিল। বুৰঞ্জী লিখকক ৰজা ঘৰৰ পৰা প্ৰয়োজনীয় সকলো কাকত-পত্ৰ, আহিলা-পাতি দি সহায় কৰা হৈছিল। ৰজাঘৰীয়া ওখ পদবীৰ বিষয়াই ৰচনা কৰা কেইবাখনিও বুৰঞ্জী পোৱা গৈছে। এই সমূহ কাৰণৰ নিমিত্তে বুৰঞ্জীৰ ভাষা গান্ধীৰ্যপূৰ্ণ আৰু সন্দ্ৰমসূচক। বিশেষতঃ বিষয়বস্তু সত্য ঘটনাৰ বিৱৰ্তি হোৱাত ভাষাই ভাবপ্ৰৱণতা আৰু অত্যধিক বাক্যালঙ্কাৰৰ পৰা অব্যাহতি লভিছে। সহজ সৰল ভাৱে বৰ্ণনা কৰাত আৰু দ্বিভাব ব্যঞ্জক প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ অনুপস্থিতিত লেখনী হৃদয়গ্ৰাহী আৰু সৌষ্ঠৱপূৰ্ণ হৈছে।

বিৰাট বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ সমুদয় অংশ এতিয়ালৈকে প্ৰকাশ হোৱা নাই। ৰায় বাহাদুৰ ডাঃ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাদেৱে অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব-বিভাগৰ পৰা ধাৰাবাহিকভাৱে বুৰঞ্জীসমূহ প্ৰকাশ কৰিছে। বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ববিভাগৰ পৰা প্ৰকাশিত গদ্য বুৰঞ্জীৰ ভিতৰত ৩৭৮কান্ত বৰুৱা প্ৰণীত ‘অসম বুৰঞ্জী’ (১৯৩০),

‘দেওধাই অসম বুৰঞ্জী’ (কেইবাখনি বুৰঞ্জীৰ সংগ্ৰহ; ১৯৩২), শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাৰ ‘তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী’ (১৬৮১-ৰ ১৮০৬ৰ ঘটনা সম্বলিত; ১৯৩২), ‘কছাৰি বুৰঞ্জী’ (১৯৩৬), ‘জয়ন্তীয়া বুৰঞ্জী’ (১৯৩৭), ‘ত্ৰিপুৰা বুৰঞ্জী’ (১৯৩৮), ‘অসম বুৰঞ্জী’ (১৯৪৫) আদি বুৰঞ্জী সমূহেই প্ৰধান। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পৰাও ‘পুৰণি অসম বুৰঞ্জী’ আৰু ‘পাদশাহ বুৰঞ্জী’ নামৰ দুখনি বুৰঞ্জী প্ৰকাশ কৰা হৈছে।

প্ৰকাশিত আটাইকেইখনি বুৰঞ্জীৰ সঠিক বচনা কাল নিৰ্ণয় হোৱা নাই। সম্ভৱতঃ ষোল শতিকাৰ শেষ ভাগৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ঊনৈশ শতিকাৰ আগ ভাগলৈকে বুৰঞ্জী বচনা চলি আছিল। কালক্ৰমণি স্বৰূপে কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিয়ে প্ৰকাশ কৰা “পুৰণি অসম বুৰঞ্জী”-কেই প্ৰাচীনতম বুলি ধৰিব পাৰি। পুৰণি অসম বুৰঞ্জীৰ বচনা কাল সম্বন্ধে স্বৰ্গীয় হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে উক্ত পুথিৰ পাতনিত লিখিছে—“এই বুৰঞ্জীখনিত আহোম ৰাজ্যৰ উৎপত্তিৰ পৰা সৰ্গদেৱ গদাধৰ সিংহৰ মৃত্যু পৰ্য্যন্ত লিখা আছে। গদাধৰ সিংহৰ পুত্ৰ ৰুদ্ৰসিংহ পাটত উঠাৰ কথাৰ উল্লেখ আছে, কিন্তু তেওঁৰ ৰাজত্বৰ বিষয়ে আন কোনো কথা নাই। সেইগুণে এইখন গদাধৰ সিংহৰ ৰাজত্ব পৰ্য্যন্ত বুৰঞ্জী বুলি ধৰিলেহে ঠিক হয়। গদাধৰ সিংহই ১৬০৩ শকৰ পৰা ১৬১৭ শকলৈকে ৰাজত্ব কৰে। সেই গুণে এই বুৰঞ্জীৰ ভাষা ১৭ শতিকাৰ অসমীয়া গঢ় ভাষাৰ চানেকী বুলি ধৰিলে ভুল কৰা নহব।” এই একে সময়ৰে ‘সৰ্গ নাৰায়ণ দেৱ মহাৰাজাৰ আখ্যান’ নামৰ বুৰঞ্জী অসম গৱৰ্ণমেণ্টৰ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগে ‘অসম বুৰঞ্জী’ নাম দি অলপতে প্ৰকাশ কৰিছে। ডাঃ ভূঞাৰ দেৱৰ মতে ‘অসম বুৰঞ্জী’ৰ বচনাকাল ১৬৮১—১৬৯৫ৰ ভিতৰত।

পণ্ডিত গোস্বামীদেৱে কথা-গীতা ১৫১৬ শকৰ পিছত লিখা বুলি উক্ত পুথিৰ পাতনিত মত প্ৰকাশ কৰিছে। গতিকে ‘পুৰণি অসম

বুৰঞ্জী’ আৰু ‘কথা গীতা’ বচনা কালৰ ভিতৰত প্ৰায় এশ বছৰ ব্যৱধান। এই এশ বছৰৰ ভিতৰত অসমীয়া ভাষাই কি গঢ় ললে তাৰ প্ৰকৃত নিদৰ্শন পুৰণি বুৰঞ্জীয়ে বঢ়িয়াকৈ দৰ্শাইছে। ভট্টদেৱে কাব্যৰীতিৰ পৰা আঁতৰি আহি গঢ়ত পুথি বচনা কৰি কথা ভঙ্গিমাক সাহিত্যত ঠাই দিলে সঁচা, কিন্তু গতানুগতিক ৰীতিৰ পৰা তেওঁ একেবাৰে মুক্ত হব পৰা নাছিল। বিশেষতঃ ভট্টদেৱে নিজে সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিত আছিল আৰু তেওঁ অনুবাদ কৰিছিল মূল সংস্কৃত পুথি; গতিকে অতৰ্কিতে হলেও তেওঁৰ বচনাত প্ৰচুৰ তৎসম শব্দ প্ৰয়োগ হৈছে আৰু বচনাভঙ্গীয়ে সংস্কৃতীয়া গঢ় লৈছে। কিন্তু সময়ৰ ব্যৱধানৰ কাৰণেই হওক নাইবা বিষয় বস্তুৰ কাৰণেই হওক, পুৰণি বুৰঞ্জীৰ ভাষা এই দুয়ো বিষয়ে স্বাধীন। অসম বুৰঞ্জীৰ লগত শাস্ত্ৰীয় দাৰ্শনিক তত্ত্বৰ সম্বন্ধ নাই। ই ৰাজপৰিয়ালৰ ঘৰুৱা বৃত্তান্ত আৰু এই বচনাৱলীৰ লেখক বিদগ্ধ সংস্কৃত পণ্ডিত নহয় বুলিও অনুমান কৰিব পাৰি। মুঠতে কবলৈ গলে পুৰণি বুৰঞ্জী বৈষয়িক ব্যক্তিৰ ঐহিক বিষয়ৰ উক্তি। গতিকে ইয়াৰ ভাষাই যে সমসাময়িক কথা ভাষাৰ প্ৰতিনিধিত্ব কৰিছে তাক অস্বীকাৰ কৰিব নোৱাৰি। এই বুৰঞ্জীৰ ভাষাৰ অনুকৰণতে অকণোদয়ৰ সহজ সবল গঢ় গঢ়ি উঠিছিল।

পুৰণি অসম বুৰঞ্জী কথা ভাষাৰে বচনা হোৱাত ইয়াৰ ভাষা সহজ আৰু অনাড়ম্বৰ। বাক্য-ৰীতি সবল, শব্দ-যোজনা আৰু জতুৱা ঠাচ ঘৰুৱা অসমীয়া। পণ্ডিত গোস্বামীদেৱে এই পুথিৰ বিষয়ে লিখিছে—“ইয়াৰ লিখাত ক’তো বাহুল্য কথা নাই। ক’তো অতিৰঞ্জনৰ চেষ্টা নাই। ভাষা যেনে সবল, তেনে আঁত নলগা। কোনো সঁচা কথাৰ গোপন কৰিবৰ চেষ্টা নাই। ৰজাঘৰৰ অনেক টোকা লগা কথাও এই বুৰঞ্জীত খোলাখুলি ভাবে লিখা আছে।” বিষয় বস্তুৰ প্ৰকাশত নিভাঁজ ঘৰুৱা ভাষাই কি দৰে সহায় কৰিছে তাক তলত তুলি দিয়া অংশৰ পৰাই বুজিব পাৰি—

“...পাচে মন্ত্ৰীসকলে বোলে সামান্য ৰজা নহই; ঠাই দিলে দুগুণ

হে পোৱা যাব। একে চোপ্ততে দুটা কৈ বাঘ কত থাকে? এতিয়া এইৰূপে বোলা যাওক, নড়া বাজা ভনীএকক হে দিছে, জীএকক দিয়ক। জীএকৰ সমান ভনীএক হয় নেকি? এইৰূপে কটকীএ কলত গৈ, নড়া বাজা বোলে তাত জীয়াৰি দিব নলগা, আপদ গ্ৰস্তত পৰি হে ভনীকো দিলো। এতিয়া যে জীকো খোজে মাকে জীএকে একে লগে সতিনী খাটিবনিকি। ছোৱালী খোজা নহই মোক বিতণ্ডা হে কৰে।” (পৃঃ ২৩)

‘গোহাঞে যে কৈছে নড়া বাজাক ধৰি আনি কোন ঠাইত থৈ বখা গলহেতেন ভাল হে কৈছে। পলু খেদা কুকুৰে যদি খোজ পালে, সি পলু নাপাইমানে এবেনে কি? এতেকে নড়া বাজাক যদি ইঠাইলৈ ধৰি অনা গলহেতেন সেই বাটে মাওতৰাএ খেদি আহিলহেতেন।’ (পৃঃ ২৫)

‘আক মহাৰাজা লগ এড়া মানুহক খংকৈ কাটিব খোজোতে বজাৰ সলহে মাতিলে বোলে মুড়ৰ চুলি দুই এক ডাল পকিলে, তাক কাটিলে সোভা দেখি; সকল যদি পকিল, তাক কাটিলে আপোনাৰ মুড়ত দুখ পাবলৈহে আছে।’ (পৃঃ ১২৯)

‘...চৰাএ পোৱলি তোলে, ঠোঠত ধৰি উকুৱাই চাই; পাখি যদি গজিল উড়িব যদি পাড়িলে, মাইকিৰ লগত চৰি বুলি আহি বাস লয়হি। পাখি যদি সমান হল, মাইকিএ আঘাৰ দিব নোৱাৰি উড়ুৱাই নিয়ে। এক উড়ান দি পৰেগৈ দুনাই বাস নাপাই হি; কোনো সিয়াল কুকুৰে খাই, নাই মানুহে ধৰি নিয়ে, দোয়াবাৰ বাহ নাপাই; কুমাৰে চকু বেচে, পাইকে হাতত লৈ বজাই চাই, যদি হাতত বাজিল চাৰিকড়া কড়িকো দিয়ে চকুকো নিয়ে। সেই যদি হাতত নাবাজে নিয়েনিকি?—(পৃঃ ১৩৪)

‘...পাচে আমাৰো গঢ় তিয়াৰ কৰি বোলে হাতি চাৰি লাডকো নিদিও, আগৰ কাঠ চাৰি জগা কাঠকো নিদিও। মৰিচ চাৰিতাৰ চেইকো নিদিও। সোনা চাৰি বালিকো নিদিও।’ (পৃঃ ১৭০)

‘...মহকিনা গাওৰ ওচৰতে তাৰে ভাই ভটিজা সলনি হে বন্দিহঁতৰ লগত আছে হি। ইহতক কাটিলে মাৰিলে কোনো বা বাধিব নেকি? একোটি মানুহ কুড়ি বছৰে হে হয়। একোটা মানুহ একোখন পৰ্বত। ডাঙ্গৰ শত্ৰু সমীপতে আছে। না কাটি না মাৰি বাধিলে এক চকুত মেলিবলৈ পাব। কাটিলে মাৰিলে ৩বহে টুটে।’ (পৃঃ ১৮৯)

ডাঃ ভূঞা দেৱে পাদশাহ বুৰঞ্জীৰ বিষয়ে কৰা মন্তব্যখিনি পুৰণি অসম বুৰঞ্জীতো আৰোপ কৰিব পাৰি। তেখেতে লিখিছে, “...বুৰঞ্জীৰ কথাখিনি শুকান হাড় চাল নহয়, তাত ভাবৰ সমাবেশ আৰু আবেগৰ সৌৰভ লক্ষ্য কৰিব পাৰি। সেই দেখি এই বুৰঞ্জীখনি বুৰঞ্জীৰ শাৰীৰ পৰা বিশুদ্ধ সাহিত্যৰ অঙ্গীভূত কৰা হৈছে। বুৰঞ্জী আৰু সাহিত্যৰ এনে অপূৰ্ব ত্ৰিবেণী সঙ্গম বৃষ্টিছৰ পূৰ্বযুগৰ কোনো ভাৰতীয় প্ৰাদেশিক সাহিত্যতে দেখিবলৈ পোৱা নাযায় বুলি কলেও সত্যৰ অপলাপ নহব।” উপমা, উপকথা, সাদৃশ্য, দৃষ্টান্ত আদি সাহিত্যৰ আলঙ্কাৰিক উপাদান উপকৰণৰ সংযোজনাত বুৰঞ্জীৰ বৰ্ণনা সবস হৈছে। পুৰণি বুৰঞ্জীত উপমা দিবলৈ যাওঁতে এটি উপকথাৰ অৱতারণা কৰা হৈছে। ইয়াৰ প্ৰকাশভঙ্গী মনোৰম আৰু বাক্যবীতি অসমীয়া লেখনীৰ আদৰ্শ। বুঢ়ী আইৰ মুখৰ পৰা ওলোৱা দৰে এনে প্ৰাঞ্জল ভাষাৰ সাধু শুনিবলৈ ধৰিলে—“নাহি ক্ষুধা তৃষ্ণা নবাধয় একো দুখে। যতক শুনোহঁ শুনিবাক যায় মতি। অমৃত পীয়ন্তে যেন নখণ্ডে তৃপ্তি।” উপকথাটো এই—

‘দুটা মৰা চড়াইৰ যুদ্ধ লাগিল, ই গছৰ পৰা সি গছলৈ যাই তাত বব নোৱাৰি ষোঁটাপুতিকে পৰ্বতত পড়িল; তাৰো পৰা পৃথিৱীত পড়িল, অনেক বেলি মুচ্ছিত হৈ আছিল; দুই পক্ষীৰ যুদ্ধ হস্তি-সকলে দেখি তাৰ এক ময়দাৰ যুবা হস্তিএ বোলে এনে ঠাই এড়ি আমি কলৈ যাম; যদি পক্ষী আহে আমি তাক মাৰিব নোৱাৰিম নে কি? এক বুঢ়া হস্তিএ বোলে ইঠাইত থাকিলে

আমাৰ কল্যাণ নাই। এনেতে দুই পক্ষী জোটাপুটিকৈ হস্তিসকলৰ আগত পৰিলহি। চক্ষু কৰ্ণত নথ লাগি ঘা লাগি মুদি হুলস্থূল লাগিল; খালে জোঙ্গে, দোপে বোকায়ে পৰি অনেক মৰিল; দুই চাৰি পলাই এড়াল। এইকপে বুঢ়াৰ কথা নলৈ মৃত্যু হল।’ (পৃঃ ২২৯—৩০)

পুৰণি বুৰঞ্জীত ঠায়ে ঠায়ে সংস্কৃত-গন্ধী শব্দাৱলী আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ পৰিচয় আছে। কি বিষয়ৰ আলোচনাত কেনে ধৰণৰ ভাষা প্ৰয়োগ সমীচীন তাক লিখকে বঢ়িয়াকৈ বুজিছিল। সেই গতিকেই শাস্ত্ৰীয় সম্বন্ধীয় কোনো কথা উত্থাপন কৰিবৰ হলেই সংস্কৃত-গন্ধা ভাষাৰ আশ্ৰয় লোৱা হৈছে। বাহুল্যৰ ভয়ত মুঠেই এক অংশহে উদ্ধৃত কৰা হল :—

‘...তুমি যে বোল দৈবেসে কাৰণ এই গোট সত্য দৈবে যি কালত যাক যি নিবন্ধে বাখে, সেই হে হয়। বিশেষতঃ উদয়গিৰি ৬/বাজাৰো শক্তি হ্ৰাস নাহি দেখি, আৰ অস্তগিৰিৰ পাৎসাৰ ও শক্তি হ্ৰাস নাহি হয়। তত্ৰাপি উভয় পক্ষ মৃত সূৰ্য্য সদৃশ যে বুলিছে, সিতো দিবাকৰ নিদাঘ কালত, প্ৰচণ্ড শিশিৰ কালত মৃত্যুহে। এতেকে ইগোট দৈবেসে কাৰণ।’ (পৃঃ ১৯৮)

পুৰণি বুৰঞ্জীৰ বিষয়-বস্তুৰ প্ৰকাশ শক্তিৰ মূলতে হৈছে বাক্যবীতি। চুটি চুটি বাক্যেৰে ভাব প্ৰকাশ কৰাত লিখক সিদ্ধহস্ত। অনাৱশ্যকীয় অংশ সংযোগ কৰি বাক্য দীঘল কৰিবৰ প্ৰয়াস নাই। কেইবাটাও দীঘল বাক্য একেলগেঠাৰিয়ে ব্যৱহাৰ কৰি লৈ সাধাৰণতে চুটি বাক্যেৰে ভাবৰ সামৰণি মৰা হৈছে। একে বিশেষ্যপদকে পৰস্পৰ সম্বন্ধ থকা বাক্যত ঘনাই প্ৰয়োগ কৰিলে বচনাৰ শ্ৰুতি মাধুৰ্য্য হ্ৰাস পাব বুলি বহুল ভাবে সৰ্বনাম শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই একে কাৰণতে পৰস্পৰ সম্বন্ধ থকা বাক্যত কৰ্ত্তৃপদৰ উহ্যতা লক্ষণীয়। যেনে—

‘...দুৱৰ্ভ দানী মানী যশস্বী ৰাজা হল। এঞে পূৰ্ব জন্মত

ব্ৰাহ্মণ আছিল। সন্ন্যাসী হৈ মণিকূট পৰ্বতত তপস্বী কৰিছিল, সোমাৰ পিঠত ৰাজা হবলৈ, পাচে তেঞে ১৬২৮ শকত হিউম্বেদেশক আক্ৰমি ললে। তাত পাচে ১৬২৯ শকত জয়ন্তী দেশ মাৰিলে। পাচে যবনক মাৰিবৰ নিমিত্তে কামৰূপলৈ আহি স্বৰ্গী হল। ১৬৩৬ শকত তেঞেৰ জ্যেষ্ঠ পুত্ৰ ৰাজা হল। মহা তেজস্বী ধৰ্ম্মশীল দুৰ্গা উপাসক। আনো ৰাজ লক্ষণ অনেক আছে।’ (পৃঃ ৬)

ওপৰৰ উদ্ধৃত অংশৰ ২য়, ৩য়, ৪র্থ, ৬ষ্ঠ, ৭ম বাক্যৰ কৰ্ত্তৃপদ উহ্য। দুৱৰ্ভ নামটো মুঠেই এবাৰহে উল্লেখ্য কৰা হৈছে; প্ৰয়োজন অনুসৰি সৰ্বনামৰ প্ৰয়োগো হৈছে। এইখিনিতে মন কৰিবলগীয়া যে সংক্ষেপে লিখিব পৰাতে ৰচকৰ ৰচনা কৌশল প্ৰকাশ হোৱা নাই, কৰ্ত্তৃপদ উহ্য ৰাখি অৰ্থৰ বিকৃতি আৰু হীন-ডেচি নঘটাকৈ ৰচনা কৰিবৰ ক্ষমতাতহে লিখকৰ বৈশিষ্ট্য ফুটি ওলাইছে। প্ৰকাশভঙ্গী শক্তিশালী কৰিবলৈ Parenthesis অৰ্থাৎ বন্ধনীস্থিত বাক্যাংশৰ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এক বাক্যৰ ভিতৰতে এক বা একাধিক বাক্যাংশৰ স্বাধীন প্ৰয়োগ (Parenthesis) পুৰণি বুৰঞ্জীৰ বহু ঠাইত লক্ষ্য কৰা যায়। অৱশ্যে এনে প্ৰয়োগৰ পৰা যাতে বাক্য-বীতিৰ জটিলতা বৃদ্ধি নহয় তালৈ লিখকৰ যথোচিত চকু আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে তলৰ বাক্যকেইটি তুলি দিয়া হল :—

‘দুই গোহাঞিৰ ২ খন, পাচে হাতী মুৰিয়াৰ ৫ খান, তাত ৰান্ধা তামৰ ঢেকেলি ৩০৬, তিনি কঠাকৈ চাউল সিজি একোটা।’ (পৃঃ ১৩)

‘বাপেক গড়গাঞত ৰাজমন্ত্ৰী নাওবৈচা ফুকন বুঢ়া ৰজাদেৱৰ দিনত।’ (পৃঃ ৩৯)

‘আৰু চাৰি কুড়ি হাতী পৰিল—মত্ত হাতী।’ (পৃঃ ৯০)

সাধাৰণতে পাচে, বোলে আৰু পূৰ্বে আদি শব্দৰে বাক্য আৰম্ভ কৰা হয়। একে লগে কেইবাটাও পাচেৰে বাক্য আৰম্ভ হোৱাত

ঠায়ে ঠায়ে স্বৰৰ সমৰূপত বাজি উঠিছে। যেনে, 'পাচে বুঢ়া গোহাঞিক ধৰিবলৈ কোঞববোৰে যত্ন কৰিলে; পাচে গোহাঞে জানি দিহিঙ্গিয়া বাজাক ধৰিবলৈ দোলায়েৰে ভিতৰ সোমালগৈ; পাচে দিহিঙ্গিয়া বজাইয়ো জানি নেড়িবি বুলি খেদি আহিল; পাচে গোহাঞে বব নোৱাৰি পলাল দোলা এড়ি...। পাচে বুঢ়া গোহাঞি...। পাচে ফুকনে...' কিন্তু অত্ৰ বিষয়ত সমশব্দৰ ব্যৱহাৰ গুচাবলৈ লিখকে চেষ্টা কৰিছে। তাৰে ফলত ই, ইও, এখেলে, এখেব, আখেক, সিবোৰ তোমৰা, তৈৰ, তাৰ আদি নানা ৰূপৰ সৰ্ববনাম শব্দ সংযোগ কৰা হৈছে। অনুসৰ্গৰ ভিতৰত এটি, খান, খনি, ধন আদিৰ প্ৰয়োগেই সবহ।

পুৰণি বুৰঞ্জীত কথা ভাষাৰ ধাতুৰ প্ৰচুৰ স্প্ৰয়োগ হৈছে। নানা ৰূপৰ ধাতুৰ ব্যৱহাৰে বচনাৰ সৌন্দৰ্য্য যথোচিত বঢ়াইছে। পুৰণি বুৰঞ্জীত ব্যৱহাৰ কৰা ভালেমান ধাতু আৰু ঘৰুৱা শব্দ বৰ্তমান আমাৰ মাজত অপ্ৰচলিত হৈছে। বৰ্তমান অসমীয়া লিখকসকলৰ পুৰণি সাহিত্য আৰু গাৱলীয়া জীৱনৰ লগত সংযোগবিহীনেই ইহাৰ মূল কাৰণ। ভাষা সমৃদ্ধিশালী কৰিবলৈ আৰু তাৰ সৌষ্ঠৱ বঢ়াবলৈ হলে এই শব্দাৱলীক পুনৰ আমাৰ লেখনীত ঠাই দিব লাগিব। নিজৰ জাতীয় সাহিত্যৰ পৰা আতৰি বিদেশী সাহিত্যৰ লগত আমি যিমানেই বন্ধুত্ব স্থাপন কৰিছোঁ। সিমানেই বিদেশী শব্দ, জটুৱা ঠাচ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমা আয়ত্ত কৰি (অজ্ঞাতভাৱেই হওক) আমাৰ ভাষাত সন্মুৱাইছোঁ। এনে প্ৰথাৰ পৰা ভাষাই স্বকীয়ৰূপ হেৰুৱায়। অৱশ্যে ভাষাৰ স্থায়ী ৰূপ বুলি এটা কথা হব নোৱাৰে; কিয়নো ভাষা পৰিবৰ্ত্তনশীল। যুগে যুগে সাহিত্যিকৰ প্ৰতিভাই ভাষাৰ ওপৰত ক্ৰিয়া কৰি ভাষাক বিভিন্ন ৰূপত ফুটাই তোলে। কিন্তু এটা কথা মনত ৰখা উচিত যে ভাষাৰ বাহ্যিক পৰিবৰ্ত্তন ঘটিলেও তাৰ প্ৰাণ অৰ্থাৎ বাক্যৰ গঠন ৰীতি অপৰিবৰ্ত্তনীয়। ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ গতি যুগে যুগে সলনি হৈ থাকিলেও তাৰ উদ্দেশ্য

অবিকৃত, বাৰিধাৰা পূৰ্বৰ দৰেই স্বচ্ছ আৰু নিৰ্ম্মল। ভাষাৰ পৰিবৰ্ত্তনো ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ পৰিবৰ্ত্তনৰ দৰে।

পুৰণি বুৰঞ্জীত শাসন সম্বন্ধীয় শব্দাৱলী আৰু জটুৱা ঠাচৰ কি দৰে স্প্ৰয়োগ হৈছে তাক তলৰ বাক্য সমূহৰ পৰাই বুজিব পাৰি—

গ্ৰাম মাৰিলে; তুৰ্বকৰ যুদ্ধৰ পৰা হিলাই হল; জীয়ৰি এটা বেটাকৈ মেনাইছিল; নজিউৰ ভনীয়েকেৰে বাদ উঠিল; আহমক ধান চোৰ পাই ৪ টকা ৰূপ দাড়িলে; কৰতিয়া গঙ্গাত বহিচেহি; এই সকলক বজাহাটত লোৱা লগাই থব দিলে; বৰফুকনেও নিতান্ত অচিহ্ন হৈ বহিল; মাটি বাড়ী দি পাতিলে; দিখৌ মুখত থান দি বলগৈ; ইমান আগলি বঢ়া কথা কৰে; মামু গোবিন্দ মহাৰাজাত হাবাম খুৰি হল; পাংসা বোলে ভাল মই তাৰ হাবানা বুটলিম; দগা দি গঢ় মাৰিলে; বঙালে ফাহি দি মাৰিলে; পুতেকক লোৱা দিলে; সোণামুয়াক হাড়ি কৰিলে; খুনবাৱত হে মন সোমাল; নাৱকো লুৰি নিলে ইত্যাদি।

ক্ৰিয়া পদৰ অত্ৰ এটি মন কৰিবলগীয়া বিষয় হৈছে নাম ধাতুৰ ব্যৱহাৰ এই বিধ ধাতুৰ নিমিত্তে আ, ইয়া আৰু উৱা প্ৰত্যয় ব্যৱহাৰ হৈছে। কিন্তু যিবোৰ বিশেষ্য পদক নাম ধাতুলৈ ৰূপান্তৰ কৰা হৈছে, সি লক্ষণীয়। বিশেষতঃ এনেবোৰ ধাতু আজিকালি অপ্ৰচলিত। যথা—

'চুটিয়াক খেদি নি দিহিঙ্গমুখ ঠেকালেনি; তিনি জনা গোহাঞিকো খঙিলে; গাভৰুও আহোতে বাধিলে; চাৰিটা চহিআলক গদিআলে; চাউডাঙকো ডৰিয়ালে ইত্যাদি।

সংক্ষেপাৰ্থে মাজে মাজে বাক্যত ক্ৰিয়াপদ উহ্য থাকে। পৰস্পৰ সম্বন্ধ থকা কেইবাটাও বাক্যত একে লগে থাকিলে, আটাই কেইটি বাক্যৰ কৰ্ত্তৃপদৰ সলনি এটি ক্ৰিয়াপদ ব্যৱহাৰ কৰাও দেখা গৈছে। যথা—

'পাছে বুড়াগোহাঞি সবাইত, বৰ গোহাঞি পাণ্ডুত।

বাঘচোৱাল বৰপাত্ৰ গোহাঞি কুৰুৱাত। সৰাইত দিহিঙ্গিয়া ফুকন, পানীত নাওবৈচা ফুকন। অসুৰৰ আলিত কলিয়া বড়িয়া ফুকন। এইৰূপে বহি আছে।' ইয়াত বহি আছে ক্ৰিয়া পদটি আটাইকেইটি বাক্যৰে উমৈহতীয়া সম্পত্তি।

ঠায়ে ঠায়ে বৰ্ত্তমান অপ্রচলিত ধাতুৰূপ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। আছ আৰু যা (জা) অসম্পূৰ্ণ ধাতুৰে (Incomplete verb root) আধুনিক অসমীয়াত থাক্ আৰু গম্ (গ) অৰ সহায়ত নিজৰ অসম্পূৰ্ণ ৰূপ সম্পূৰ্ণ কৰে। বুৰঞ্জীত আছ ধাতুক অকলেই প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। যেনে:—আছোতে। কথা ভাষাৰ আদৰ্শানুযায়ী ক্ৰিয়াপদৰ সংক্ষিপ্ত ৰূপৰো প্ৰচলন আছে। যেনে—নাপা (নেপাই), নেদা (নিদিয়), গেচিল ইত্যাদি।

অসমাপিকা ক্ৰিয়া প্ৰচুৰ ভাবে ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। সাধাৰণতে কেইবাটাও অসমাপিকা ক্ৰিয়া প্ৰয়োগ কৰি সমাপিকা ক্ৰিয়াৰে বাক্য অন্ত কৰা হয়। যেনে:—'বৃষ্টি কৰাই নদীকো বঢ়াই বশিষ্ঠকো স্থানকো বুড়াই পূজাৰ সান্ধীকো উটাই নিলে।' এনে ভাবে একে বাক্যতে কেইবাটাও অসমাপিকা ক্ৰিয়া সংযোগ কৰি বচনা কৰিবৰ কৌশল সঁচাকৈয়ে প্ৰশংসনীয়। আজিকালি ভালেমান লিখকে ভাব প্ৰকাশক শক্তিশালী কৰিবৰ নিমিত্তে বাক্যৰ পূৰ্ববৰ্ত্তী অংশ শেষত সংযোজ কৰে নাইবা অসমাপিকা ক্ৰিয়াৰে বাক্য শেষ কৰে। পুৰণি বুৰঞ্জীতো এনে বচনা-ভঙ্গিমাৰ পৰিচয় আছে, যেনে—

'এই বুলি তেঞি ওচৰলৈ হাতী নি খোচাই মাউত গোহাঞিক মৰালে আগৰ কথাকে লই।' (পৃ: ৩৭)

'আৰু এই লগতে দিল্লীহিয়াল বুঢ়া গোহাঞি পৰিয়া এঘৰ নি গৰুধৰাত পাতিলেনি নৈৰ কাখৰত।' (পৃ: ৪৪)

'পাচে বায়েক আই কুণ্ডলীক চাবলৈ আহিল গৰ্ভেৰে সৈতে।' (পৃ: ৪৫)

'এই কথা শুনি তিনি জনা গোহাঞি যুগুতি লুই ভড়বিৰ উজনিত তিনি খন দলং বান্ধিলে পাৰ লুবলৈ।' (পৃ: ৮৫)

'পাছে ডাঙ্গৰিয়া সকলেৰে যুগুতি লুই ৰাজা বোলে অনেক দেশলৈ দুৰ্য্যাস গল গোহাঞি পৰিলত।' (পৃ: ৯১)।

পুৰণি বুৰঞ্জীয়ে শব্দৰূপ আৰু বিভক্তি সংযোগত আধুনিক নিয়মকে মানি চলিছে। পঞ্চমী বিভক্তিৰ চিন স্বৰূপে 'হন্তে'ৰ প্ৰচলন আছে। ঠায়ে ঠায়ে 'পৰা' অনুসৰ্গ 'পিছত' অৰ্থাৎ ব্যৱহৃত হৈছে। যেনে, পানীৰ যুদ্ধৰ পৰা আৰু এনে যুদ্ধ নহল। কোনো কোনো ঠাইত বিভক্তিৰ চিন উহ থকাও পোৱা গৈছে। বিশেষত্বৰ কাৰণে তলত বাক্য কেইটিমান উদ্ধৃত কৰি দিয়া হল—

এই কথা শুনি মহাৰাজাৰ মনে আনন্দিত হল।

এটা কুকুৰে খুৱালে। দেৱতা খংকৈ...মানুহ পালিব পাচিব দিলে। মানুহ ধৰি পশ্চিমক যাওঁতে। কটকিএ বোলে মই লাগিবৰ নাই। এক দিন ৰাজা পৰ্বতক গৈ আহিলত।

স্বৰ্গদেৱ বুজোৱাত চন্দ্ৰ বিন্দুৰ ব্যৱহাৰ নতুন ৰীতি। বহুবচনত 'গণ' আৰু 'বোৰ' বহুলভাবে ব্যৱহৃত হৈছে। প্ৰশ্নাৰ্থে 'নে কি' নাইবা 'নি কি' ব্যৱহাৰ হৈছে। যেনে,—পাতিম নি কি? খাটিব নি কি? অনুৰূপ শব্দ প্ৰয়োগত কোনো ধৰা-বন্ধা নিয়ম মানি চলা হোৱা নাই; গতিকে অনিয়মিত অনুৰূপ শব্দৰে প্ৰাধান্য বেছি। নাও-নওৰা, লুডা-পুডা, লৰা-লুৰিটো, ধই-ধাৰণ, ৰণ-বন, বটা-বাহন, গাতি-মাটি আদি অনুৰূপ শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে। তদ্ধিত প্ৰত্যয়ান্ত কেইটিমান নতুন শব্দৰ প্ৰচলনো পোৱা হৈছে। যেনে:—কোণ্ণৰালি (বুঢ়া বজাদেৱো কোণ্ণৰালি কালত), দহেকিয়া (সত্ৰাজিতৰ বৎসৰ দহেকিয়া পুতেকটিক) ইত্যাদি।

আজিকালি প্ৰচলিত 'বৰ' আৰু 'মৰম' শব্দৰ সলনি ক্ৰমান্বয়ে 'ডাঙৰ' আৰু 'বেথা' শব্দ ব্যৱহৃত হৈছে। যেনে—ডাঙৰ অসন্তোষ; ডাঙৰ দ্ৰোহীয়া; বেথাকৈ তাৰ নাম দিলে বিমুন পাতৰ; বেথাকৈ

লগত লৈ ফুৰাইছিল; বেথাকৈ কতোদিন থাকি চাংমাই পাতিলে।

বৰ্তমান অসমীয়া ভাষাত অপ্ৰচলিত ভালেমান শব্দ পুৰণি বুৰঞ্জীত ব্যৱহৃত হৈছে। এই অপ্ৰচলিত শব্দ সমূহৰ কিছুমান তলত তুলি দিয়া হ'ল।

আওবড়, আইচটি, আৰোৱান, আগাৰিত, উমিৰ, কাইচুপকৈ, কুনুখা, খন্নি, গোনাওতা, তুল, ঠাটেবে, পয়জাৰ, পিড়িৰ, পচৰঙ্গি, বিলৈগুটি, বেলদাৰ, মলমা কৰা, মিচাঙ্গ, লুকুৰামাই, লুখুৰাখুনকৈ, লেহেতিয়া, দড়িআল, বাইচাত।

পুৰণি বুৰঞ্জীত কিছুমান আহোম ভাষাৰ শব্দও ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। কিন্তু এনে শব্দৰ সবহ ভাগ আহোম সংস্কৃতিৰ লগত সম্বন্ধ থকা বস্তুৰ নাম বুজাওঁতেহে প্ৰয়োগ কৰা হৈছে। শেষ দুই আখ্যাত থকা বজাঘৰীয়া পত্ৰ সমূহত আৰবী আৰু ফাৰছী শব্দ প্ৰচুৰ পৰিমাণে সোমাইছে। ইয়াৰ কাৰণ দুই বকমে দৰ্শাব পাৰি। প্ৰথম হৈছে, এই চিঠিবোৰ মোগল সেনাপতি বা বিষয়ালৈ লিখা; গতিকে তাৰ বিষয়-বস্তু তেওঁলোকক সহজে বুজাবৰ নিমিত্তে বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগ অপৰিহাৰ্য্য হৈ পৰিছিল। দ্বিতীয়তে, এই চিঠিবোৰ লিখাত যি সকল বিষয়াক নিযুক্ত কৰা হৈছিল তেওঁলোকৰ বিদেশী ভাষাতো বুৎপত্তি আছিল; গতিকে বিদেশী ভাষাৰ শব্দৰ বহুল প্ৰয়োগেৰে নিজৰ পাণ্ডিত্যৰ পৰিচয় দিবলৈ তেওঁলোকৰ আগ্ৰহ আছিল। এই দুয়ো কাৰণৰ নিমিত্তে চিঠি পত্ৰাদিৰ ভাষা কেনেদৰে গঢ়ি উঠিছিল তাৰ চানেকী তলৰ চিঠিখনিয়েই দিব। চিঠিখনি বৰুৱা আৰু চেটিয়া গোহাঞি নবাব আহলয়াৰ খাঁলৈ লিখিছিল। পত্ৰ এই—

“স্বস্তি সকল মঙ্গলা লিঙ্গিত নিজ তনু সৌন্দৰ্য্য পাবাবাৰ সদৃশ বহন বিশ্ব বিক্ষাতিত সংকিৰ্ত্তি দিবৰ শ্ৰীযুত নবাব আহলয়াৰ খাঁ শুভাশয়েষু। সাহ্লাদপূৰ্বক লেখনং উভয়তঃ প্ৰয়োজনঞ্চ আগে এথা কুশল সতত

চাহি বিশেষ লিখন। আৰু পত্ৰ সহিত তোমাৰ বিশ্বাসী বচিপা খাঁ বদুৰাই এই দুইজনক যি পঠাইছিল সিহঁত আসি শাক্ষাৎ হৈল। আমিও পৰম আশ্লাদে জানিলাম। আৰু ২৩ জন মনুষ্যৰ কাৰণ যে লেখিচা, তাহাৰ প্ৰত্যুত্তৰ আমি বাবন্দাৰ লেখিয়া তোমাৰ ঠাই ভেজিতেছি।

তথাপি যে বোল তুমি সে ঘাইল কৰিয়াছ, বড় লোকৰ পুত্ৰ এমও জানা যাই, এসব ব্যত। এমত জবাব যে লেখে ই গোটে তোমাৰ কোন উচিত। আৰু পূৰ্বৰ সত্ৰাজিতেৰ সমহাতি খেদাৰ কাৰণ আমালৈ লেখিছিল। সেই কালতে আমাৰ পূৰ্বৰ ডাঙ্গৰিয়া সকলে অনেকবাৰ নিষেধ কৰিলে, তথাপি তোমাৰ লোকে হাতী খেদা কৰিলে। পাচে পাহাড়ি লোকে চিদ্ৰপাই অনেক লোক কাটিলে। অতাপি আমাত বদনাম ৰহিছে। সৰ্বকালে পাহাড়ি লোকক ভাত মুঠি মদ টোপা বটা বাহন দিয়া যায়। তথাপি পাহাড় ভিতৰে আহি দুই চাৰি আমাৰো কাটে। দৰঙ্গিকো কাটে। তথাপি যে তুমি সপ্তাত না কৰ এখন দাতিয়াল ঢেকেৰিত স্থিচোৱা। আমাৰ বচন শাক্ষাৎ প্ৰমাণ হৈব। অপৰ দুইজনৰ নিচেয় দোস্তগাৰ্গ সংসাৰ মধ্য কি কাৰণ হৈবেক হেন যে লিখি আচ। সিহঁত এমতে সে হয়। পূৰ্বাপৰ উভয় পক্ষ পুত্ৰ কড়াৰ গোটে চলি গৈছে তাক আপুনি জান। এখন যে তোমাৰ পূৰ্বৰ উমৰাও সকলৰ মৰ্যাদা ৰূপ ভাব তুমি আপুনি হে ৰাখিতে উচিত হয়। আৰু আৰু আন্দ্য পক্ষ পূৰ্বৰ পূৰ্বৰ সকলৰ প্ৰিতো পচয় দাঢ়াতা ভাব আমি আপুনি হে ৰাখন শ্ৰেয়স হয়।

এতেকে পৰস্পৰে মৰ্যাদাভিমত পৰস্পৰক সৰ্বদা কৰিবক একপ পথে যেমত হ্ৰাস না জায় তাৰে কৰিবাক উচিত হয়। খোদায়কে হাবিস কোদাতাসে মাফিক হাম্ভি দোস্তৰাখ আছে। একপ যি লেখিয়াছ বিশেষ পৰমেশ্বৰ গুৰু যাক যিকপে সামৰ্থ্য কৰে সৰ্ববত্ৰে সেয়ে হয়। কদাপি অন্তথা নহয়। এহি মাফিক তোমাৰ আমাৰ সৰ্ববথা কৰ্তব্যতা হয়। যাতে তুমি আমি দেবাধীন—একাৰণ

কোনো জনেৰ স্তত্বতা নাহি বহে, আৰ এ মত সানুকুল্যতা ভাব শত পূত পত্ৰ গতাগত হৈলে দো তৰফেৰ গোত্ৰাক্ষণ কি কাৰণে স্থখী হৈয়া না বহিব। এমন পথটো যেমন নবিন বৃদ্ধতাক পায়।

হামেচা তাৰে কৰিবা। আৰ অধিক কি কহিম? আমাৰ উকিল সনাতন ও শ্ৰীকানু শৰ্ম্মা প্ৰমুখতে জানিবা। ইতি—শক ১৫৫৫ ফাগুন, তাৰিখ ১০।”

প্ৰকাশিত পুৰণি বুৰঞ্জীত সকলো প্ৰকাৰৰ বিবাম চিহ্ন ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। এই চিন সমূহ পুথিত পূৰ্বৰে পৰা আছিল নে সম্পাদকে পিছত সংযোগ কৰি দিছে তাৰ কোনো উল্লেখ নাই। পুথিৰ আখৰ জোঁটনিত সম্পাদকৰ হাত নেলাগিলেও ছপাখানাৰ ভূতে নিশ্চয় দোষাত্ম্য কৰিছে বুলি অনুমান হয়। আখৰ জোঁটনিত শিথিলতা আছে। ন, ণ; শ, ষ, স; জ, ঝ, য; ধ, ঢ; ত, ট; চ, ছ; উ, ঊ; ই, ঈ আদিৰ অনিয়মিত ভাবে প্ৰয়োগ হৈছে। গতিকে একেটা শব্দকে বিভিন্ন ঠাইত ভিন্ ভাবে লিখা হৈছে। বণ, বন; সোন, সোণ; কণ্ঠা, কণ্যা; বইকীয়া, সইকীয়া; পাসা, পাশা; জুন্ধ, যুদ্ধ; জাবৰ, যাবৰ; জি, ঝি; ধেকেৰি, ঢেকেৰি; পাচে, পাছে; আহিচে, আহিছে; মূৰ, মূৰ; প্ৰিতি, প্ৰীতি; সি, সী। ইয়াৰ বাহিৰেও বি, আৰু ঋ ব সাল সলনি পৰিলক্ষিত হৈছে। যথা—পৃতি, প্ৰিতি, প্ৰীতি; বাত্ৰি, বাত।

য় আৰু ৰ শ্ৰুতিধৰনিৰ সলনি প্ৰাকৃতৰ অনুৰূপত ঠায়ে ঠায়ে এ আৰু আ প্ৰয়োগ হৈছে। যেনে—ঘৰিণীএকৰ, জীএকে, দিএ, ঘাএ, শচীএ, ঠাএ, কছাৰীঅনী, নোআবো, বড়বকআ। আ-ৰ ঠাইত ‘য়া’ লিখা হৈছে। যেনে—য়াছে, যাহিলে ইত্যাদি।

মই আখ্যা

বিবিধ বিষয়ৰ পুথিৰ গুণ

(ক) ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় পুথি

ভট্টদেৱেই কাব্যধৰ্ম্মী অসমীয়া সাহিত্যক গুণৰ পিনে ঢাল খুৱায়। ভট্টদেৱৰ বচনাৰীতি অনুকৰণ কৰি সমসাময়িক ভালেমান পণ্ডিতে সংস্কৃত পুথি অসমীয়া গুণলৈ অনুবাদ কৰে। এই সকলোবোৰ পুথি এতিয়াও পোহৰলৈ অহা নাই। যি সমূহৰ পৰিচয় পোৱা গৈছে, তাৰ বিষয়েও যথোচিত আলোচনা হোৱা নাই। এনে স্থলত প্ৰতি লেখকৰ প্ৰকৃত পৰিচয় আৰু কালক্ৰমণি নিৰ্ণয় কৰা সহজ নহয়। কোনো কোনো পুথিত বিভিন্ন ধৰণৰ আখৰ-জোঁটনি থকাত আখৰ-জোঁটনিৰ তুলনামূলক চৰ্চাৰ পৰাও সময় নিৰূপণ কৰা টান। গতিকে ভট্টদেৱৰ পৰৱৰ্ত্তী গুণ লেখকসকলৰ বিষয়ে কাল পৰম্পৰা আলোচনা কৰিবলৈ নগৈ, তেওঁলোকৰ বচনাতনো কেনে ধৰণৰ গুণৰ নিদৰ্শন পোৱা গৈছে তাৰেহে এই আখ্যাত সামান্য পৰিচয় দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে।

অসমীয়া শাস্ত্ৰৰ টীকা কৰাৰ প্ৰথম প্ৰয়াস পৰশুৰামৰ ‘কথা-ঘোষাত’ দেখা গৈছে। এই পুথি মাধৱদেৱৰ অমূল্য গ্ৰন্থ ‘নাম-ঘোষাৰ’ কথা ভাঙনি। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ সংগ্ৰহালয়ত থকা হাতে লিখা ‘কথা-ঘোষা’ পুথি খনিৰ তাৰিখ হৈছে ১৬৩৭ শক (১৭১৫ খৃঃ)। ‘নাম-ঘোষা’ৰ পদৰ ব্যাখ্যাৰ লগতে লিখকে অগ্ৰাণ্য শাস্ত্ৰৰ কথাও উদ্ধৃত কৰিছে। তলত ‘কথা-ঘোষা’ৰ পৰা অসমীয়া পুৰণি ভাষা গুণৰ পৰিচয় দিয়া হ’ল :—

“শ্রীকৃষ্ণে এ নমো বাম : কথা : শ্রীকৃষ্ণে আপুনাৰ নিজ মূৰ্ত্তি
মহেশক বন্দিনা : কেনেৰে আপুনি নিজ ব্রহ্ম হুয়া মূৰ্ত্তিক নলৈলে :
এই কথা হৰিহৰ সম্বাদত আছে : তাৰ পৰা যানি শ্রীমাধৱ দেৱে ঘোষা
কৰিলন্ত : মুক্তিৰ নিম্পূহা জিতো : সেহি ভকতক নমো : বসমই
মাগোল ভকতি : সমস্ত মন্তক মণি : নিজ ভকতৰ বৈশ্য : ভজো হেন
দেৱ জদুপতি : কথা : সির পুৰাণত কৈছে সিরে পূৰ্ণক বন্দিনা : কিৰ
জাতো ছৈন্ধ ব্রহ্মাণ্ডৰ লোকে ভজিলে সংসাৰ মুক্ত হুইবাৰ কালে :
এতেকে সততে বন্দিছা : তেৰে বামনাম নিৰঞ্জন : নিৰাকাৰ :
নবোত্তম : নাৰায়ণ : জগজীৱ : জগত কাৰণ : জগধাম : ইয়াকে
জিৱৰ কাৰণে শ্রীমাধৱ দেৱ ঘোষা কৰিলন্ত : ঘোষা : জাৰ বাম কৃষ্ণ
নাম : নামে ভৱ সিন্ধুতৰি : পাৱে পৰম্পদ পাপি জত : সদানন্দ
সনাতন : হেনয় কৃষ্ণক সদা : উপাসা কৰোহো হৃদয়ত ॥ কথা ॥ দসম
কন্তত অক্ৰুৰে তুতি কৰিলা : কি তুতি কৰিলা ॥ : এই কথা মাধৱদেৱে
ঘোষা কৰিলন্ত ॥

এই একে সময়ৰে অন্য এখনি পুথি হৈছে সাত্তত তন্ত্ৰ । এই
পুথি সংস্কৃত সাত্তত তন্ত্ৰ পুথিৰ অনুবাদ ।

“এই সাত্তত তন্ত্ৰ শাস্ত্ৰক নিমিষা অৰণ্যত সৌনকাদি ঋষিৰ
মাজত কহিব : নাৰদে বোলন্ত : হে মহেশ তোমাৰ মুখত হন্তে
পৰম সাত্তত তন্ত্ৰ কথা শুনিলো : তাত হিছা কৰ্ম্ম নিবেধ শুনিলো :
মোৰ সংসয় জন্মিল : জাতো ভেদে জন্ত কৰ্ম্মত হিছা কৰণ বিধান
কৰিছে : এতেকে হিছা নিবেধ কৰিলে : বেদমত স্মৃতিমত : কেমনে
প্ৰৱৰ্ত্তিৰ : লোকৰ পৰলোক ফলদায়ক : মহেশে বোলন্ত : জানা
নাৰদ : জি পুটিল : হিছাৰ নিবেধ মন্ত্ৰি কহিলো : কিন্তু
তাক অধিকাৰী ভেদে বুঝিবা : জাতো প্ৰৱৰ্ত্তি কৰ্ম্ম নিবৰ্ত্তি কৰ্ম্ম :
অবিবোধে কৰিলে স্বৰ্গ পায় : পুণ্যক্ষয় ভৈলে আৰোবাৰ
জন্মধৰে : জাক পাইলে পুনৰ্বাৰ পতন নাই ।”

কৃষ্ণানন্দ দ্বিজৰ ‘পূৰ্ণ ভাগৱত’ পদ পুথি যদিও, তাৰ মাজে

মাজে গুণৰ ব্যৱহাৰো আছে । তেওঁৰ বচনাৰ উদাহৰণ স্বৰূপে
তলত উদ্ধৃত কৰা হ’ল :—

“পঞ্চ মহাভূতৰ আসন কহোঁ শুন । বস্ত্ৰ মাংসৰ মাঝে বস
বহিছে । মাংস ভৰি নাৰীৰ মাঝে শব্দ বহিছে । ইবাও পিঙ্গলা
—নাৰীৰ বিন্দু বহিছে, হেথ কমল নাৰীৰ মাঝে স্পৰ্শ বহিছে ।
এহি স্বৰূপে পূৰ্ণ ব্রহ্ম সংসঙ্গতে আছে । আকাশ বহিছে নাৰি
পদ্মত । বায়ু বহিছে চন্দ্ৰ মণ্ডলত । অগ্নি বহিছে কুণ্ডলী ধৰণী
নাৰীৰ নাৰীৰ মাঝে । পৃথিবী বহিছে ক্ষুদ্ৰ ব্রহ্মাণ্ড হই । এহি
পঞ্চ আসন একে পূৰ্ণে ব্রহ্মে সূত্ৰক স্বৰূপে হই আছে ।”

‘পদ্মপুৰাণ’ নামৰ আচাৰ-পদ্ধতি সম্বন্ধীয় গুণপুথি খনি ১৭১৮
শকত (১৭৯৬ চন) বচনা কৰা হৈছিল বুলি পণ্ডিত গোস্বামীয়ে
Descriptive Catalogue of Assamese Manuscripts—
অত উল্লেখ কৰিছে । পুথিৰ আদিতে ৰত্নাক্ষমালা ধাৰণৰ গুণ
বৰ্ণোৱা হৈছে । ব্রহ্মপুত্ৰত স্নানৰ ফল, একাদশী, জন্মাষ্টমী ত্ৰত
পালনৰ মহিমা, বিভিন্ন মাহত কি কি নিয়ম পালিব লাগে, তাৰ
নিৰ্দেশ দিয়া হৈছে । কাৰ্ত্তিক মাহৰ ব্যৱস্থাত আছে—“কাৰ্ত্তিক
মাসত যি পৰমেশ্বৰক তুলসী দান কৰে অৰুত গো-দানৰ ফল পাই ।
এই কাৰ্ত্তিকৰ অমাৱস্তাত উল্লা দান কৰিলে পিত্ৰাদি তুষ্ট হই ।
আৰু মাঘ মাসত যিজনে প্ৰাতঃস্নান কৰি ব্রহ্মচৰ্য্য ধৰি ঈশ্বৰক চিন্তি
থাক তাৰ মহাপাতেক নষ্ট হই ।”

অন্য এখনি বহুমূলীয়া গুণৰ পুথি হৈছে ৰঘুনাথ মহন্তৰ ‘কথা
ৰামায়ণ’ । ৰঘুনাথে ‘শত্ৰুঞ্জয়’ নামৰ পদপুথি এখনো ১৬১৮ চনত
বচনা কৰিছিল । ‘কথা ৰামায়ণো’ এই সময়ৰ বচনা বুলি পণ্ডিত
হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীয়ে অনুমান কৰিছে । পুথিখনি ৰামায়ণৰ সম্পূৰ্ণ
অনুবাদ নহয় । আদি, অযোধ্যা, অৰণ্য আৰু কিষ্কিন্ধ্যা কাণ্ডৰ
সংক্ষিপ্ত অনুবাদহে কৰা হৈছে । গোটেই পুথিখনি নাটকীয় ভঙ্গীত
লিখা । উদাহৰণ স্বৰূপে বনবাসৰ পূৰ্বৰ ৰাম-সীতাৰ ভিতৰত
হোৱা কথোপকথনৰ কিছু অংশ উদ্ধৃত কৰা হ’ল :—

“নাৰদে কহন্ত, জনক নন্দিনী স্বামি আসিবাৰ দেখি আগবাঢ়ি স্বামীক নমিল। শ্ৰীৰামৰ ভাৱ দেখি বুলিলা, হে প্ৰাণনাথ, কেনে তোমাৰ মুখ পঙ্কজ ম্লান ভৈল, বাজ চিহ্ন কেনে নাহি। শ্ৰীৰামে বোলন্ত, হে পুয়ে হামাৰ ৰাজ্যপদ গুচি বনপদ ভৈল। চতুৰ্দশ বৰ্ষ বনবাস কৰিতে হামো আজু যাত্ৰা কৰব। এখানে ভৰত ৰাজা হৈব। এহিতো কাৰ্জ্জ অনুসোচ কৰো। অযোধ্যাৰ নব-নাৰী সৰে মোৰ পদে তাপ লভিব। তুমি হেন প্ৰিয়াক স্তম্ভি সৰীৰ এখনে তাপ কৰে। ঈশ্বৰ ইচ্ছা বাধিতে নাহি পাৰি। তুমি কৌশল্যা মাৰ সঙ্গৈ আমাৰ কুশল চিন্তি বহ। পিতৃসত্য বন্ধা কৰি চতুৰ্দশ বৰ্ষ বনবাস কৰি অব্যাহতে আসিবো। হে পুয়ে, তোহো চিন্তা ছাড়ি বহ। জানকি বোলন্ত, হে প্ৰাণনাথ, কোন দোষ দেখি হামাক চাড়িতে চাবু। তুমি বিনে সিতাৰ কি বন্ধা হৈব। জাক মুহূৰ্ত্তকে চাড়িতে চিত্তে নাহি সহে হেন তোমাৰ বিবহ চতুৰ্দশ বৰ্ষক লাগি কৈচে সহিতে পাৰি। যদি মই জনক নন্দিনি হৰো তৰে শ্ৰীৰামচৰণ বিবহাগ্নিত প্ৰাণ নাহি বহিব। এতেকে হামাৰ চিত্ত জানি হে প্ৰাণনাথ কদাচিতো নাহি চাড়বি। তোমাৰ সঙ্গৈ হামো নিষ্ঠে বনে চলবো। শ্ৰীৰামে বোলন্ত, হে পুয়ে নাৰী সহিত বনবাস অতি নিন্দিত। আৰো যম সদৃশ ৰাক্ষস পিশাচৰ আলয়, হস্তি সিংহ ব্ৰাহ্মণৰ আলয়, কুশ কণ্টকাদি হেতু অতি দুৰ্গম। আৰু চতুৰ্দশ বৰ্ষ ফলাহাৰ বিনা অন্ন নাইব। হেন ভয় দুঃখক তোমাৰ মুখ শৰীৰে কৈচে সহিবে। এতেকে ই আক্ৰোশ চাৰি এথা মাতৃৰ সঙ্গৈ স্তখে বহ। সিতা বোলন্ত, হে প্ৰাণনাথ কেনে হামাক ভাঙিতে চাহ। পতিব্ৰতা নাৰী সহিত ব্ৰতাদি নিসিদ্ধ কোন শাস্ত্ৰে কহে। আৰো যাৰ ৰাম নাম শ্ৰবণ শুনি যম কাল কলি ত্ৰাসে দূৰ পলাই সে তুমি বিচুমাৰ্গে কোন ভয় মিলব। আৰো যদি তুমি দুৰ্গম পথে চলিবা তোমাৰ সঙ্গৈ যাইতে মোৰ সেহি স্তগম পথ। তুমি বহিতে স্তগমো দুৰ্গম! আৰো তুমি সহিত মোৰ সমন্ধি জীৱৰ ভোগো অমৃত তুল্য।

তুমি বহিত ব্ৰহ্মানন্দ স্তখে নীৰয় ক্ৰেশ তুল্য। এতেকে তুমি বিনে কোন স্থানে কোন জনে কি প্ৰিতি সাধিব। তথাপি মোক নেনি বনে চলিবা তেৰে তোমাৰ আগে গবল গ্ৰাস কৰিবো। সিতাৰ দৃঢ় ভাব লক্ষি শ্ৰীৰামে জাইবাৰ অনুমতি দিলা। লক্ষণক পুনু বুলিলা, হে বাচা লক্ষণ তুমি দুই মাৰক পোষণ কৰি এথা বহ। সচিঁতাৰি কৰি সিতাক সঙ্গৈ নিবো। লক্ষণে বোলন্ত কেনে পুনুপুনু বাধা বোলা। যি মাতৃসৰে স্বতন্ত্ৰে লক্ষ লক্ষক পালিতে সমৰ্থ তাসম্বাক কিক পুসিতে লাগে। প্ৰাণতো অধিক তোমাক চাড়িতে নাহি পাৰো। যদি তথাপি বাধা বোলা তেৰে খাণ্ডা হানি মৰিবো। লক্ষণৰ বাক্য শুনি শ্ৰীৰামে বিষ্ণু বিষ্ণু শ্ৰী বোলন্ত তোমাৰ যে বাক্ষিত তাক কৰ।...

কথা ৰামায়ণৰ ভাৱাৰ ওপৰত অক্ষীয়া নাটকৰ বিশেষ প্ৰভাৱ পৰিছে। শঙ্কৰ দেৱৰ ‘ৰাম-বিজয় নাট’ৰ লগত কিছু অংশ বিজালেই এই কথাৰ সত্যতা প্ৰকাশ পাব। ‘কথা ৰামায়ণ’ত বিখ্যামিত্ৰ ঋষিয়ে ৰাম-লক্ষণক বিচাৰি দশৰথৰ ৰাজ সভালৈ অহা বৰ্ণনাত আছে :—

“দশৰথে ঋষিক আসন দিয়া পাছ অৰ্ঘ্যে পূজা কৰিলা; কৰজোৰে বোলন্ত, হে ঋষিৰাজ তোমাৰ পদপঙ্কজৰ জে অযোধ্যা পুত ভৈল। তোহাৰ দৰশনে আমাৰ জন্ম সাৰ্থক ভৈল। আজু যে আত্মা হয় হামো সত্যে সত্যে কৰব। ঋষি বোলন্ত, হে নৃপ তোহো পৃথিৱীৰ কলতক তোহাৰি ধামে কবলু বিমুখ নাহি হোই। এতেকে আমাৰ প্ৰাৰ্থনা শুনহ। হামো সিদ্ধাশ্ৰমত জজ্ঞ আৰন্তলো। তাহাক মাৰিচ স্তবাহ সমে ৰাক্ষসগণে বাৰম্বাৰ বিনাস কৰে। সে যজ্ঞ ৰক্ষাৰ নিমিত্তে ৰাম লক্ষণ দোহো কুমাৰ সঙ্গৈ পঠাৰ তৰ সৰ প্ৰয়োজন সিদ্ধি হৱে।”

এই একেখিনি কথা “ৰাম বিজয় নাট”ত তলৰ দৰে আছে :—

“দশৰথ—হে মুনিৰাজ তোহাৰি পদ পৰশে হামাৰ অযোধ্যাপুৰ পবিত্ৰ ভৈল। তব দৰশনে হামাৰ জন্ম সাফল ভৈল। মুনি অব

কোন প্ৰয়োজন সাধো হামাক আজ্ঞা কবহ। (সভামধ্যে অঙ্গীকাৰ কয়ে বোলল) আগু যে দান মাগহ তোমাকে সত্যে সত্যে দেবো।
কৌশিক ধৰ্মি—(ৰাজাক বাণী শুনি হাসি হাসি কোতুকে) আঃ, মনোৰথ সাফল ভেল। (ৰাজাক আশীৰ্বাদ কয়) হে নৃপতে তোহো পৃথিবীক কল্পতৰু। তোহাৰ ঠাই প্ৰাৰ্থক কবহ বিমুখ নাহি হয়। ইহা জানো কিন্তু হামাৰ প্ৰাৰ্থনা শুনহ। হামু সিদ্ধাশ্ৰমত যজ্ঞ আৰম্ভল। তাহেক মাৰীচ সুবাহ দোহো বান্ধস বহুত বিধিনি আচৰয়। সে জজ্ঞ বন্ধা নিমিত্তে তোহাৰ বামলক্ষণ দোহো কুমাৰক হামাৰ সঙ্গে পঠাৰ তবে হামাৰ মনোৰথ সিদ্ধ হয়।

‘কথা-ৰামায়ণ’ৰ ভাষা সংস্কৃত প্ৰভাৱৰ পৰা সম্পূৰ্ণ মুক্ত নহয়। তৎসম শব্দৰ ব্যৱহাৰ আছে; মাজে মাজে সংস্কৃত বাক্যও সংযোগ কৰা হৈছে। যেনে—হে প্ৰভো তৰ চৰণে কোটি কোটি প্ৰণামং মমাস্তু : হে হৰে, দীন দৰিদ্ৰং ভৱাৰ্ণবাৎ উদ্ধৰ উদ্ধৰ; ইত্যাদি। সংস্কৃত গন্ধী বৰ্ণনাত সংস্কৃতৰ দৰে সমাসৰ বহুল ব্যৱহাৰ আছে। যেনে—কুটিলকুটজকুলতচুস্বিতমধুকৰ; অভিনৱজলদসদৃশশ্যামতনু; কন্দৰ্পদৰ্পদলন ইত্যাদি।

শব্দৰূপ আৰু ধাতুৰূপত ‘কথাগীতা’ৰ ভাষাতকৈ বিশেষ প্ৰভেদ নাই। ইল আৰু—ইব-ৰ যোগে অতীত কৃদন্তপদ গঢ়া হৈছে। যেনে—বিয়াইল ত্ৰ্যাস্ত্ৰী, হৈবাৰ দেখি। নামধাতুৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ আছে, গোচৰিলা, আৰম্ভিলা ইত্যাদি। ‘আলি’ প্ৰত্যয়ান্ত তদ্ধিত পদ যেনে, ধিতিঙ্গালি, কিঙ্কৰালিৰ—প্ৰয়োগো মাজে মাজে আছে।*

* বঘুনাথ মহন্তৰ ‘কথা ৰামায়ণ’ গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয়ৰ তদ্বাৰধানত অধ্যাপক শ্ৰীযুত সত্যেন্দ্ৰনাথ শৰ্ম্মাই সম্পাদন কৰিছে।

(খ) ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ পুথি

ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় পুথিৰ বাহিৰেও নানা বিষয়ৰ সংস্কৃত শাস্ত্ৰ অসমীয়া গল্পলৈ অনূদিত হৈছিল। ইয়াৰ ভিতৰত আয়ুৰ্বেদ শাস্ত্ৰ, নিদান, জ্যোতিষ, অক্ষৰ আৰ্য্যা, নৃত্য-গীতৰ পুথি, গৃহ নিৰ্ম্মাণ আদি নানা বিষয়ৰ প্ৰাচীন পুথি পোৱা গৈছে। এইবোৰ গ্ৰন্থতে অসমীয়া গল্প ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ আলোচনাত সৰ্ব প্ৰথমে ব্যৱহৃত হৈছে। সংস্কৃতৰ পৰা আৰু সংস্কৃতজ্ঞ পণ্ডিতে অনুবাদ কৰাৰ হেতু এই পুথি সমূহৰ ওপৰত কম-বেছি পৰিমাণে সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ পৰা স্বাভাৱিক। বিশেষতঃ সেই সময়লৈকে বিভিন্ন বিষয়ত প্ৰভূত পৰিমাণে তন্ত্ৰ আৰু দেশজ শব্দমালাৰ সৃষ্টি আৰু তাৰ স্থনিৰ্দ্ধিষ্ট প্ৰয়োগ ৰীতি গঢ়ি উঠা নাছিল। জ্ঞান-বিজ্ঞানৰ কাৰণে সংস্কৃত গ্ৰন্থৰ অধ্যয়ন যি দৰে অপৰিহাৰ্য্য আছিল, অসমীয়া গল্পৰ পৰিপুষ্টিৰ কাৰণে সংস্কৃত শব্দাৱলী ততোধিক প্ৰয়োজনীয় হৈছিল। কিন্তু তৎসম শব্দ প্ৰয়োগ হ’লেও, বিজ্ঞানৰ বিষয়বস্তুৰ ব্যাখ্যাৰ নিমিত্তে উপযোগী পোনপটীয়া বাক্য ৰীতিৰ ব্যৱহাৰ এই ৰচনাৱলীত আছে। সেই একে কাৰণেই অৰ্থৰ দুৰ্বেদ্যতা অথবা অৰ্থৰ অস্পষ্টতা দোষৰ পৰা এই গ্ৰন্থসমূহ ভালেখিনি মুক্ত। সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য আৰু গল্প ৰচনা কৌশলৰ কথা এৰিও অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ ক্ৰমোন্নতিৰ বুৰঞ্জীত এই গ্ৰন্থৰাজিৰ বিশেষ স্থান আছে।

বিজ্ঞান সম্বন্ধীয় পুথিৰ ভিতৰত স্কুমাৰ বৰকাঠৰ ‘হস্তি বিচাৰ্ণ’ প্ৰধান। চিত্ৰযুক্ত এই পুথিখনি মহাৰাজ শিৱসিংহ আৰু তেওঁৰ বাণী অম্বিকাদেৱীৰ নিৰ্দেশত ১৬৫৬ শকত (১৭৩৪ খৃঃ) দৃষ্ট কৰা হয়। পুথিৰ চিত্ৰসমূহ আঁকিছিল দিলবৰ আৰু দোছাই নামৰ দুজন শিল্পীয়ে। হস্তিবিচাৰ্ণৰত বিভিন্ন ধৰণৰ হাতীৰ বৰ্ণনা, হাতী বশ কৰা প্ৰণালী, হাতীৰ ৰোগ আৰু ঔষধৰ ব্যৱহাৰ আছে। সামাজিক মৰ্য্যদা অনুসৰি কোন শ্ৰেণীৰ হাতীত কোনে

উঠিব পাবে, তাৰ উল্লেখ আছে। 'হস্তি বিজ্ঞান'ৰ কথা শম্ভুনাথ প্ৰণীত গজেন্দ্ৰ চিন্তামণি নামৰ শাস্ত্ৰৰ পৰা লোৱা হৈছে বুলি উক্ত গ্ৰন্থত উল্লেখ আছে:—

“ওঁ নমো গণেশায়। নমঃ শ্ৰীকৃষ্ণায় ॥ প্ৰণম্য গোৱিন্দ পদাববিন্দং শ্ৰীশম্ভুনাথেতি জন প্ৰতীতঃ। বিবিচ্য সান্নাণি পুৰাতনানি গজেন্দ্ৰ-চিন্তামণি মাতনোতি ॥ এই গজেন্দ্ৰ খন পৃথিৱী জাহানি সঞ্চিলে তাহানি লিখিলে বসুমতি কুণ্ডৰিৰ কাকত। সেই কুণ্ডৰিএ বোলে মঞি এটা গাহৰিৰ মাঞিকি দি জাঞোঁ। এই কথা স্বৰগদেৱে শুনি তেঞোঁ মতা গাহৰি এটা স্ৰবি দিলে। এই দুওঁ হাবিৰ দাতিত একেলগে চৰি ফুৰে। তাতে হাতিৰতা এগচ পালে, তাৰ পাত লতা থাল সমস্তে খালে। এতেকে দুয়োৰ সঞ্জোগে মাইকি যনিৰ গৰ্ভ হল, দিন মাহ বাৰ হলত তাৰে পৰা মাকুন্দি এটি দতাল এটা দুটি হাতি উপজিল। তাৰে সঞ্চৰে পৰা হাবিত অনেক হাতি হ'ল। এক দেব কুণ্ডৰিএ হাবিৰ ফুল বাৰিলে জাঞোতে হাতিক লগ পাই সেই হাবিৰ ফুলবাৰিৰ পৰা সবগদেৱৰ হাবিলে আচৰকৈ খেদিলে। এনেৰূপে ফুলবাৰিলে তিনিবাৰ আহিল তিনিওবাৰ স্বৰগদেৱৰ হাবিলে খেদালে। এতেকে কুণ্ডৰিএ বোলে তিনিবাৰে খেদি খেদি পথাঞো আকওঁ জে আহি দেখা দিয় যদি মোৰ ভাললৈ দেখা দিছা এটা স্কুলা হাতি হৈ আহিবা পাছে সবগদেৱে মাখুন্দি এটি দতাল এটা দুটা স্কুলা হাতি ওঁপোজালে। সেই দিন ধৰি স্কুলা হাতি আছে। এই হাতি যত থাকে সকলো দেৱদেৱাসুৰে একো বুলিব মাতিব নোৱাৰে, এই হাতিয়ে বোলে মোৰ গোপ্তিৰ সঞ্চৰ পৰা তিনিখন বাজ বিয়পিল। এতেকে কাকত লেখি মেক পৰ্বতৰ দুৱাৰত বৰক বৰভাৱে সৰুক সৰু ভাৱে হাতিৰ সকল কথাৰ লিখা থলে। ইয়ালৈ জি আহিব পাবে সেয়ে হৈ দেখিব। ছাওজাছি বুলি এক ডাঙৰ ধৰ্ম্মিষ্ঠ পণ্ডিতে ফুলবাৰিলে গৈ মেক

পৰ্বতৰ দুৱাৰত লিখা দেখি তাকে ছাই লিখা এখন লেখি আনি বাজাৰ কোণৰ হাতি মাউত আছিল তেঞোঁৰে হাতত দিলে, সেই কোণৰে নি বাজাৰ হাতত দিলে তাৰে পড়াহে সকলো বাজাৰ ঠাইত বিয়পিল। এই শাস্ত্ৰতেহে সকলো বাজাবোৰে পূৰ্বৰ ধাবোন কাবোন ছাই ভালমন্দ বুজিব। বাজাৰ কোণৰ জি হাতি মাউত আছিল অনেক হাতিৰ অধিকাৰি হই তেঞো বোলে উত্তম হাতিৰ সঞ্চো।”

এবিধ মঙ্গল হাতীৰ বৰ্ণনা তলৰ দৰে দিছে—

“সিলৰ আগ-মঙ্গলৰ পৰা জি জাত হস্তি হৈছে তাৰ লক্ষণ কাণৰ ওপৰ ভাগ ডুখৰিয়া হেঙুলৰ বৰ্ণৰ সদৃশ তাৰ প্ৰকৃতি বালকে ওঁমোলাভাৱে উমলি থাকে। এই হস্তি ছন্দনৰ গছ থকা হাবিত থাকে। এক দেউৰ্‌সিত্ৰ অধণ্যত ফুৰোতে সেই হস্তিক দেখি সাম্পতি নামে বাজাত কলেহি। পাছে বাজায়ে গৈ সেই হস্তিক ধৰি আনিলে। তাৰে পৰা অনেক বাজালৈ বিয়াপিল। এতেকে বাজা সকলে এনে হস্তিক ছিনি বাজালৈ আনিব তেহে বাজাৰ সম্পত্তি বাঢ়ে। তাত জি মাউত উঠিব তাৰ লক্ষণ। তাৰ জন্ম পুস মাসত হব ধনুৰসিয়া বানৰবৰ্গ গাৰবৰ্গ কলা হ'ব দিঘলে তিনি হাত এক বেগত হব। এনে মাউত টো উঠি টিপনি নেৰিব যদি মন বাঢ়ে তেহে খুছিব তেহে ভাল ॥”

কুকপ হাতীৰ বৰ্ণনাত আছে—

“গা টুক ভুকুলি বেঙ্গৰ গুঞিৰ নিছিনা গাৰ বৰণ দাঁত এফাললৈ বেকা কপাল সমান এনে হাতিত বেকামুৱা মাউত উঠিব। ঠেংধ ফাকুগুণ্ডি হাতিৰ টেটুত ঘঁহিৰ কপালতো থপি আইদি এই মন্ত্ৰ পঢ়িব কমলন কাওঁতপ সজ্ঞাতাক আই লামো চাউ কাউ হি আং কৰাই আঙ্গৈ। এতেকে মাউতৰ বোলবচন কৰিব মন বুজিব। যদি বানজিবাৰে জড় পৰে শিয়াল এটা বিবালি দুটা আনি পোতাত কাটি দিব এতেকে ভাল হয়।”

হাতীৰ ঔষধৰ ব্যৱস্থাপত্ৰত ব্যৱহৃত গছৰ দৃষ্টান্ত স্বৰূপে তলত এক অংশ উদ্ধৃত কৰা হ'ল।

“অথ হস্তিৰ ঔষধং। জখা ময়দাৰ ছবৰ বৰ পুঠিয়া মাছ ঘিউত ভাজি গুৰেৰে মিসলাই তিন দিন খুৱাব মতা পাৰৰ মাংস মুণ্ড স্কৰৰ মাংস আগ দিনা কুটি বাছি বাহি কৰি থব পাছ দিনা ঘিউত ভাজিব পাছে বৰা পছ এটা মাৰি মোটকাটি কাল জিৰা ভোগজিৰা আগৰ বস্ত্ৰ সবাকৈ ভৰাই মুখমাৰি মত্তত পেলাই তিনি দিন থব সেই বস্ত্ৰক প্ৰভাতে তিনি দিন খুৱাব তেবে ময়দাৰ হয় ॥১॥

আমৰ গুটি কমলা বাসকৰ ছাল কলিয়া তুলসিৰ মূল তেন্তেলি চুন দুধ লোন আঠিয়াকল সবাকৈ একত্ৰ কৰি ছাৰি দিন তিয়াই থব পাছে ভিজিলে তিনদিন খুৱাব তেবে ময়দাৰ হয় ॥২॥

শতমূল বড়িয়া পানৰ লতি কাঞ্জিগুৰ সবাকৈ একত্ৰ কৰি তিনি দিন খুন্দি খুৱাব তেবে ময়দাৰ হয় ॥৩॥

কলিয়া মানুহৰ তেজ বান্দৰৰ তেজ ফেটি গোম সাপৰ তেজ ছোট দধি বড় দধি গজ পুটা অতয়ে হাতিমুৰিয়া আছাৰি ছম্পা এক একৰি মিসলাই খুয়ালে ময়দাৰ হয় ॥৪॥

বনৰীয়া ফেটি গোম সাপ ধৰি আনি এক বেগত নেজৰ কাটি পেলাব মঙ্গলবাৰে হাণ্ডিভৰাই থব তাৰ লগতে বড়কলামাহ দুই আঞ্জলি কালজিৰা এক আঞ্জলি ভোগজিৰা একমুঠি কঠনৰ সিফাৰ গুণ্ডি এক আঞ্জলি মদন মস্ত ভৰবাৰ গুণ্ডি এক আঞ্জলি মৰলিয়া গছৰ ছালৰ গুণ্ডি একপহ এই সকল ঔষধক সাপৰ লগতে হাণ্ডিভৰাই থব পাছে কুৰি দিন অন্তৰে মেলি ছাব তেবে সাপৰ হাব ছিকনকৈ বাছি পাত পাৰি বদত সুখাব পাছে সেই হাণ্ডিত ভৰি জেকা কৰি ফটিকামদ তিনি দিন দিব পাছে সেই হাণ্ডিত সুখাব আকও তিনি দিন ফটিকা মদ দিব এক ব'দ লগাই হাণ্ডিত ভৰি থব পাছে পুষ্ট হস্তিটৰ জদি বলিয়া নোলাই সেই হস্তিটক এতোলা

এমহা প্ৰমানে মঙ্গলবাৰে বাৰে খুৱাব বলিয়া ওলাই নপলাই আন হস্তিক মাৰে ॥৫॥

‘হস্তি বিচাৰ্ণৰ’ৰ ভাষা, বাক্য গঠন আৰু শব্দমালাৰ লগত বুৰঞ্জীৰ গছ অভেদ। আখৰ জোঁটনি উচ্চাৰণতে আৰু বচনাৰীতি কথা ভাষা অনুযায়ী কৰা হৈছে। *

‘ঘোৰা নিদান’ এই একে শাৰীৰে অষ্ট এখনি পুথি। এই পুথি তাৰিণী চৰণ ভট্টাচাৰ্য্যৰ সম্পাদনত অসম গৱৰ্ণমেণ্টে প্ৰকাশ কৰিছে (১৯৩২)।

ঘোৰা নিদান আৰু হস্তি বিচাৰ্ণৰ পুথিৰ সম্বন্ধে ডাঃ সূৰ্য্য কুমাৰ ভূঞাই ঘোৰা নিদানৰ পাতনিত লিখিছে—“These two representing treatises reveal the richness and variety of the Assamese Pharmacecopœa and their literary value commits in the presentation of a very large number of expressions now thrown into disuse....

ব্যৱস্থাপত্ৰৰ আৰু ব্যৱস্থাপত্ৰত ব্যৱহৃত হোৱা গছৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে তলত ঘোঁৰা নিদানৰ পৰা উদ্ধৃত কৰা হ'ল—

ঘোৰা টাঙ্গন ব্যাধি।

“লক্ষণ—এক ভৰি খোৰাই যদি তাকে ঘোৰা টাঙ্গন ব্যাধি বোলে।

দৰব—তিনটা বেত গজালি পুৰিব, তেজমুইৰ সিফা, দোম চোৰথৰ সিফা, ভোটজালুক তিনিকো একত্ৰ কৰি বঙ্গলালোনৰে খুৱাব ঘোৰাটাঙ্গন ব্যাধি নাস। অথবা লাইতকণ নাঙ্গল ভঙ্গাৰ সিপা, তেজমুইৰ সিপা গুনৰাজ, হাগা দেণ্ডাৰ গু উইৰ মাটি সবাকৈ একত্ৰ কৰি খুন্দি টেকেলিত ভৰাব। গুনৰাজ, কৰা ভাটুৰি, বতৰাজ

* ‘হস্তিবিচাৰ্ণৰ’ৰ উদ্ধৃতাংশ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত পোৱা হৈছে।

তিনিকো খুন্দি টুপলিকৈ টেকিলি মুখত দি তপতাই সেক দিব ঘোৰা
টাঙ্গন ব্যাধি নাস”।

‘কামৰত্নতন্ত্ৰ’ পুথিৰ গছও ওপৰৰ ব্যৱস্থা পত্ৰৰ গছৰ সদৃশ ;
যথা—

অথ কেশৰঞ্জন ।

ঘিউ, ভূঙ্গৰাজৰ মূলৰ ঠাৰিৰ বস তেলসম কৰি পগাই তেল
বাখিব, নবীন ভাঙত থৈ মাটিত পুতিব। মাসেক অন্তৰে তুলি
বতাহে নগৰা ঠাইত থব। মূৰত দি কলাপাতৰে চেৰি ভৰণ থব
সাতদিন ভৰণ গুটাই নিতে খিৰ খাব। কেশ দীৰ্ঘ হয় (কামৰত্ন-
তন্ত্ৰ, পৃঃ ৪২)। ‘কামৰত্নতন্ত্ৰ’ তো ভালেমান গছগছনি, ঔষধ দ্ৰব্যৰ
নাম আছে। এই শব্দসমূহ সংগ্ৰহ কৰিলে অসমীয়া বৈজ্ঞানিক
পৰিভাষা সঙ্কলনত যথেষ্ট সহায় হব।

ব্যৱহাৰিক জ্ঞানৰ অণু এখন পুথি হৈছে শুভঙ্কৰৰ “শ্ৰীহস্ত-
মুক্তাবলী”।* পুথিখনি অভিনয়ত ব্যৱহৃত হোৱা মুদ্ৰা বিষয়ৰ সংস্কৃত
শ্লোকৰ সমষ্টি। শ্লোক সমূহ নাট্য-বিজ্ঞা সম্বন্ধীয় বিভিন্ন শাস্ত্ৰৰ পৰা
সংগ্ৰহ কৰা হৈছে। মূল শ্লোকৰ লগত অসমীয়া অনুবাদ দিয়া হৈছে ;
অনুবাদত পাৰ্য্যমানে সংস্কৃত শব্দৰ ঠাইত উপযুক্ত অসমীয়া প্ৰতিশব্দ
ব্যৱহাৰ কৰিবলৈ অনুবাদকে চেষ্টা কৰিছে। যেনে—চক্ৰবাক = চাকৈ
চকোৱা ; কলহংস = ধুতৰাষ্ট্ৰ পক্ষী ; বিশ্ব ফল = কোৱাভাতুৰি ;
শিল্পজীৱি জন = বাঢ়ৈ আদি ; গন্ধকাৰ = গন্ধিয়া ; গ্ৰীৱা = গড়কি ;
প্ৰমত্ত = মদাহি ; ইত্যাদি।

জ্যোতিষৰ পুথিৰ ভিতৰত কবিৰাজ চক্ৰবৰ্তীৰ ‘ভাস্কতি’ অগ্ৰতম।

* Journal of the Assam Research Society, Vol VIII,
—অত লেখকৰ A short note on Shri Hastamuktabali প্ৰৱন্ধ
চাওক।

এই কবিৰাজ চক্ৰবৰ্তী যদি ‘শঙ্খচূড়বধ’, ‘শকুন্তলা কাব্য’, ‘ব্ৰহ্মবৈৰৰ্ত্ত
পুৰাণ’ৰ পদকৰ্ত্তা আৰু গীত-গোৱিন্দৰ অনুবাদক হয়, তেন্তে তেওঁ
মহাৰাজ শিৱসিংহৰ (১৭১৪-১৭৪৪ খৃঃ) সমসাময়িক। ‘ভাস্কতি’
সংস্কৃত “সূৰ্য্য-সিদ্ধান্ত”ৰ সংক্ষিপ্ত তাণ্ডৰণ। অঙ্ক শাস্ত্ৰৰ ভিতৰত
কাশীনাথৰ ‘অঙ্কৰ আৰ্য্যা’ উল্লেখযোগ্য। অঙ্কৰ বাহিৰেও মাটি
জোখাৰ নিয়ম আৰু বৰ্গমূল উলিওৱা প্ৰণালীৰ বিষয়ে “অঙ্কৰ আৰ্য্যা”ত
আলোচনা কৰা হৈছে। পুথিৰ ঠায়ে ঠায়ে সংস্কৃত শ্লোকো আছে।
পুথিৰ গছৰ নমুনা স্বৰূপে তলত উদ্ধৃত কৰা হ’ল।

“পুনু সেই হাৰকেৰে হৰি তৃতীয় লক্ক ল’ব। তৃতীয় লক্কৰো বৰ্গ
অপৰ ভাগত কাটি দুয়ে পুৰি হাৰকে কটা ভাগৰ তলত বাখিব। এই
ক্ৰমে হৰিলে যি লক্ক পাই তাকে মূল বুলি।”

বাসস্থান, মন্দিৰ আদি কেনেকৈ নিৰ্ম্মাণ কৰিব লাগে বাৰী
কেনেকৈ পাতিব লাগে, আলি পদূলি কি দৰে বান্ধিব লাগে, এনে
বিষয়েও পুথি বচনা কৰা হৈছিল। ‘বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগত’
থকা চাংকং ফুকনৰ বুৰঞ্জীৰ পৰা পূৰ্ত্তবিজ্ঞা বিষয়ৰ গছৰ নমুনা তুলি দিয়া
হল :—

“প্ৰমত্ত সিংহ ৩০০০০০ৰ পাট ঘৰৰ খেৰ কৰা টকুপাত বেতৰ লেখা
৩০০০০০ৰ বৰ ঘৰত কৰা ১২৮০ টা, শড়াহ কামি ৮ কাণ্ডন, বান কামি
১৩০ কাণ্ডন, টুপৰ কামি ১১ কাণ্ডন, ছাৱনি কামি ৩ কাণ্ডন / ৩৬০
খেৰ, ৪৬৪০৮০ টা টকুপাত ৩৪০৮০ টা বেতবৰস্তুত, ১৬৮০ সৰস্তুত ৫১
কাণ্ডন, বৰবাটঘৰৰ কৰা ৭২৯ টা, শড়াহকামি ১ টকা, বান কামি ৫
কাণ্ডন, হোলাঙ্গৰ দুৱাৰ বলে ৪ হাত ওখকে ৫ হাত, ঘৰিয়াল ধৰা
দুই ফুটাৰ মাঝত ৮ হাত, মাজৰি ওখকে ২ হাত, ৪ আঙ্গুল, তাক্কাৰ
মাজৰ ২ হাত, ২ আঙ্গুল টুপ দীৰ্ঘে ১৮ হাত দোলে ঘৰীয়া ছৰাৰ দুৱাৰ
ওখকে ৫ হাতৰ পৰা মাঝ পালি গঢ়লৈ ৩৮ বেঞোঁ আৰে পৰা মাটি
গঢ়লৈ ৪৫ বেঞোঁ, আলিৰ সো মাজৰ পৰা দৰৰ ঘলৈ নিলগ ২৪
বেঞোঁ।”

পুৰাণ ইতিহাসৰ শাৰীৰ এখনি গ্ৰন্থ হৈছে 'হৰ-গোবী সন্বাদ'।* কথোপকথনৰ ভঙ্গীত অনুদিত হোৱা এই পুথিৰ গছৰ নমুনা তলত দিয়া হ'ল।—

“হৰে বোলে জানা গোবী সহ জই বাশি বাজা।

মহা মাণ্ড সমনিত্তে তথ্যি অথ্যি পুনৰ ধাৰা হয়।

জানা দেবী, পৰম গুপ্ত কথ্য শুনা। বাবন্নাৰ বিবোধত থাকি আসম বাজা ঘোৰ যুদ্ধ কৰিব।

পাচে একবাৰ বাজা পৰাজই হোব। পুনৰ্বাৰ ঘোৰ বণ কৰিব। উত্তৰ দেশৰ বাজা দেশত্যাগ কৰি থাকিব।

স্বৰ্ণ ভূমি এৰিব ঘোড়শ শকত একটা পুত্ৰ নফট হ'ব।

পাচে দুই বৎসৰৰ পাচত বাজ্য ভোগৰ নিমিত্তে আসাম সহিত মিলোত হব। পাচে পুত্ৰ ঘোৰ বণ কৰি বৰক জিনিব, বাজাও পৰলোকে গতি কৰিব, পুত্ৰে বাজা হ'ব।

...ইতি হৰগোবী সন্বাদে কামৰূপ নিৰ্ণয় পঞ্চবিংশোধ্যায়ঃ।”

ভট্টদেৱৰ পিছৰ পৰা হস্তিবিদ্যাৰ্ণৱৰ সময়লৈকে যিমানবোৰ পুথি গছত বচিত হোৱাৰ সন্ভেদ পোৱা গৈছে তাৰ পৰাই এই দুশ বছৰত অসমীয়া কথা সাহিত্যই কিদৰে বহু বিষয়ী প্ৰসাৰতা লভিছিল সহজেই অনুমান কৰিব পাৰি। ওপৰত উল্লেখ কৰা প্ৰায় বোৰ পুথিৰ ওপৰতে সংস্কৃতৰ প্ৰভাৱ আছে। দৰ্শন আৰু ধৰ্ম্ম সম্বন্ধীয় গধুৰ আৰু দুৰূহ ভাষাৰ বিষয়ৰ শাস্ত্ৰ সমূহ সংস্কৃতভিত্তিক পণ্ডিতে অনুবাদ কৰাৰ হেতু তাৰ ওপৰত সংস্কৃতৰ ছাপ পৰা স্বাভাৱিক। বিশেষতঃ সেই সময়লৈকে অসমীয়াত প্ৰভূত পৰিমাণে তন্ত্ৰ আৰু দেশজ শব্দৰ সৃষ্টি আৰু তাৰ স্থনিৰ্দিষ্ট প্ৰয়োগ প্ৰথাও নিৰ্ণয় হোৱা নাছিল। ব্যাকৰণ আৰু প্ৰকাশ ভঙ্গিমাৰ আদৰ্শ লবলৈ সংস্কৃতৰ বাহিৰে অন্য বচনা

* এই পুথি সম্ভৱ কমলেশ্বৰ সিংহৰ দিনত (১৭৯০-১৮১০) যুগুত কৰা হৈছিল। P. Bagchi : A new source of the Political History of Assam. Indian Historical Quarterly, XVIII.

নাছিল। সেই হেতুকে নৱজাত অসমীয়া কথা ৰীতিৰ সংস্কৃতৰ অনুকৰণ কেৱল প্ৰয়োজনীয়ই নাছিল অপৰিহাৰ্য্যও হৈছিল। কিন্তু সংস্কৃত টীকা ভাণ্ডাৰ আদৰ্শত গঢ়ি উঠিলেও অনুচিত সংস্কৃত শব্দাডম্বৰপ্ৰৱণতা অথবা সমাস বহুলতাই অসমীয়া বচনাক দুৰ্বোধ কৰা নাই। ধৰ্ম্ম আৰু ব্যৱহাৰিক বিষয় জনসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচাৰ কৰাৰ উদ্দেশ্যেই উপকল্প পুথিসমূহ বচনা হোৱাত বাক্যৰীতি পোনপটীয়া, আৰু স্পষ্ট, সহজ আৰু সবলবোধ্য; পুথিৰ সৰ্বত্ৰতে বৰ্থা, সুসঙ্গত আৰু প্ৰয়োজন অনুসৰি সংক্ষিপ্ত ৰূপে ভাব প্ৰকাশৰ ক্ষমতাৰ পৰিচয় আছে। সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য আৰু বচনা কৌশলৰ কথা বাদ দিলেও, প্ৰাচীন অসমীয়া কথা সাহিত্য আৰু গছ-ৰীতিৰ স্বৰূপ বুজিবলৈ উপকল্প পুথি সমূহৰ মূল্য অপৰিসীম।

সপ্তম অধ্যায়

কথা গুৰু চৰিতৰ গঢ়

বজা ঘৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত যেনেকৈ বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ সৃষ্টি হৈছিল, ঠিক সেই একে সময়তে বৈষ্ণৱ সত্ৰৰ আশ্ৰয়ত চৰিত সাহিত্যৰ উদ্ভৱ। শঙ্কৰদেৱ আৰু মাধৱদেৱৰ চৰিত পুথিৰ বাহিৰেও, নানা সন্ত-মহন্তৰ জীৱনী আৰু বংশাবলী গঢ়-পঢ় উভয়তে ৰচনা হৈছিল। অসমীয়া গাঁৱলীয়া জীৱনত অনুপ্ৰেৰণা যোগাবৰ হেতু নাম-প্ৰসঙ্গৰ অন্তত মহাপুৰুষ দয়ৰ চৰিত তোলাৰ বীতি আজিলৈকে চলি আছে। “কথা গুৰু চৰিত”ৰ মতে সৰ্বপ্ৰথমে মাধৱদেৱে গুৰু বাক্য শিৰে ধৰি গুৰুজনাৰ সদা সৰ্বদা চৰিত কীৰ্তন কৰিছিল। ভক্ত সকলে শঙ্কৰ দেৱৰ তিবোভাবৰ পিছতে তেওঁৰ জীৱনী সংকলন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰে বুলি অনুমান হয়। এই সংকলন কাৰ্য্য বহু বছৰ ব্যাপি চলিছিল। মহাপুৰুষদয়ৰ জীৱনীৰ সন্মুখে লোক পৰম্পৰা যি প্ৰবাদ আৰু জনশ্ৰুতি প্ৰচলিত আছিল, সেই বোৰ চৰিত পুথিত সন্নিবেশ কৰা হৈছে। চৰিত পুথিৰ উদ্ভৱ আৰু গঠন-প্ৰণালীৰ লগত বুদ্ধদেৱৰ চৰিতাৱলীৰ সাদৃশ্য আছে। গঢ়-পঢ় উভয়বিধ চৰিততে মহাপুৰুষ দয়ৰ জীৱনৰ বৃত্তান্ত অলৌকিক আৰু অতি প্ৰাকৃত আখ্যানৰে অতিৰঞ্জিত কৰা হৈছে। সি যি কি নহওক, চৰিত পুথিয়েই অসমীয়াত জীৱনী সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্ৰথম প্ৰয়াস।

সৰহ ভাগ চৰিত পুথি পদত ৰচনা কৰা হৈছে। গঢ়ত লেখাৰ ভিতৰত বৰদোৱা আৰু বৰপেটা সত্ৰৰ চৰিত পুথিৰ সন্তোদ পোৱা গৈছে। বৰদোৱা সত্ৰৰ চৰিত পুথি “বাঁহী” কাকতত পূৰ্বে ছোৱা ছোৱাকৈ প্ৰকাশ হৈছিল।

অধ্যাপক শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰ সম্পাদনত ‘কথা গুৰু চৰিত’ বৰ্তমান প্ৰকাশিত হৈছে। এই আখ্যাত সেই পুথিৰ গঢ়-বীতিৰ বিষয়ে চমু আলোচনা কৰা হৈছে।

মহাপুৰুষ দুজনাৰ পবিত্ৰ চৰিত কীৰ্তন কৰি সাধাৰণ লোকৰ তেখেত সকলৰ প্ৰতি শ্ৰদ্ধা ভক্তি আকৰ্ষণ কৰোৱায়ে চৰিত পুথিৰ প্ৰধান উদ্দেশ্য। সেই হেতুকে চৰিত পুথিৰ ভাষা ভট্টদেৱী অসমীয়া আৰু বজাঘৰীয়া বুৰঞ্জী সাহিত্যৰ পৰা ভালেখিনি পৃথক। ভট্টদেৱৰ ৰচনাৰ মূল আছিল সংস্কৃত; বুৰঞ্জীৰ প্ৰধান সমল আহৰণ কৰা হৈছিল বজাঘৰীয়া কাকত পত্ৰৰ পৰা। চৰিত পুথি এই দুই প্ৰভাৱৰ পৰা মুক্ত। চৰিত পুথিৰ বিষয়বস্তু মহাপুৰুষ দুজনাৰ জীৱন আৰু তেখেত সকলৰ লগত সম্বন্ধ থকা সন্ত-মহন্তৰ বৃত্তান্ত। গতিকে চৰিত পুথিত সম-সাময়িক অসমীয়া গাঁৱলীয়া জীৱনৰ প্ৰতিচ্ছবি, প্ৰচলিত আচাৰ-অনুষ্ঠানৰ বিৱৰণ, তীৰ্থ যাত্ৰাৰ কাহিনী আদি সন্নিহিত হৈছে। বৰ্ণনীয় বিষয়ৰ লগত প্ৰকৃত অসমীয়া জীৱনৰ সম্বন্ধ হোৱাত, আৰু সাধাৰণ প্ৰজাৰ অনুপ্ৰেৰণাৰ কাৰণে সংকলন কৰাৰ হেতু চৰিত পুথিত সৰল আবেগময়ী কথা ভাষা ব্যৱহৃত হৈছে। সত্ৰীয়া পৰিবেশত গঢ়ি উঠাৰ হেতু চৰিত পুথিৰ গঢ়ত এটি ভকতীয়া ঠাচো পৰিলক্ষিত হৈছে।

কথিত ভাষাৰ ব্যৱহাৰ মূলতে তিনিটা বিষয়ত নিৰ্ভৰ কৰে—কথা বতৰাৰ বাক্য ভঙ্গিমাৰ প্ৰয়োগত, চলিত সৰ্বনাম ক্ৰিয়া পদৰ সংযোগত আৰু ঘৰুৱা শব্দৰ প্ৰাচুৰ্য্যত। সাধাৰণতে কথা কোৱাৰ বাতিত নাটকীয় ঠাচ থাকে। কথা কোৱাৰ লগে লগে হাত-মূৰ জোকাৰি মনৰ ভাৱ স্পষ্ট ভাবে আনৰ অনুভূতিৰ গোচৰীভূত কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা মানুহৰ অভ্যাস। নাটকীয় গঢ়ৰ কথা-বাতিৰ মনোমোহা নিদৰ্শন ‘কথা গুৰু চৰিত’ত আছে। যথা—“আৰু একদিনা আএ গুৰু জনক স্নান ভোজন কৰাই তৈল দি বোলে টামন, তোৰ আৰু পঢ়িবৰ মন নাই। ভৰ্তা খেৰি গৰু জাকতহে চিত্ত। বাবে বংসৰীয়া হলিকে। আমাৰ বংশত অপণ্ডিত নাই। তই মুখ

হব খুইছনে? দৈৱজ্ঞে চাই পণ্ডিত হব বুলি কলে, সিও দেখো মিছা হল। ‘আমাৰেমে কৰ্মতবে, পণ্ডিতৰো বাক্য লবে।’ বাজাক স্বদেশেহে পূজে, বিদ্যারন্ত সৰ্বদেশে পূজ্য। ‘মাতা শত্ৰু পিতা বৈৰী, যেন বাল্য ন পাঠিতা। সভামধ্যে ন শোভন্তে হংস মध्ये বকো যথা ॥’ পাচে গুৰু জনে বোলে আইচোন পঢ়িব পাৰো নপাৰো পঢ়াশালিত থোৱানি। পাচে আএ দাসী জোৰাই চাউল এপাটি, টকা এটি, বস্ত্ৰ আগত কৈ গ’ল। পাচে কন্দলিএ আথে বেথে সূধিলে, আই কিয় অহা গ’ল? বোলে, ছৰাটি পঢ়াই দিয়া। পাচে বঢ়া বহা আছিল, তাকে আগুৱাই দিয়ালে। তাতে চকু জুৰিলে। পাচে বিপ্ৰে সজ বাৰ তিথি চাই ফলি দিলে। একবাৰ মাত্ৰ দিএ দেখাই, মাত আখ সব আহে। পাচে পুথি দিলে। পুথিতো সেই মতে আছিল।”

চৰিত পুথিৰ সৰ্বব্ৰতে অপূৰ্ব সাহিত্যিক নিপুণতাৰে (ওপৰৰ উদ্ধৃত অংশৰ দৰে) বৰ্ণনাৰ লগত কথোপকথনৰ সংযোগ সধা হৈছে। ভাব আৰু ভাষাৰ সমতা বন্ধাৰ্থে আৰু বীতি সৌষ্ঠৱৰ হেতু দীঘল আৰু চুটি বাক্যৰ প্ৰয়োগ ঘটিছে। কথা ভাষাৰ স্বচ্ছন্দ সাবলীল ভঙ্গীৰ হেতু একেখিনি বৰ্ণনাতে অথবা একেটি ছেদতে নিৰ্দেশক, আঙ্গাসূচক, প্ৰশ্নসূচক, আদি বিবিধ বাক্য বীতিৰ ব্যৱহাৰ হৈছে। তাৰে ফলত বিবক্তিকৰ একে ধৰণৰ গছৰীতিৰ ঠাইত বৈচিত্ৰ্যৰ সঞ্চাৰ হৈছে। উদাহৰণ স্বৰূপে ‘কথা গুৰু চৰিত’ৰ বাধিকা শান্তী আখ্যানটোৰ লগত জড়িত আৰ্হিটি উদ্ধৃত কৰা হল :—

“গুৰুজনে গৈ বোলে বিপ্ৰসব এই জান ধৰ শান্তী হলেহে বান্ধিব পাৰি। পাছে ব্ৰাহ্মণে বোলে আমৰ ঘৰে পতি শান্তী আছে, কাইলৈ অনা হব। বোলে আনিবাহা এইখানি, কবা—পলৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ জল আনিব লাগে, ব’লেহে পতিব্ৰতা সতী। তেহে গৈ সবে বিপ্ৰে সূধিলে, গৃহপতি ওলাল। পলৰে জল অনা ক’লত তোছা খালে নপাৰো বুলি। পাছ দিনা সবে চাপিল।

গুৰু সূধিলে বোলে আগে ঘৰে ঘৰে মএ বুইলে, জল অনা ক’লত পাছ হুইকি পৈল। তেহে গুৰুজনে বামুণৰ আগত স্কন্ধ পুৰাণৰ এক আৰ্হি কৈছে। কলিঙ্গ দেশৰ বাজাৰ মুখত বেথা বোগ হল। পাছে দুখত বাজা এনে অঙ্গীকাৰ কৰিলে বোলে মোৰ ব্যাধি যেএ চাব পাৰে তাকে মোৰ অৰ্দ্ধ ৰাজ্য দিম। তাকে শুনি অনেক দেশৰ অনেক বৈষ্ণৱ ধনন্তৰী, অথৰ্ববেদী আহি অনেক টকা বাখৰ বজত সূৰ্য্য ভাঙি জাৰণ কৰি খুৱাই দিএ। ফোত মিছা। পাছে বাজাৰ আপাল লাগি নিহলে বাখি থয়। এই মতে কত বন্দী হৈ পৰি আছে আশাত। পাছে কতোদিনৰ মূৰত এটা বেজ মজলীয়া আহি দ্বাৰত বোলে বাজা বন্দী নকৈলে আমি এ চালোহেতে পাৰো কি চাৰো? দ্বাৰী জান দিলেগৈ। বাজা নিয়ালে। গৈ বৈষ্ণৱে বোলে চাব পাৰি। শান্তীৰ এটোপা খীৰ লাগে। বাজাৰ ওচৰতে গুৰু ব্ৰাহ্মণ আছিল চালে। বোলে মহাৰাজা আমাৰ গৃহে আছে এতিফণে অনা যাব। এই বুলি উঠি গঞ ভৰি গৈছে। পথে পাই যি লোকে সূধিলে বোলে বৰ বেগ দহো? বোলে বাজা ঔষধলৈ শান্তীৰ তন আনো আমাৰ গৃহৰ। পাছে সি বোলে তই সৰ্বনাশ হৰি। বহো মই কওঁ। তুমি গৈ চোতালৰ মূৰে মূৰ ঘূমাই বসি থাকগৈ অসন্তোষ ভাৱে। আনসবে মাতিলে গা নুধুৰি। পাছে তোৰ ভাৰ্যা মাতিলে এই কথা কৰি। বুলি এশপতি বেষ্টাৰ তন বিচাৰি দিব দিছে বাজা ঔষধলৈ। বৈদে খুইছে কত পাম? কি গা ধুম যা। বিপ্ৰে গৈ সেই মতে আছে বহি। পুত্ৰে ভাত মাতে, নমাতে। পত্নী ওলাই মাতিলেহি, কলে সেই ক্ৰমে। তাই বোলে গা ধোৱা, কি চিন্তা কৰা? মোৰে নহৈছে? একহে কম। পানীলৈ যাওঁতে পুৰাম। নি দিবা। বিপ্ৰে শুনি অত্ৰাহি হৈ গুনি মনে বোলে মোৰ জাতি ক্ৰিয়া সকলো গল এই বেষ্টাৰ সঙ্গে—জীৱ দুখহে হব। এই বুলি সবাকে ছাৰি বনে গৈ যোগ চিন্তি গতি লভিলে। জানা গুৰুসব, তোমাৰা সবৰো

তেনেহে হৈছে। বামুণে শুনি মোনে তুষ হেট মাথে অধোমুখে
বল।” (পৃষ্ঠা ৩৯—৪০)

অসংলগ্ন ঘৰুৱা জীৱনৰ দৰে কথা ভাষাৰ বাক্য গঠনতো এটি
অসংলগ্নৰূপ বা অনিয়মিত ৰীতি আছে। শুধু বাক্য ৰীতিত,
বাক্যৰ আদিতো কৰ্ত্তাকাবক, বাক্যৰ অন্তত ক্ৰিয়াপদ আৰু মধ্যত
অন্ত্যন্ত কাৰক পদ বহে। অনিয়মিত বাক্যত যি পদটিক প্ৰাধান্য
দিবৰ ইচ্ছা অৰ্থাৎ যি পদটিৰ প্ৰতি শ্ৰোতা বা পঢ়ুৱৈৰ মন আকৰ্ষণ
কৰিব খোজা হয়, সেই পদটি হয় বাক্যৰ আদিত নহয় সমাপ্তিত
ব্যৱহৃত হয়। কথা চৰিত পুথিত এনে অনিয়মিত বাক্য ৰীতিৰ
প্ৰয়োগ আছে। যেনে, তন বিচাৰি দিবে দিছে ৰাজা ঔৰধলৈ;
বিপ্ৰে গৈ সেই মতে আছে বহি ইত্যাদি।

ব্যাকৰণ ৰীতিৰ পৰা পৰীক্ষা কৰিলেও কথা গুৰু চৰিতত কথা
ভাষাৰ ৰূপ আৰু চলিত উচ্চাৰণৰ চাব ওলায়। তাৰা, তৈব, তানে,
সেই খিতে, তলকু আদি কথিত ভাষাৰ সৰ্বনামৰ প্ৰয়োগ হৈছে।
পদৰ মাজত থকা অৰ্দ্ধ ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ (ৰ আৰু ল) উচ্চাৰণ লোপ
হোৱাত আৰু দ্বিস্বৰ ধ্বনিৰ (diphthong) উচ্চাৰণৰ ফলত কৈলে,
ধৈলেহি, ধৈলেগে, নুৱাইলে, পৈল, বুইলে, মাইলে আদি ক্ৰিয়াপদৰ
সৃষ্টি হৈছে। কামৰূপীয়া উচ্চাৰণৰ ৰীতি অনুসৰি এই পদ সমূহৰ প্ৰথম
আধৰত শ্বাসাঘাত পৰিছে। নিষেধাৰ্থক ন-ৰ স্বৰধ্বনি পিছৰ ক্ৰিয়া
পদৰ স্বৰধ্বনিৰ সংযোগত পৰিবৰ্তন নহৈ ব্যৱহাৰ হোৱা ৰীতিও
কামৰূপীয়া ভাষাৰ। যেনে, ন পাইলে, নপাৰো, নযায় ইত্যাদি।
বহিচন্ত, গৈছন্ত, গলন্ত, আছিলন্ত, আদি ব্ৰজাৱলী ৰূপ সম্ভ্ৰমার্থে
প্ৰয়োগ হৈছে। কামৰূপত প্ৰচলিত শব্দৰ প্ৰচুৰ ব্যৱহাৰ আছে।
যথা—আবু, আপি, বেটা (ছোৱালী) খৰ্চা, গোহাঁনি, লুইকি, বালাভাত,
দাউৰ, ছাত্ৰশাল আদিৰ প্ৰচুৰ প্ৰয়োগ হৈছে। সাধাৰণতে কথা
ভাষাত ঘটা বৰ্ণ বিপৰ্য্যয় (পদৰ মাজত থকা ধ্বনিৰ স্থান পৰিবৰ্তন)
ৰীতিৰো পৰিচয় মাজে মাজে আছে। যেনে, বাহু, তেহু। সমীভৱনৰ

হেতু কোষ্ঠী শব্দ ‘কোটিত’ পৰিণত হৈছে। উচ্চাৰণৰ অনসতাব
হেতু ব্যঞ্জন ধ্বনিৰ লোপ (Haplology) হৈ ‘বিতিৰি’ (ব্যতিৰেক),
‘সৰিহ’ (সৰিয়হ), কেনেপা আদি পদৰ সৃষ্টি হৈছে।

যথোপযোগী শব্দৰ সংযোজনত ৰচনাৱলী সহজে হৃদয়স্পৰ্শী হয়।
ক্ৰিয়া পদৰ যথায়ুক্ত ব্যৱহাৰ, জঁতুৱা ঠাচ আৰু খণ্ডবাক্যৰ সুপ্ৰয়োগে
চৰিত পুথিৰ গল্পক নিভাজ অসমীয়া আৰু প্ৰাণৱন্ত কৰি তুলিছে।
যথাঃ—আমুৰিত ৰৱ নপাৰে; অঙ্গীকাৰ খাই; এটি কণ্ডা জোৰো;
কোণ্ডিতো সেই নামেই সৃজিছে; গোৰত গোৰে খেদি নিএ; গৰ্ভ
বেকত হ’ল; তোচা খাই; তৰাঙ্গ হৈ পথ দিলে; ঠাংকৰে পাকৰি
ছিগি পৈল; দেশ বিটালিলে; বাদ খুজিলে; বানা বান্ধি; বেবুৱা
নাগি ভুহবাই বহি ফুৰে; বিপ্ৰও বাম বুলিলে; ভাৰষা কৈলে;
লুৰি মাৰি নিএ; সাহস্কাৰকৈ প্ৰেত কৰ্ম কৰিলে; ইত্যাদি।

কথা ভাষাৰ চপল ভাৱভঙ্গীৰ কাৰণে যুৰীয়া আৰু অনুৰূপ
শব্দবাজি অত্যৱশ্যকীয়। এই শব্দ মালাই নিৰাভাৱণা আৰু
কৃত্ৰিমতাশূন্য কথা ভাষাক অলঙ্কাৰৰে সালঙ্কতা কৰে; লগে লগে অৰ্থৰ
সুস্পষ্ট ব্যাপকতাত আৰু সম্পূৰ্ণতাত সহায়ক হয়। এশ এযোৰা
যুৰীয়া শব্দৰ ব্যৱহাৰে কথা চৰিতৰ গল্পক সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য দান দি
শ্ৰুতিমধুৰ কৰিছে। উদাহৰণ স্বৰূপে কেইটিমান যুৰীয়া শব্দ উদ্ধৃত
কৰা হল—আশ্চৰ্য্য-অদ্ভুত; কাশী-বাৰাণসী; খেতি-কৃষি; খুজি-বাড়ি;
খান-পিক্ৰন; গীত-বাগ; গা-বান; গো-মহে-জনে; ঘাটৰ-বাটৰ;
চাই-বাচি; জলৰ-আলিৰ; জাল-জকাই; তাল-সুৰ; তাৰণ-কাৰণ;
তুতি-তুফ; দাতা-কৃপা; দ্ৰব্য-বস্তু; পুষ্পোৎসৱ; বিবাদ-সংগ্ৰাম;
বিস্ময়-বিশ্ৰুতি; বাৰ্তা-বিজ্ঞ; বিৰকত-বৈৰাগ্য; ভক্ষ্য-ভুজ; মিত্ৰ-
সখীহ; ৰাজ-জমি; লোক-ৰায়তে; শোণিতে-কৰ্দমে; স্ত্ৰী-চৰা;
হোম-আহুতি; কট-কম্বল; অৰ্থে-বিত্তে; হেনা-হুচা; তৰ্জি-গৰ্জি
ইত্যাদি।

সাহিত্য সৃষ্টিৰ প্ৰয়াস নেথাকিলেও চৰিত পুথিৰ গল্প সম্পূৰ্ণ

অলঙ্কাৰ বৰ্জিত নহয়। অনুপ্রাস আদি অলঙ্কাৰে সহজ আৰু অজাচিত ভাৱে আত্ম প্ৰকাশ কৰি বচনাৰ সৌষ্ঠৱ বঢ়াইছে। অনুপ্রাস সংযুক্ত কেইটিমান বাক্য পুথিৰ নানা স্থানৰ পৰা চয়ন কৰা হল—

কতো চিন মাৰি কতো ধন ভৰি লেকাই
চেটিয়াত শূদ্ৰে বামুণ হল।

বোলে এৰাজন নোহন্ত মানুহ, এহেন্তেসে সে মহা পৰম পুৰুষ !

এদিন দিনতো ফুৰি কণটো নপালে।
পাবলকু নাই, কিনিবলৈ অৰ্থ ধুকাল।
ছমাহতে দুখে দেহ নবই দেহো।
মই হয়েহে ভৰাৰী বৰুৱা,
তিনি কুৰি টকা ধাৰহে লোকৰ।

দুয়ো ভাতৃএ নিকিতা নদীৰ তীৰে চিতাকৈ দহন কৰিলে।

চৰিত পুথিৰ বিষয়বস্তু ধৰ্ম্মৰ তত্ত্ব ব্যাখ্যা নতুবা বজাঘৰীয়া বাদ-বিসম্বাদৰ নীৰস বৰ্ণনা নহয়। এই বচনাসমূহ লোকখ্যাতি সম্পন্ন সৰ্বজন শ্ৰদ্ধাৰ্হ মহাপুৰুষৰ পবিত্ৰ জীৱনৰ প্ৰতিদিনৰ ‘ডায়েৰী’হে মাথোন ! নিচেই আপোন মানুহ জনৰ জীৱন স্মৃতি জড়িত থকাৰ হেতু চৰিত পুথিৰ বৰ্ণনাৰ লগত পাঠকে তাদাত্ম্য অনুভৱ কৰা সহজ। ‘কথা-গীতা’ আৰু বুৰঞ্জীৰ বিষয় বস্তুনিষ্ঠ আৰু নৈব্যক্তিক। দাৰ্শনিক বিষয়ৰ ব্যাখ্যা আৰু ব্যক্তিগত জীৱনৰ লগত সম্বন্ধবিহীন ঘটনাৱলীৰ বিবৃতি—এয়ে এই দুই শ্ৰেণী সাহিত্যৰ উদ্দেশ্য। চৰিত পুথিৰ বিষয়বস্তু যৎসামান্য ভাৱে হলেও আত্মনিষ্ঠ ; পুথিৰ ‘চৰিত্ৰ’ৰ লগত ভক্ত ৰচকৰ হৃদয়ৰ পৰিচয় আছে। কেৱল যথাযথ ঘটনাৰ বৰ্ণনা দিয়ায়ে চৰিত লেখকৰ উদ্দেশ্য নহয়। মহাপুৰুষৰ জীৱনৰ ঘটনাৱলীয়ে তেওঁৰ অন্তৰ যি ভাৱে স্পৰ্শ কৰিছে, সেই তেনে ভাব, তেনে অনুভূতি ভক্তবৃন্দৰ অন্তৰত গোচৰীভূত কৰি মহাপুৰুষৰ মহান আদৰ্শক জীৱন্ত ৰূপ দিয়াহে তেওঁৰ উদ্দেশ্য। সুখ-দুখ, গ্লানি-গৰিমা, স্থলন-পতন

আদি সাধাৰণৰ শ্ৰদ্ধা সহানুভূতি উদ্ৰেক কৰিব পৰা ‘মানুহ’ৰ আখ্যানেৰে চৰিত পুথি সজীৱ হৈ আছে।

বিশেষতঃ ভক্তৰচকৰ হৃদয়ৰ সবলতা আৰু আন্তৰিকতাই অকৃত্ৰিম প্ৰকাশ ভঙ্গীৰ সহায়ত চৰিত পুথিৰ বৰ্ণনাত এটি মনোৰম ঘৰুৱা পৰিবেশৰ সৃষ্টি কৰিছে। কেৱল কথাভাষাৰ প্ৰয়োগেই এই ঘৰুৱা ভাৱ সৃষ্টিৰ মূল নহয়। ঘৰুৱা জীৱনৰ কাৰ্য্যাবলীত যেনে লাগ বান্ধ নাই, ঘৰুৱা মেলৰ যেনে আগ গুৰি নাই, সেইদৰে চৰিত পুথিৰ লেখকেও কোনো ধৰা বন্ধা প্ৰণালীৰে মহাপুৰুষৰ জীৱনী সংকলন কৰিবলৈ চেষ্টা কৰা নাই। এই হেতুকেই চৰিত পুথিত অলৌকিক আৰু অতি সামান্য আখ্যানসমূহক সমান মানমৰ্য্যদা দান কৰা হৈছে। মহাপুৰুষৰ জীৱনীৰ লগত জড়িত থকা অতিপ্ৰাকৃত ঘটনাৱলীয়ে একালে যেনেকৈ ভক্তৰ হৃদয় ‘আশ্চৰ্য্য—অদ্ভুত’ ভাবেৰে শ্ৰদ্ধান্বিত কৰিছে, আনপিনে দৈনন্দিন জীৱনৰ ক্ষুদ্ৰ আখ্যানসমূহে তেওঁলোকৰ মানুহ হৃদয়ৰ পৰিচয় দি ভক্তৰ লগত আত্মীয়তা স্থাপনত সহায়ক হৈছে।

অষ্টম অধ্যায়

কাকত-পত্ৰ গঢ়

(ক) চিঠি পত্ৰ গঢ়

ৰাজকীয় কাগজ পত্ৰত ব্যৱহৃত হোৱাৰ পৰাই অসমীয়া কথা সাহিত্যই বহুল ভাৱে প্ৰসাৰতা লভে আৰু এটি সুনিৰ্দিষ্ট গঢ় লয়; লগতে কথা ভাষাও তাৰ প্ৰকাশৰ উপযুক্ত বাহন বুলি গৃহীত হয়। ৰজাঘৰীয়া সহানুভূতি আৰু পৃষ্ঠপোষকতাই ইয়াৰ ঘাই কাৰণ। আহোম যুগৰ পূৰ্বে অসমৰ ৰজাসকলে ৰজাঘৰীয়া বিষয়ত সংস্কৃত ভাষা ব্যৱহাৰ কৰিছিল। পুৰণি তামৰ ফলি সমূহেই এই কথা প্ৰমাণ কৰে। আহোমসকলৰ দিনতেই অসমীয়া গঢ়ক ৰাজকাৰ্য্যত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। কছাৰী, কোছ, দৰং, জয়ন্তীয়া আদি ৰাজ-দৰবাৰতো অসমীয়া ভাষাই প্ৰাধান্য লভিছিল। পুৰণি অসমীয়া গঢ় এই ৰাজদৰবাৰৰ সহায়তেই পৰিপূৰ্ণ হৈছিল।

আহোমৰ দিনত অসমৰ বিভিন্ন ঠাইত নগৰ আৰু কোঠ স্থাপন হৈছিল। নগৰ সমূহৰ আলমতে গোটেই প্ৰদেশত নাগৰিক সম্প্ৰদায় গঢ়ি উঠিছিল। অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ প্ৰসাৰত এওঁলোকেই যথেষ্ট সহায় কৰিছিল বুলি অনুমান কৰিবৰ কাৰণ আছে। তদুপৰি আলি পদূলি বান্ধি আহ-যাহৰ সুবিধা কৰি দিয়াত, ঘোঁৰাৰ ডাকেৰে চিঠি পত্ৰ অনা-নিয়াৰ ব্যৱস্থা হোৱাত, অসমীয়া গঢ় সাহিত্যই বিস্তৃতি

লভিবলৈ সূচল পালে। ৰজাঘৰীয়া চিঠি-পত্ৰ, ভূমিদান-পত্ৰ, আমলা মকদ্দমাৰ সিদ্ধান্ত-পত্ৰত অসমীয়া গঢ়ৰ প্ৰচলন হ'ল। তাৰে ফলত বিভিন্ন বিষয় প্ৰকাশৰ নিমিত্তে ভিন ভিন সাঁচৰ কথাৰীতিৰ উদ্ভৱ হ'ল, নানা বিষয়ৰ শব্দই অসমীয়া শব্দ ভাণ্ডাৰ বৃদ্ধি কৰিলে।

১৪৭৭ শকত অৰ্থাৎ ১৫৫৫ খ্ৰীষ্টাব্দত কোচবেহাৰৰ নৰনাৰায়ণ ৰজাই স্বৰ্গনাৰায়ণ স্বৰ্গদেউলৈ দিয়া এখনি চিঠি পোৱা গৈছে। ৰঙালী পণ্ডিতসকলে এই চিঠিৰ গঢ়ক “বাঙ্গালা গঢ়ৰ প্ৰাচীনতম নিদৰ্শন” বুলি গণ্য কৰিছে। ষোল শতিকাৰ ৰজাঘৰীয়া চিঠি-পত্ৰত প্ৰচুৰ পৰিমাণে ফাৰ্চী শব্দৰ প্ৰয়োগ হৈছিল। নৰনাৰায়ণ ৰজাৰ চিঠি সেই প্ৰভাৱৰ পৰা ভালেখিনি মুক্ত।

মহাৰাজ নৰনাৰায়ণে স্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজলৈ লিখা চিঠি :—

“স্বস্তি সকল দিগদন্তিকৰ্ণতানাস্থান সমীৰণ প্ৰচলিত হিমকৰ হৰ হাব হাস কাশ কৈলাস পাণ্ডুৰ যশোবাশি বিৰাজিত ত্ৰিপিঠপ ত্ৰিদশতৰঙ্গিণী সলিল নিৰ্ম্মান পবিত্ৰ কলৈৰৰ ভীষণ প্ৰচণ্ড ধীৰ ধৈৰ্য্য মৰ্যাদা পাৰাবাৰ সকল দিক্কাৰ্মিনী গীৰ্যমান গুণ সন্তান শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজা প্ৰচণ্ড প্ৰতাপেযু।

লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ। এথা আমাৰ কুশল। তোমাৰ কুশল নিৰন্তৰে বাঞ্ছা কৰি। অথন তোমাৰ আমাৰ সন্তোষ সম্পাদক পত্ৰাপত্ৰিত গতায়াত হৈলে উভয়ানুকুল প্ৰীতিৰ বীজ অঙ্কুৰিত হৈতে ৰহে। তোমাৰ আমাৰ কৰ্তব্যেৰে বৰ্দ্ধতাক পাই পুষ্পিত ফলিত হইবেক। আমাৰ সেই উদ্যোগতে আচি। তোমাৰো এগোট কৰ্তব্য উচিত হয়। নাকৰ তাক আপনে জান। অধিক কি লেখিম। সতানন্দ কাৰ্য্য ও বামেশ্বৰ শৰ্ম্মা কালকেতুও ধুবা সৰ্দাৰ উদণ্ড চাউনিয়া শ্যামৰাই ইমৰাক পাঠাইতেছি। তামৰাৰ মুখে সকল সমাচাৰ বুঝিয়া চিতাপ বিদায় দিবা। অপৰ উকীলৰ সঙ্গে ঘুড়ি ২ ধেনু ১ ছেঙ্গ মৎস্ত ১ জোৰ বালিস ১ জকাই ১ সাৰি ৫ খান এই সকল দিয়া গৈছে। আৰু সমাচাৰ বুজি কহি পঠাইবেক আৰু তোমাৰ অৰ্থে সন্দেশ গোমচেং

১ চিঠি ৫ ঘাগৰি ১০ কৃষ্ণামৰ ২০ শুক্ল চামৰ ১০। ইতি শক ১৪৭৭
মাস আষাঢ়।” *

স্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজাই নবনাৰায়ণ বজালৈ দিয়া চিঠি এখনো
পোৱা গৈছে। এই চিঠিৰ নকল অসম বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগত
সংৰক্ষিত হৈছে :—

স্বৰ্গনাৰায়ণ মহাৰাজাই নবনাৰায়ণ মহাৰাজলৈ দিয়া চিঠি :—

“স্বস্তি ত্ৰিপুর হৰ চৰণ স্বৰ্গ শ্ৰীপৰ্ণ সূৰ্য্যপান ভৃঙ্গপয়মান সম্পন্ন
দান সন্তান শৌৰ্য্য ধৈৰ্য্য গান্ধীৰ্য্যোদাৰ্য্য পাৰাবাৰ তুহিনকৰ নিকৰ
তৰঙ্গিণী তৰঙ্গ পাণ্ডুৰ যশোবাণি বিৰজিত কুল কমল প্রকাশকৈক
ভাস্কৰ শ্ৰীমন্নৰায়ণ ৰাজ মহোদৰ চৰিত্ৰেষু।

লেখনং কাৰ্য্যঞ্চ। অত্র কুশল। তোমাৰ কুশল বাৰ্তা শুনিয়া
পৰমাপ্যায়ীত হৈলো। আৰু জে লেখিচ প্ৰীতিবৃক্ষ অঙ্কুৰিত সেইএ
তোমাৰ আমাৰ সাহ্লাদেত বৃদ্ধিৰ পায় ফলিত পুষ্পিত হৈবাৰ খান যি
কহিচ ই গোট বিশেষ কিন্তু তোমাৰ আমাৰ প্ৰীতি গোট জিহত
হন্তে ঘটিচে তাক সমস্তে জানে। সেইৰূপ মৰ্যাদা ব্যৱহাৰত যদি
বহিব ফলিত পুষ্পিত কিসক নহব। আমৰা পূৰ্ব অভিপ্ৰায়তে
আচি আৰ উকীলৰ সঙ্গে জিসকল দ্ৰব্যাদি পঠাইছিল ই সকল
সভাত দেখাইবাৰ উচিত নহয় কিন্তু জি সকলে জিহক আচৰি
থাকে অপীতি হৈলেও আচৰণীয় সকলে তাকে নীতি স্বৰূপে দেখে
এতেকে দিবাক পোৱা। আৰ সমুচ্চয় সেই সেই দ্ৰব্যত প্ৰৱৰ্ত্তনীয়
লোকেৰ দ্বাৰাএ জি বুঝা গৈছে সেইৰূপে বুঝিবা। তোমাৰ
উকীলেৰ সঙ্গে আমাৰ উকীল শ্ৰীচণ্ডীবৰ ও শ্ৰীদামোদৰ শৰ্মাক
পঠোৱা গৈছে। এমবাৰ মুখে সকল সমাচাৰ বুঝিবা। তোমাৰ

* প্ৰাচীন বঙ্গালী গগুৰ নিদৰ্শন বুলি বহু বঙ্গালী পুথি-পত্ৰিকাত
এই চিঠি উদ্ধৃত কৰা হৈছে। এই চিঠি প্ৰথমে ১৯০১ চনৰ ২৭ জুনৰ
“আসমাবন্তি”ত প্ৰকাশ হৈছিল।

অৰ্থে সন্দেশ নড়া কাপোৰ ২ খান গজদন্ত ৪ গাঁঠিয়ন ২ মোনা
পহুচিবে। ইতি শক ১৪৭৮।”

সংস্কৃত শ্লোকৰে চিঠি আৰম্ভ হোৱাত দুয়োখনি চিঠিতে
কিছু সংস্কৃতীয়া প্ৰভাৱ আছে। পৰবৰ্ত্তলৈ পঠিয়াব লগা হোৱাত
দুয়ো চিঠিতে বাক্যবীতি সংযত আৰু বৰ্ণনা গান্ধীৰ্য্য পূৰ্ণ কৰা হৈছে।

ভাৰত চৰকাৰৰ মহাফেজখানাত সংৰক্ষিত প্ৰাচ্য ভাষাত
লেখা পুৰণি চিঠি-পত্ৰৰ সংকলন এটি ডক্তৰ সুবেন্দনাথ সেনৰ
সম্পাদনত কলিকতা বিশ্ববিদ্যালয়ৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত (১৯৪২)
হৈছে। আহোম ৰজা আৰু ডাডাঙৰীয়াই লিখা কেইবাখনো
চিঠি-পত্ৰ উক্ত “প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰসংকলন” নামৰ পুথিত উদ্ধৃত
কৰা হৈছে।* নিভাঁজ অসমীয়া ভাষা প্ৰয়োগ হোৱা চিঠি-পত্ৰৰ
চানেকী স্বৰূপে কেইখনিমান তলত তুলি দিয়া হল :—

শ্ৰীৰাম

শ্ৰীজুত বড়ফু ৩ আজ্ঞা—

৭৩ গুণ্ণাপোৰানিবড়া ও নজপখাঁ শাৰদানে জানিবি তহঁতৰ
লগত জি সন্দেশপত্ৰ দিচিলো সি নৌকা বুৰি হবালে এতেকে
সেই লেখাৰ দৰে সন্দেশ পত্ৰাদি নকৈ লেখা পত্ৰ কড়ি বড়
সাহেবানে ডাক্তৰ হাতত দি পঠাইলো তহঁতক জি দৰে সিকাই
বুঝাই দিচো সেইদৰে সাহেবত কৈ কাড়ি জোন ৰূপে কাপ্তান
চাহেব ইঠাই থাকিব তাকে আচৰিবি ইতি তাড়ি—৭ আসাৰ।

* সম্পাদকে কেৱল চিঠিৰ ভাষাকে বঙ্গালী বুলি কোৱা নাই,
সেই সময়ত অসমৰ ৰাজচ’ৰাত বঙ্গালীয়েই ৰাষ্ট্ৰভাষা স্বৰূপে
চলিছিল বুলিও মন্তব্য কৰিছে। (প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সংকলন,
পৃঃ ৮৪)।

৭৩ শ্ৰীজুত বড়ফুকনৰ তবফ পত্ৰ চিন

সবুজ গোমচেঙ্গ—	১ এক খান
চফেদ পাটকাপৰ—	৪ চাৰি খান
গবদ পাটকাপৰ—	৪ খান
অসমীয়া চুৰি—	১২ বাড় খান
সৰ্ববাঙ্গ কস্তুৰি—	১ টা
সেত চামৰ—	৪ টা
কালচামৰ—	৪ টা
	<hr/> ৭টা

(প্রাপ্ত ২১ জুলাই, ১৭৯৪) *

শ্ৰীৰাম

শ্ৰীশ্ৰী ৩ দেৱ ইশ্বৰে কৈচে—

শ্ৰীবৰফুকনক প্ৰতি মোৰ জি বিপত্তি হৈচে বহুশ্ৰে ফুকনলৈকেই আচো বুড়া গোহাঞ ক্ৰমে ক্ৰমে সকলকো মাৰিলে আমাৰো প্ৰাণ বন্ধাৰ উপায় নেদেখো এতেকে ফুকনলৈকে বো যদি আমাত আশা আচে ফুকনে এই পত্ৰ দেখিতে বুড়া গোহাঞিক দমন কৰি মোক দূচে কৰি বাখিব পাৰিব ফুকন সিন্ধে আহক যদি এই প্ৰকাৰে আহিব নোৱাৰে ফুকন ভটিয়াই গৈই বঙ্গপুৰৰ কলিকতাৰ শ্ৰীযুত বৰচাহাবত সবণাগত হৈই বাজদ্রোহি বুঢ়া গোহাঞিৰ কথা চাহাবত জনাবি গৈই গোঁৰিনাথ সিংহ ৩দেৱক পিতৃ চাৰিঙ্গিয়া দেবতাক ককাই বজা দেৱক জেনেকৈ বিছ দি মাৰিছে সম্প্ৰতি ফুকন বৰবা নালাগিবা জিবোৰ মাৰিচে আৰো মঞি মনপোৰা লোকক খেদি বুঢ়া গোহাঞিৰ পেটেৰ মানুহ লগত দি মোক দিন বাত্ৰি বাখি থাকে মোহৰ কেইটাও হাত কৈল লেগৈ এয়েৰে মোৰ

* প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন, পৃঃ ৫৭-৫৮। পাঠ শুধৰাই উদ্ধৃত কৰা হৈছে।

সৰিব বন্ধা কিৰূপে পৰিব পেহিব পুতেক দেখিছে ফুকনলৈকেই জে সকলো কথা লেখি আজি কৰি সিন্ধে গৈই চাহাবৰ ঠাইত দি সবণাগত হ'বি গৈই তাত চাহাবলোকে অবশ্যক অনুগ্ৰহ কৰিব চই সাত কুম্পানি কাপ্তানে পটং সহিতে লেই সিন্ধে আহিব জি খৰচ হই দিবলৈ কবুল কৰিব এই দৰত যদি চাহাবে স্খচিন হই বসবেকত এক লক্ষ দিবলৈ লেখি দিব এই প্ৰকাৰতো যদি নোবোলে ডেৰ লক্ষ দিবলৈ লেখি দিব তেওঁ সত্ৰক নষ্ট কৰিব পৰাকৈহে আহিব যদি আমাৰ সৰিব বন্ধা না পৰা শুনে আমাৰ কোৱৰ এটা জি ভাটীত আছেগৈ সেইটিকে আনি সত্ৰক নষ্ট কৰি দেশখন বন্ধা কৰিব এই কথা যদি বুঢ়া গোহাঞি জানিব লাগিল বাজবধ, গুৰুবধ, শ্ৰীবধ ফুকনেৰ গাত লাগিব ইতি তাং মাশ ভাদ্ৰে—

নকল মোতাবক আশল মোকাবিলা শ্ৰীৰামপ্ৰসাদ দাস—(প্রাপ্ত নৱেম্বৰ ১৮১৫) †

‘প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন’—ত প্ৰকাশিত পত্ৰত ফুকনলৈকে, গৈই, জেনেকৈ, লেগৈ, দিবলৈ, পৰাকৈহে, আছেগৈ, কোৱৰ, বৰবা আদি শব্দ ফুকনলৈকে সেই, জেনেকৈ লেগৈ, দিবলৈ, পৰাকৈহে, আছেগৈ, কোৱৰ, বৰবা আছে। ই নিশ্চয় পাঠোদ্ধাৰকৰ প্ৰমাদ।

বিদেশী দপ্তৰৰ লগত পত্ৰ বিনিময় হোৱাৰ ফলত অসমীয়া বঙ্গালী ফাৰ্চী মিশ্ৰিত এটি পত্ৰৰ ভাষা গঢ়ি উঠিছিল। এই ভাষাক বঙ্গালী ভাষা আখ্যা দিয়া ভুল। বহু সময়ত বাজধানীৰ ভাষাই স্কীয়া ৰূপ লোৱাৰ উদাহৰণ আছে। বাজধানীত বা বাজদৰবাৰত শাসন, ব্যৱসায়, শিক্ষা আদিৰ নিমিত্তে নানা দেশৰ নানা ভাষা ভাষী লোক গোট খায়। তেওঁলোকৰ মাজত ভাষাৰ আদান প্ৰদানৰ হেতু এক নতুন ভাষাৰ জন্ম হয়। মোগল দৰবাৰত হিন্দী আৰু ফাৰ্চীৰ সংমিশ্ৰণত এনেকৈয়ে উৰ্দু ভাষাৰ সৃষ্টি হৈছিল। এই একে

† প্ৰাচীন বাঙ্গালা পত্ৰ সঙ্কলন, ১৭১—২। পাঠ শুধৰাই উদ্ধৃত।

কাৰণেই স্বৰ্গদেৱৰ দৰবাৰৰ ভাষাতে নহয়, সত্ৰীয়া ভাষাতো ইছলামী শব্দই শৰণ লৈছিল। ফৰমান, জান, নফৰ আদি শব্দই মহাপুৰুষ শব্দৰদেৱৰ বচনাতো ঠাই পাইছে। ইছলামী শব্দ মালাই অসমীয়া শব্দ ভাঙাৰ কি দৰে শক্তিশালী কৰিছে সেই কথা অগ্ৰ প্ৰসঙ্গত আলোচনা কৰা হৈছে।

(খ) ভূমিদান ফলিৰ গঢ়

আহোম যুগৰ ভূমিদান শিলৰ ফলি আৰু তামপত্ৰ আবিষ্কাৰ হৈছে। শিলৰ ফলিৰ গঢ়ৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে ১৬১৬ চনৰ চামধৰা গড়ৰ ফলিৰ পৰা তলত উদ্ধৃত কৰা হ'ল :—

“শ্ৰীভগাবি গোসাই। লাজিপো গোসাই। বড়ফুকন নাই সলিয়াবাই। চানধৰা সিমা কৰি হাকনি দাকনিলৈ গঢ়। শক ১৫৩৮। শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গ নাৰায়ণৰ জয় জয়। শ্ৰীকুলুঙ গোসাই। শ্ৰীকুলুতা গোসাই। শ্ৰীজদুবকরা জয় হ'ল।”

অসমীয়াত লেখা শিলৰ ফলি বৰ্তমানলৈকে দুই চাৰিখনহে পোৱা গৈছে। সবহভাগ ভূমিদান, পুখুৰী দান পত্ৰ তামৰ ফলিত লেখা। এই তামৰ ফলি সমূহ পুৰণি ভাৰতীয় ভূমিদান পত্ৰৰ আৰ্হিত লেখা হৈছিল। প্ৰতি খন ফলি “স্বস্তি” বচনৰে আৰম্ভ হৈছিল। ফলিৰ আৰম্ভতে সংস্কৃত শ্লোকৰে দান দিওঁতা বজাৰ নাম গুণ গৰিমা বৰ্ণনা আৰু যি জন বৰফুকনৰ দ্বাৰা ফলি লিখি ঘোষণা কৰা হয় তেওঁৰ নাম আৰু শকৰ উল্লেখ থাকে। ভূমিৰ পৰিমাণ, সীমা আদিৰ উল্লেখৰ বাহিৰেও ভূমিদান তামৰ ফলিত অগ্ৰাণু কি কি বিষয়ৰ উল্লেখ থাকে সেই বিষয়ে কটকীয়ে লেখিছে :—

∴ এই পাঠ সৰ্ব্বেশ্বৰ শৰ্ম্মা কটকীৰ “তত্ত্ব আৰু তথ্য” পুথিৰ পৰা লোৱা হৈছে।

“কোনোখন তামৰ ফলিত কোন পৰ্ব উপলক্ষে ক'ত কিমান খৰচ হব লাগে, গোসাঁইৰ আগৰ ভোগৰ ভাত কোনে কিমান পাব লাগে, সেবাইত পাইক, বৰদেউৰি, আঁঠপৰীয়া, চামধৰালৈকে কেনেকৈ খাটিব লাগে, প্ৰতি পূজাত চাউল, ঘিউ, তেল, তামোল, পান ইত্যাদি কত কেনেকৈ খৰছ কৰিব লাগে এনেবোৰ বিষয়ো তন্ন তন্নকৈ তামৰ ফলিত লিখা আছে। এই ফলিবোৰে তেতিয়াৰ দিনৰ অসমীয়া কথা সাহিত্য কি ধৰণে লিখা হৈছিল, অসমীয়া আখৰৰ গঢ় কেনেকুৱা আছিল ইত্যাদি সকলোৰে আৰ্হি দেখুৱাই।”

ব্ৰহ্মোত্তৰ ভূমিদান পত্ৰৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে শিৱসিংহ বজাৰ দিনৰ ১৭৩৯ চনৰ ফলি এখনিৰ গঢ় উদ্ধৃত কৰা হ'ল :—

“স্বস্তি স্বৰ শ্ৰীশিৱ সিংহ ভূপে বীৰাণ গণ্যঃ স্বৰ শাখি কল্পঃ। সোমাব পীঠস্থ পূৰ্ণদৰঃ শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ দেৱৰৰ্য্যঃ॥ নৃপ নিকৰ কিবীটেঃ সেব্যমানো মৰুত্ব্য কুল কমল দিনেশো নীতি বাত্মক সিন্ধুঃ। হিমকৰ হৰ হাবস্কাৰ বিস্তাৰ কীৰ্ত্তিঃ প্ৰলয় সময় ভাস্বৎ কাণ্ড চণ্ড প্ৰতাপঃ। অসৌ ধৰ্ম্মবতঃ সম্যক সমদাৎ পত্ৰিকামিমাং। দ্বিজেন্দ্ৰ কামৰূপেমিনন্ ব্ৰহ্মবৃত্তি প্ৰদায়িনীং॥”

কামৰূপ দেশৰ বড়ুয়া ও বড়কায়স্থ ও চোখাৰি ও পাটোয়াৰি ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰিয়া আনো সকলে সাৱধানে জানিব নাম বড়ভাগ

পৰগণাৰ মাখিবাহা গ্ৰামৰ হদ পূৰ্বে বাউত কুচিৰ
 শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণ
 দেৱ শিৱসিংহ
 মহী মহেন্দ্ৰাণ্যঃ
 সিমা দক্ষিণে শ্যামৰায়ৰ দক্ষিণৰ মনৈ ই পশ্চিমে
 বেচিয়াৰ বড়ি উত্তৰে টঙ্গি নেই এই চতুৰ্দায়ছিন্ন
 মাটি ॥ আৰু পানি গ্ৰামৰ পূৰ্বে বগাজান দক্ষিণেও

বগাজান পশ্চিমে গড়ে মাৰিৰ দল উত্তৰে হাড়িফাৰ উত্তৰৰ মনৈ এই চতুৰ্দায় ছিন্ন মাটি। আৰ মনুষ্য সেই পৰগণাৰ মাখিবাহা গ্ৰামৰ কৈৱৰ্ত্ত লখনা, জয়া, কামুয়া, ছলভা, চাধন, ক্ষুদ্ৰ মাখিবাহা গ্ৰামৰ কৈৱৰ্ত্ত কমাৰ বঙা, ভুৰুকা, কেতেকী বাড়ি গ্ৰামৰ চাঙাল কলিয়া, জন

∴ “তত্ত্ব আৰু তথ্য”, পৃঃ ৫৬

জমী সহিত এই দুই পাইক আৰু কেতেকী বাড়ি গ্ৰামৰ চাণ্ডাল খামক। মাখিবাহা গ্ৰামৰ কৈৱৰ্ত্ত বামধন। চিবুয়া। সনাৰায়। ক্ষুদ্ৰ মাখিবাহাৰ কৈৱৰ্ত্ত কলিয়া। শুক্ৰা। কানুয়া। পটেয়া। এই দুই পাইক আৰু সৎসঙ্গি ভকতৰ গিৰি মাখিবাহা গ্ৰামৰ কলিতা ভৱনাথ ১ কোঁচ হলিয়া ১ মাটিয়া ১ বজালি পৰগণাৰ ভোজকুচি গ্ৰামৰ যালৈ ভাৰ্থি ১ ছৰু ১ চাঁ আপা ১ কোঁচ হৰিনাৰাণ ১ মেঘা ১ এই মাটি পাইক ভক্ত ৩পুণ্যে বমানাথ উপাধ্যায় গোপীনাথ, প্ৰাণনাথ বিছাৰত্ন বঘুনাথ এই পঞ্চ ব্ৰাহ্মণক ব্ৰহ্মোত্তৰ কৰি দিয়া গ'ল। ব্ৰাহ্মণে পুত্ৰে পৌত্ৰাদি ক্ৰমে ভোগ কৰি ৩কুশল চিন্তি থাকিব ইহাৰ কৰ কাঁটল পদপঞ্চক বেঠ বেগাৰ চোৰ চিনালা ধুমুচি মাড়ৈসা জলকৰ যথাৰ দানখুত দণ্ড বন্দ বাজ দণ্ডাই ব্যতিৰেকে সৰ্ববাব পৰিত্যাগ হৈল ইহাত কোনোজনে অন্যথা কৰিব নাপাই ॥ শাকে ১৬৬১

ধৰ্ম্মোত্তৰ ভূমিদান পত্ৰৰ গছৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে ১৭৫৫ চনত বাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱে শঙ্খপানি মেধিক দিয়া ফলিৰ পৰা তলত তুলি দিয়া হ'ল :—

শ্ৰীৰামঃ

“স্বস্তি প্ৰচণ্ড প্ৰতাপ মণ্ডল দোৰ্দ্দণ্ড খণ্ড বংশাবতংস শ্ৰীশ্ৰীমৎ স্বৰ্গ নাৰায়ণ বাজেশ্বৰ সিংহ মহী পালশ্ৰু প্ৰিয়ভ্ৰম মন্ত্ৰিপ্ৰবৰ শ্ৰীশ্ৰীদামোদৰ চৰণ শ্ৰীপৰ্ণবোনত্ৰ শ্ৰীমৎ তৰুণ দুৱৰা বৃহৎফুকনেন তৎপুণ্যার্থং তাম্ৰপত্ৰং ধৰ্ম্মশ্ৰু বৃত্তি বন্ধণং।

৩৭ কামৰূপ দেশৰ বৰুৱা ও বৰকায়স্থ ও চৌধাৰী ও পটোৱাৰী ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰিয়া আনো সকলে সাৱধানে জানিব—পূবপাৰ পৰগণাৰ দিয়া কপাৰ আলতা দুই গ্ৰামৰ মধ্যত উবাৰ দলনি মাটিৰ

৭ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত। আখৰজোটনি সলনি কৰা হোৱা নাই।

পকা ৮ পুৰা ছলিৰ দৰে, আৰে হদ, পূবে আলতাৰ জোৰ, পশ্চিমে জই নাৰায়ণ মেধিৰ সীমা, উত্তৰে দীঘলা পিট, দখিণে দপৰাৰ সীমা আৰু সুন্দৰী খেল, দখিণে সিঙ্গৰা দুই গ্ৰামৰ মধ্যত, পূবে কণাৰ পুখুৰী, পশ্চিমে বামুণ ডোবা, উত্তৰে চকচকি বিল, দক্ষিণে খেৰকটা বৰি এই চতুহুদে উবাৰ দলনি মাটি, বেচিমৰা বিল সহিতে ৩৩ৰ পুণ্যে সুন্দৰী খেল সত্ৰৰ শঙ্খপানি মেধিক ধৰ্ম্মোত্তৰ কৰি দিয়া গ'ল। হৰি মন্দিৰত তৈল-বন্তি জলাই শ্ৰৱণ কীৰ্ত্তন কৈ ৩৩ক আশীৰ্বাদ কৰি পুত্ৰ পৌত্ৰাদি ক্ৰমে ভোগ্য কৰি থাকিব, ইহাৰ কৰ কটল পদপঞ্চক বেঠ-বেগাৰ চোৰ-চিনালা ধুমুচি-মাৰেচা জলকৰ জলখাৰ চৌকী হাট-ঘাট দান-খুট দণ্ড-বন্ধ সৰ্ববাব পৰিত্যাগ হৈল। ইহাত কোনো জনে বিৰুদ্ধে নাচৰিব। ইতি শক ১৬৭৫, তাৰিখ ১১ মাঘ।” ৭

দৌল-দেৱালৰ অৰ্থে দিয়া মাটিৰ দান পত্ৰ কি দৰে ৰচনা কৰা হৈছিল তাৰ পৰিচয় প্ৰমত্ত সিংহ স্বৰ্গদেৱে হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ কাৰণে দিয়া ফলিয়ে দিছে :—

শ্ৰীশ্ৰীহয়গ্ৰীৱ মাধৱায়—

স্বস্তি প্ৰবৰ নৃপনিকৰ সিৰোদাম সূত্ৰাম গোত্ৰাম কমল-ভাস্কৰ জিহবে কীৰ্ত্তি প্ৰকৰ প্ৰতত প্ৰতাপা বলিচা ৰাতি তমোজাতি শ্ৰীশ্ৰীমৎ স্বৰ্গদেৱ প্ৰমত্ত সিংহ নৃপাজ্ঞায়াতং পদাৰ বিন্দাৰো লম্ব মন্ত্ৰিবৰ বিবিধ গুণাকৰ শ্ৰীমৎ তৰুণ দুৱৰা বৃহৎফুকন সূত মাত্ৰায়াং মজাৰাসূত দ্বাৰ শ্ৰয় সেৱাটিকা সহিত অষ্টাদশাধিক বিংশতিদয় পুত্ৰকামিতভূকৰনিত সৰ্ধপ দিপ ফটকং স্বতৈজ সাধাৰং তক্ষল বধ তাণ্ডলাভিঃ প্ৰতি সংক্ৰান্তিয় নৈবেদ্য সটকঞ্চ প্ৰাদাৎ মূল্য বিধুৰ সেন্দু শাকে—

কামৰূপ দেশৰ বৰুৱা বৰকায়স্থ ও চৌধাৰী ও পটোৱাৰী ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰীয়া হাজো নিবাসী ও দলৈ ৰাজখোৱা মেলা মেতেৰি আনো সকলে সাৱহিতে জানিব ৩৩ৰ আজ্ঞাবে ছলাৰ কলীয়া

৭ বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত।

কটকীয়ে দপদৰত সভা বিজ্ঞমানে কৈ দিছে নৈবেদ্য প্ৰদীপৰ নিমিত্তে ডেকাজনা দুয়াৰা বৰফুকনক কোণ্ঠাৰ ভাগ পূব পাৰ পৰগণাৰ বৰিয়াজানি গ্ৰামৰ ৰূপিত জমি ২০ পুৰা আলটা গ্ৰামৰ ১২ পুৰা কমাৰকছি গ্ৰামত ১২ পুৰা আৰু পূৰ্বে পিতৃ সৰু জনা দুয়াৰা ফুকনে দিয়া দেবে পৰগণাৰ অভাইপুৰ গ্ৰামৰ ৰূপিত জমি ৪ পুৰা পতন সহিতে বাৰি এখন মুঠ মাটি ৫৮ পুৰা এই মাটিৰে নিয়মকৈ দিয়া যায় মানুহৰ গা মাটি ৪ পুৰা বস্তি লগোৱা মাধাদাস আঠপৰীয়াৰ মাটি ১ পুৰা এই ৫ পুৰা থাকিল মাটি ৫৩ পুৰা বংসৰি চুকনী পুৰাত ৥০ আনাদৰে হ'ল ২৬৥০ আৰে তেল কিনি দিলে ৰাতি থকাকৈ দিব পূৰ্বে পিতৃ সৰু জনা দুয়াৰা ফুকনৰ নামে আছে বস্তি ১ গছ এতিয়া দিয়া ডেকাজন দুয়াৰা ফুকনৰ নামে ১ গছ পুত্ৰ দুয়াৰা ফুকনৰ নামে ১ গছ মিন্নাথ ডেকাৰ নামে ১ গছ মাতৃৰ নিমিত্তে দিনৰ এক পৰ ৰাত্ৰিৰ একপৰ থকাকৈ বস্তি ১ গছ এই ৬ গছ প্ৰদীপ প্ৰতিদিনে ৬৬৬ ঠাইত ৬ জনৰ কুশলৰ অৰ্থে লগাব আৰু প্ৰতি সংক্ৰান্তিয়ে ৬ জনৰ নিমিত্তে ১৬খন নৈবেদ্য আৰে চাউল ১২ কঠা মাহ ৬ কঠা লোণ ১৥ তোলা তামোল ৬ গুণ্ডা পান ১৭ গুটি আদা ৬ তোলা বাৰিৰ উপহাৰ যি হয় দিব এই নৈবেদ্যৰ ডেকাজনা দুয়াৰা ফুকনে পত্ৰ মোহৰ কৰি দিছিল সেই পত্ৰ চিৰস্থায়ী নেদেখি চিৰকাল থাকিবৰ নিমিত্তে পত্ৰ গুচাই তাত্ৰ পত্ৰ কৰি দিলে প্ৰদীপৰ দ্ৰব্য নিজৰ ৰামচৰণ বলো মালিকাৰে দিব মাটি প্ৰদীপৰ নৈবেদ্যৰ শ্ৰীযুত ডেকাজনা বৰফুকন পত্ৰ মোহৰ কৰি দিছিল সেই পত্ৰ চিৰস্থায়ী নেদেখি চিৰকাল থাকিবৰ নিমিত্তে পত্ৰ গুচাই তাত্ৰ পত্ৰ কৰি দিলে ইহাৰ কৰ কাটল পদ পঞ্চক বেঠ বেগাৰ চোৰ চিনালা ধুমুচি মাৰেচা দণ্ডবন্ধ দান খুত ৬ গয়ৰহ সৰ্ববাব পৰিত্যাগ হ'ল ইয়াত কোনোজনে অগ্ৰথা নাছাৰিবেক আছাৰিলে সৰ্ববত্ৰ ভ্ৰষ্ট হৈবেক আৰু মাধৱদাস আঠ পৰীয়াৰ পুত্ৰ পৌত্ৰাদি ক্ৰমে এই প্ৰদীপ নৈবেদ্য লগাব যদি অগ্ৰথা আচৰে পঞ্চম মহাপাতকে পাব দলৈ সেৱা চলোৱা শ্ৰেষ্ঠা কৰি চলোৱাব যদি শ্ৰেষ্ঠা নকৰে পঞ্চম মহা

পাতকে পাব ইতি সক ১৬৭৭ তাং ২২ মাঘ বংসৰি জমিৰ ৰূপ ২৬৥০ ৰাত্ৰি-দিনে থকা বস্তি ৪ গছত লাগে তেল মাহেকত ৩০ সেৰ বছৰত ৩৬০ সেৰ ১ গছ ৪ পৰলৈ থকা মাহেকত লাগে তেল ৩৬ বছৰত লাগে ৪৫ সেৰ এক গছ দুপৰলৈ থকা মাহেকত লাগে তেল ৩৬ সেৰ—এই তেল কিনাত ৰূপ ২১৥০ ৬ খন নৈবেদ্যৰ বস্ত ৰূপ ৬৩০ থাকিল ৪ ৰূপ মৰগত লগাব ৥*

(গ) আদালতৰ গঢ়

সেই যুগত আদালতৰ সকলো দলিল দস্তাবেজ, নথি পত্ৰ, ৰায় সিদ্ধান্ত অসমীয়া ভাষাতে লিখা হৈছিল। শলগুৰীয়া গোসাঁই ঘৰত পোৱা তামৰ ফলিত ডাঙৰীয়া পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঁইৰ দেৱানী মকদ্দমাৰ ৰায় আছে। ফলিৰ কাল ১৭৯৯ চন।

শলগুৰীয়া গোসাঁই ঘৰত পোৱা ডাঙৰীয়া পূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঁইৰ দেৱানী মোকদ্দমাৰ ৰায়। ৭।

“স্বস্তীশ বিষ্ণু চৰণাম্বুজ লক্ৰভৃঙ্গ মৃদাম গোত্ৰ কুশদাবলি পূৰ্ণচন্দ্ৰঃ।
শ্ৰীমন্মহীন্দ্র কমলেশ্বৰ সিংহ ভূপোবিত্ৰানন ব্ৰজ বিনন্দিত কল্প বৃক্ষঃ।
নৃপ নিকৰ কিৰীটোদ্দীপ্ত সদ্ৰত্ লতা মদ্যতি বিসৰ বিৰজদন্ত
পাদাম্বজাগ্ৰঃ। হৰহিম কৰ কীৰ্ত্তিঃ কাম সৌন্দৰ্য্য মূৰ্ত্তিঃ স্নলয়চল
মনীষী দণ্ডি ভূদেৱ তোষী।

১। শ্ৰীমৎ শঙ্কৰ দেৱশ্ৰ বটদ্রবাভিঃ ধানতঃ। স্থানতঃ
কলহোদুতে ভূম্যানা মণি কেতনে ১। শ্ৰীমৎ শলগুৰীয়া ঋ নৰো আ
নাম ধ্যেয় যোঃ মহতো ভক্ত বৰ্গেচ বিবিচ্যা ভ্যাস লোকতঃ ১। প্ৰাচীন
ভূপ বান্ধান্তং সপ্ৰমাণং বিবুস্ৰাচ পৰাজয়ে নৰোয়া ঋ মহতো ভূমি
বল্লভঃ ১। শ্ৰীমৎ শলগুৰীয়া ঋ শ্ৰীৰামচৰণে লুতী। লুহন স্বদ্র
সিদ্ধান্তং তাত্ৰ পত্ৰ মদাদিদং ১। এতদ্বিবৰণং শ্ৰীশঙ্কৰ দেৱৰ বটদ্রবা

* বুৰঞ্জী আৰু পুৰাতত্ত্ব বিভাগৰ অনুগ্ৰহত।

৭। অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, ১ম বছৰ, ২য় সংখ্যা।

স্থানৰ নাম ঘৰৰ মৃতিকাৰে পৰা সলগুৰীয়া শ্ৰীৰাম চৰণ আতাৰে নৰো
আৰ শ্ৰীৰামদেৱ আতাৰে বিবাদ জন্মিলত ৩দেৱে কুঞৈ গঞা বাজ
মন্ত্ৰী শ্ৰীপূৰ্ণানন্দ বুঢ়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াকৈ সন্দিকৈৰ শ্ৰীভদ্ৰকান্ত বৰ
বৰুৱাকে স্মৃতিৰ দিলত দুয়োজনা ২ দুয়ো মহন্তক সাক্ষাৎ কৰি স্মৃতি
স্থানৰ ঠাইলৈকো লম্বো দোলাখৰিয়া বড়ুৱাকে চাউডাঙৰ বিদ্ধ
সইকিয়াকে বৰবৰুৱাৰ টেকেলা বড়া চকৰ ধৰা হেমোদৰকে পঠাই
স্থানৰ সমীপৰ মহন্ত ভকত চহৰিয়া দুয়োভাগৰ কেৱলিয়া আশ্ৰমী
ভকত এই সকলকো একত্ৰ কৰি দুয়োজন আতাক আগত থৈ সোধাত
সেই সকলেও পূৰ্বীয় বাজা সকলৰ সিদ্ধান্তানুসৰি স্থানৰ মাটিৰ সীমা
দেখাই পদশিলা মাটি দুয়ো ভাগে সমে পাই বুলি কলত নৰোৱা আতা
গাত বলৰে সজা নাম ঘৰটো সলগুৰীয়া আতাৰ ভাগৰ খুটাৰ ভিতৰত
মাটি পৰিলত সোধাত নৰোআ আতা ঘাটিলত শলগুৰীয়া আতা
জিকিলত ৩ৰে ডাঙৰীয়া বৰুৱা সৈতে পূৰ্ব সীমানাৰ দৰে মাটি ভাগ
কৰি নামঘৰ দুয়োজনাৰ ভাগৰ মাটিত সাজি লবলৈ আজ্ঞা কৰি স্থানৰ
মাটি খনিকো দুভাগ কৰি পদশিলাকো দুয়োভাগে ৰাখি খুটা মৰাই
দি তৰে ধৰ্ম্মার্থে শ্ৰীশলগুৰীয়া বামচৰণ আতাক স্থানৰ + ভাগৰ + মাটি
ভকত খনিয়ে সৈতে তাত্ৰ পত্ৰ কৰি দিলে দুয়ো ভাগৰ মাটিৰ সীমা
পূবে কঠাল পশ্চিমে পুলি শিমলু উত্তৰে কেলিকদম্ব দক্ষিণে কঠাল
দুয়ো ভাগে মাটিৰ জোখ ৭ হতীয়া টাৰেৰে দীৰ্ঘে ১৯ বেং প্ৰস্থে ৯দা
আতে মাটি ১৩/১৮৮ পুং আৰে শলগুৰীয়া আতাৰ দক্ষিণ ভাগে মাটি
৩/১০৮৮৮ নৰোআ আতাৰ ভাগে উত্তৰ ফালে ৩/১০৮৮৮
শ্ৰীশলগুৰীয়া আতাৰ ভাগৰ স্থানৰ ভকত কেৱলীয়া

ব্ৰাহ্মণ বামবাম গুৰুৰ নাতি

জটিয়া বাসুদেব

কানুৰাম

কমল নয়ন

ব্ৰহ্মচাৰী দেউৰী

আশ্ৰমীৰ লক্ষণৰ পুং ব্ৰাহ্মণ

খাটনিয়াৰ জন্মি

ফটিকৰ পুং হোকো পুৰোহিত

দুৰ্গা

জই আলধৰা

পূৰ্ণা দেউৰী

সৰ্ব জই

বামজয়

কন্দলি

মিচিৰ কাংসি

বিকো বিবোভদ্ৰ

মধুকৰ

কলিতাৰ কালিৰাম

খোৰাৰ ভকত চৰণ

গদাৰাম

বামচৰণ নামলগোৱা

নাৰায়ণ ব'ৰাগী

তপশি বনমালী

বামচৰণ পেটাল জগন্নাথ

সুকুমল কমল লোচন

বিকাবাম গোবিন্দাই

কেয়োটৰ আলকাল

নবহৰি জয় মধুৰাম

কোচৰ গোপাল বৰাগী

লক্ষীকৃষ্ণ

হৰি জইৰ পুং জই

গদাধৰৰ পুং গোবিন্দ বহুৱা

নমল দেৱাই

ককণা গায়ণৰ পুং মণিৰাম

নিজমৰ পুং শ্ৰীহৰি হাটিমতা

পেপা বোআৰ পুং বিজই

কলিতাৰ সটানন্দ পাঠকৰ পুতেক
কেকেটু

মঞ্জয় ওজা ধঞ্জয় গায়ন

বনমালী গায়নৰ পুং গোপীনাথ

সুত্ৰাধাৰ

সভাই বায়ন ত্ৰাহি ওজা

অভাইৰ পুং কান্দৰা

হৈদাহৰ পুতেক বামনাথি

জই নাথি

কোমল লোচনৰ পুং কমলাবায়ন

সুগ্ৰীৱৰ পুং অঙ্গদ

নাৰায়ণৰ পুং নিৰণ চীৰাম

ঘোঙ্গেনাৰ পুং—লোচন

খোনা কলিতাৰ পুং বামজুৰ

সক কলিতাৰ পুং সুকুমল বায়ন

জই বাম গায়নৰ পুং জই কৃষ্ণ

৩সভাইৰ পুং পুটুকি

পুখুৰী পৰীয়াৰ পুং বিকো

মোহনৰ পুং সিদ্ধিৰাম

মধুৰ পুং ভকত চৰণ হৰিচৰণ

বিৰামৰ পুং কেকাই

জুগীৰ হাৰি জয়ৰ পুং জই

মূৰ্ত্তি গোসাইৰ বনুৱা নবহৰিৰ

পুং পৰাজই

চিৰহৰি আতাৰ খাননিয়াৰ

ঐচ্যুত

কৃষ্ণৰাম পদশিলাৰ বনুৱা

অম্ববিসৰ পুং ভোগাই	ডোমৰ
কেওঁট ভূষণ বায়ণৰ পুং	মধুৰ পুং মঞ্জয়
মধু, বহুবাম, পশুৰাম	পেলনৰ পুতেক টকৰ
কমল লোচনৰ পুং বিবোচন	সতাইৰ পুতেক বিকা
তেবেলা বামচৰণৰ পুং লেবেলা	তনু
দীঘলাৰ পুং অনাদৰ	বিকাইৰ পুং আচন্দা
কলিয়াৰ পুতেক বামজই	আলিচাৰৰ পুতেক ভেকোন্দিৰ
কোচৰ মনহৰি হাটিমতাৰ পুং	পুং পানি মতিৰ
অকৰা খাটনিয়াৰ হলো	কেদেলাৰ পুতেক মনু
নাৰায়নৰ পুং ভোগাই	

এই ভকত সকল সমৰ্পিতে শ্রৱণ কীৰ্ত্তন প্ৰৱৰ্ত্তাই শ্ৰীশ্ৰীক
আশীৰ্বাদ কৰি পুত্ৰ পৌত্ৰাদি ক্ৰমে ভোগ কৰি থাকিব ইহাত
কোনোজনে অনাথা নকৰিব ইতি ১৭২১ শক অসৌমহিন্দ্ৰঃ
সমজাচত্ৰেদং কৃতাজ্জলিৰ্ত্তাবি নবেন্দ্রবৰ্গান। বৃত্তি বিভীন্না মহতে
ময়েষা পাল্ল্যা ভবন্তিঃ কৃতিভিঃ কৃতজেওঃ এতদৰ্থ কমা মামান্ধবম পৰ
পৃষ্ঠে ১১১১১১”

সাধাৰণ প্ৰজাই বজাঘৰলৈ কৰা আবেদন নিবেদন পত্ৰৰ
নিদৰ্শন স্বৰূপে তলৰ চিঠিখনি উদ্ধৃত কৰা হ’ল :—

শ্ৰীশ্ৰীযুত দেৱৰ চৰণলৈ—

সৰ্গদেৱৰ বন্দি শিবৰাম বৰ ঠাকুৰ এ প্ৰাৰ্থনা কৰি জনাইছে,
পূবে ঈশ্বৰ গোবীনাথ সিংহ সৰ্গদেৱএ বন্দিৰ পিতা হৰিনাথ
বৰঠাকুৰক বৰকলা পথাৰত, পূবে আহত গছ পশ্চিমে মৰানৈ উত্তৰে
বৰশিমলু দক্ষিণে হিজল গছ এই চাৰি হদ কৰি চলিচ পুৰা ৰো
আতি মাটি সৰ্গদেৱৰ পুণ্যার্থ ব্ৰহ্মোত্তৰ কৰি দিছিল। সেই কালৰে
পৰা আজিলৈকে তিনি চাৰি জনা সৰ্গদেৱৰ দিনত, একো জয়
জঞ্জাল নোহোৱাকৈ ধনবিত নভৰাকৈ মাটি খাই আছিলোহক।

এতিয়া সিদ্ধিবাম হাজৰিকাএ সেই মাটিৰে পৰা বলকৈ পকা ধানকো
দাই নিলে বন্দিৰকো মাৰিলে, এনে হ’লে বন্দিৰে কেনেকৈ দেশত
থাকিম।

দাঁড়িয়ে দুৱাৰে এফাললৈই ভাগি যাব লগাহে হ’লো। যদি
সৰ্গদেৱৰ দুখানি চৰণে স্তুতি-পুচি নেবাখিলে ৰক্ষা পাব নপৰা
হ’লো। এতেকে সৰ্গদেৱৰ চৰণত প্ৰাৰ্থনা কৰি জনাইছো সৰ্গদেৱৰ
চৰণএ ৰাখিলে ৰক্ষা পাওঁ। ইতি ১৭৬১ তাৰিখ ৯ কাৰ্ত্তিক ৷†

এই আবেদন পত্ৰৰ ভাষা অতি প্ৰাঞ্জল। নিবেদকে অতিবিত্ত
শব্দ ব্যৱহাৰ কৰা নাই; সহজ সবল শব্দ আৰু বাক্যযোজনাৰ
কৌশলেৰে আবেদন পত্ৰখনি হৃদয়গ্ৰাহী কৰিছে। জয় জঞ্জাল
নোহোৱাকৈ, ধন-বিত নভৰাকৈ, দাঁতিয়ে দুৱাৰে এফাললৈ আদি
ঘৰুৱা বাক্যাংশৰ ব্যৱহাৰত পত্ৰখনিৰ সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য্য লাভ
কৰিছে। পোনপটীয়া প্ৰকাশ-বীতিৰ হেতু লিখকে কি আবেদন
জনাইছে আৰু কি ভাবে প্ৰতিকাৰ বিচাৰিছে, সেই কথা স্পষ্ট
হৈছে। এই আবেদনত লিখকৰ ভাব আৰু ভাষাৰ উপযুক্ত সমন্বয়
ঘটিছে। আবেদন কাৰীয়ে কেৱল ঘটনাৰ বিৱৰ্ত্তিকে (exposition)
দিয়া নাই, তেওঁৰ মনৰ কথাই যথাযথ ভাবে (precise-commu-
nication) সৰ্গদেউৰ অনুভূতি গোচৰ হ’বলৈও চেষ্টা কৰিছে।
প্ৰাণস্পৰ্শী ভাষাৰে সৰ্গদেৱৰ চিত্ত আকৰ্ষণ কৰি যথোচিত প্ৰতিকাৰ
লাভ কৰায়ে আবেদনকাৰীৰ উদ্দেশ্য। অন্য এটি মন কৰিবলগীয়া
কথা এই যে পত্ৰৰ ভাষাত ব্যাকৰণৰ ত্ৰুটি আৰু আখৰজোটনিৰ
বিশেষ প্ৰমাদ নাই। ভাষা নিভাজ আৰু ত্ৰুটিবিহীন কৰি লিখিব
পৰা কৌশল আবেদন কাৰীৰ গোবৰৰ বিষয়। বৰ্ত্তমান অসমৰ
আদালতত প্ৰচলিত আবেদন পত্ৰৰ ভাষাৰ লগত বিজালেই এই
উক্তিৰ সত্যতা প্ৰকাশ পাব।

† Nicholl : Bengali Manual (1894), পৃঃ ৩৫৮-৯।

মানুহ বেচা কাকতত অসমীয়া গল্প কিদৰে ব্যৱহৃত হৈছিল তাৰ নিদৰ্শন—

“১৭২১ পুষৰ ৪ দিন থকাত কুজবাৰে শ্ৰীশ্ৰীকমলেশ্বৰ সিংহ মহাৰাজাৰ ৰাজ্যত মনুষ্যৰ ক্ৰয় বিক্ৰয় কৰে, সলগুৰীয়া সাধু আতা কিনি, লেবেলু সইকিয়া সিদ্ধিবৰা হইতে সমনিতে কুৰি গয়াই বেচ, মোহনক ৰূপ ছটকা। অত্যৰ্থে সাখী টঙ্গু ডেকা কলাই ১ দুসৰীয়া শইকীয়া বহুদাস ১ চৰাচোৱা জীউৰাম ১ চৰাৰ দলই চাবৰ ২ নাথ ১ আৰু অনেকো আছিল—

অথ আঙুলি কতপা ॥

সভাবৰি তামোল পাণ, বামৰথ

কতপা

কাকতিৰ তামোলপাণ, গামোছা খন ॥০॥ *

অসমীয়া মানুহ বেচা কাকতৰ লগত মিথিলাৰ দাস-দাসী বেচা দলিলৰ কিছু সাদৃশ্য আছে। মিথিলাবাসী হিন্দু সকলৰ দলিল প্ৰধানতে সংস্কৃততে ৰচিত হৈছিল। যদিও লগতে দুই চাৰিশাৰী কথা মৈথিলী ভাষাতো জুৰি দিছিল। অসমীয়া মানুহ বেচা-কাকতৰ দৰে মৈথিলী দলিলতো বৰ্ণনীয় বিষয়ৰ লগতে সাক্ষী সকলৰ নাম আৰু ঠিকনা থাকে; কিন্তু সাক্ষীসকলৰ চহী অথবা আঙুলি কতপাৰ নিয়ম নাই।†

(ঘ) পেড়া-কাকতৰ গদ্য

স্বৰ্গদেৱ শিৱ সিংহৰ (১৭১৪—১৭৪৪ খৃঃ) দিনত কামৰূপ আৰু বকটাত মানুহ আৰু মাটি পিয়ল হয়। পিয়লৰ হিচাবপত্ৰ লেখা

* অসম সাহিত্য সভা পত্ৰিকা, ১ম বছৰ, ২য় সংখ্যা।

† অধ্যাপক শ্ৰীযতীন্দ্ৰমোহন ভট্টাচাৰ্য্য, কয়েকখানি প্ৰাচীন দলিল, বিশ্ববাণী, ৩য় বৰ্ষ, ৪র্থ সংখ্যা। অধ্যাপক ভট্টাচাৰ্য্যই এই সাদৃশ্যলৈ আঙুলিয়াই দিছে।

কাকতকে সাধাৰণতে পেড়া কাকত বোলা হয়। পেড়াত ভৰাই থৈছিল বুলিয়েই এই কাকত বোৰক পেড়া কাকত বুলিছিল। পেড়া কাকত সমূহ ঘাইকৈ তুলাপাতত লিখা হৈছিল। সাঁচিপাতত লিখা পেড়াকাকতো পোৱা গৈছে; এই কাকত বোৰৰ প্ৰায়ে দুয়ো পিঠিতে লিখা হৈছিল আৰু কাপোৰ জপাদি জাপি থোৱা হৈছিল। কোন গাৰত কোন সীমাৰ ভিতৰত, কিমান মাটি কাৰনামত আছে তাৰ হিচাব পুৰা, কঠা, লোচা আদি নিৰ্দ্দিষ্ট কৈ পেড়াকাকতত তোলা হয়।* পিয়লৰ বাহিৰেও মানুহ মাটি সংক্ৰান্ত দায়-জগৰ, আদেশ-নিৰ্দেশ, বিচাৰ-সিদ্ধান্ত আদি বিষয়ো পেড়া-কাকতত লিখা হয়। পেড়াকাকতৰ নিদৰ্শন স্বৰূপে স্বৰ্গদেৱ কমলেশ্বৰ সিংহ দেৱৰ দিনৰ কাকত “তত্ত্ব আৰু তথ্য” পুথিৰ পৰা তলত তুলি দিয়া হ’ল :—

“স্বস্তি শ্ৰীবিষ্ণুচৰণাম্বুজ.....৩কমলেশ্বৰ সিংহ ভূপো...

কামৰূপ দেশৰ বড়ুয়া ও বড়কায়স্থ ও চৌধাৰী ও পাটোৱাৰী ও তালুকদাৰ ও ঠাকুৰিয়া ও গয়ৰহ সকলেও জানিব পূৰ্বে বঙ্গলা আমোলত চুলতান গেয়াচদ্দিন বলবন্ত মৃত্যু হোৱা থান হাজোৰ গৰুড়াচল পৰ্বতৰ ওপৰে পওমোকা মৰ্জিদত এবং বজোৱাত চাহ জাহানৰ পুত্ৰ মহম্মদ চুজায়ে ফতিহা কৰি থাকিবাৰ জন্তে দি জোৱা মাটি মানুহ আৰু আচামি আমোল হ’লত সন্দিকৈ বৰফুকনে পৰে দৰঙ্গিবজাই দি যোৱা মাটি মানুহ এই সকলোবোৰত অলিবন্ধ হৈছে যে শ্ৰীশ্ৰীকমলেশ্বৰ সিংহে শুনি ৰাজমন্ত্ৰী শ্ৰীবুড়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াৰ বাহবৰিয়া ৰুদ্ৰ কটকীক পঠাই শ্ৰীবড়ফুকনত আজ্ঞা কোৱাই ফুকনৰে সজাতি কটকীএ মোকালৈকে গৈ মাটি মানুহ বুজ বিচাৰ কৰি আহি শ্ৰীবুড়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াত জনালতহি শ্ৰীবুড়া গোহাঞি ডাঙৰীয়াই চুজাই দি যোৱা মহজৰ বোৰো আগলৈকে নিয়াই মজুন্দাৰ বড়ুয়াক আগত থৈ দেশি বিদেশি পাৰ্চি পঢ়াৰ মুখে সেই মহজৰ বোৰ শুনি,

* তত্ত্ব আৰু তথ্য পৃঃ ৬২—৬৩

মহজৰো জীৱ, অক্ষৰো উবা, ফটাচিটা জোৰাদিয়া। দেখি আৰু সকলোবোৰ মাটি মানুহ পীড়ৰ নামে নোলোৱাত হাল মোৰলুক নামে ওলোৱাত মিথিলাৰ লগত অসমৰ বহু বিষয়ত মিল আছে। অগ্ৰ প্ৰসঙ্গত সেই কথা উল্লেখ কৰা হৈছে।

তাতে সন্দিগ্ধ জন্মি শ্ৰীশ্ৰী৩লৈ জনালত শ্ৰীশ্ৰী৩৩ৰে ধৰ্ম্মস্থানত অলিবন্ধ হোৱা যুক্তি নহয় যেন দেখি সকলোবোৰ মাটি মানুহ পীৰৰ বোজা আৰু মোকাৰ নামে সিদ্ধান্ত মহজৰ পত্ৰ কৰি দিলে। মাটিৰ নাম—চোৰাচি খাতা পৰগণাৰ আৰঙ্গ মোঁ তালুকৰ ধুচাই গ্ৰামৰ চাৰিহদৰ ভিতৰে পিয়লত পেড়া কাকতত মাটি মানুহ যি আছে সেইদৰে পেৰাৰ আচল কাটল সোধাই থাকিব। আত বাজে ৰূপিত ফৰিঙ্গতি হাবি দলনি মাটি যি আছে পূৰ্বেৰ নিৰ্বন্ধে দিলে। তাৰে ভিতৰত সন্দিগ্ধে বৰফুকনে দিয়া মাটি মানুহ যি আছে তাৰে সহিতে পাইক ২৫টা এই ধুচাই গ্ৰামৰ হদ্দ পশ্চিমে। পূবে...নদি উত্তৰে সন্দিগ্ধে ৰাওজান দক্ষিণে কাৰিৰ জান আৰু মদন মোহন পৰগণাৰ ডিমু গাওঁত দৰঙ্গি বজা চন্দ্ৰনাৰায়ণে দিয়া চাৰি হদৰ ভিতৰে মাটি ৩ বিহি পাই ৪৥ পোৱা ওঠাৰ পোৱা এই সকলোও পীৰৰ কাৰ্য্যত প্ৰবৰ্ত্তি থাকিব। ইহাৰ কৰ কাটল বেঠ বেগাৰ চোৰ চিনলা ধুমুসী মাৰেচা জলকৰ জবন্ধৰ চৌকি হাট ঘাট ফাট দান খুত বাজদণ্ড ব্যতিৰেকে সৰ্ববাব পৰিত্যাগ হৈল ইয়াত কোনো জনে অগ্ৰথা নকৰিব ইতি শক ১৭২৬, ২১ মাঘ।”

অসমৰ সামাজিক বুৰঞ্জীত, বিশেষকৈ মাটি, খাজানা বাজহ, কৰকাটল সংক্ৰান্ত বিষয়ত, পেড়া কাকত সমূহৰ কিমান মূল্য সেই বিষয়ে ৩সৰ্বেশ্বৰ শৰ্ম্মা কটকী দেৱে তেখেতৰ “অসমৰ পেড়া কাকত” শীৰ্ষক চিন্তাশীল প্ৰবন্ধত আলোচনা কৰিছে। ওপৰৰ কাকততেই পদ-পঞ্চক, বেঠ-বেগাৰ, চোৰ-চিনলা, ধুমুসী-মাৰেচা, জলকৰ-জবন্ধাৰ, হাট-খুত আদি বাজহ সম্বন্ধীয় বিভিন্ন পৰিভাষাৰ উল্লেখ আছে।

তলত তুলি দিয়া পেড়াকাকত খনি অধ্যাপক শ্ৰীযুত উপেন্দ্ৰচন্দ্ৰ লেখাৰ সহায়ত উত্তৰ গুৱাহাটীৰ মজিন্দাৰ বৰুৱা পৰিয়ালৰ পৰা সংগ্ৰহ কৰা হৈছে :—

“১৭২৩ শকৰ চতত খাতৰ মাটি মানুহ গৰু পিয়ল কৰি আনি বড়ফুকনক কাকত শুনালত ১৭২৫ শকৰ আঘোণত নিয়ম কৰি দিএ।

বৎসৰি ৩৩ৰ ভণ্ডাৰত সোধাব

বেতনা খাতৰ—		আৰে	
৪ হদৰ ভিতৰত		বহাৰখা	১
মাটি	৮৪ পুৰা	গৰখিআ	১
আৰে হাবি	১৭৫০	খাতোআল বৰা	১
বেবেজিয়া খোআ	১০	টেকেলাৰ লগুৱা	১
খাতো আলে খোআ	১৬	থাকে	১১
	৪৩৫০	গৰু	৮ হাল
		এই য়ে সোধাব	
থাকে—	৪০১০	মাটিপুৰাত	৬০ পুৰাড দৰে
মূলত খটা মানুহ কাৰি	১০	ধান	২১২৫ পুৰা
দৰঙ্গি	৫	মাহ	৬০ পুৰা
	১৫	মুগ	১৬ পুৰা
		কলামাহ	৮ পুৰা
		সৰিঅহ	৪০ পুৰা
		তিল	৪ পুৰা
		গুৰ	৩৪০ টা
		নহৰু	১০ সেৰ
		পনৰু	৫ সেৰ
		ধোঞাপাত	২৫ সেৰ
		জধান	২ পুৰা
		এদা	১০ সেৰ

নবম অধ্যায়

সামৰণি

পোন্ধৰ শতিকাৰ পৰা ঊঠৰ শতিকালৈকে অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ বিৱৰ্তন ধাৰাৰ যৎ কিঞ্চিৎ আভাস পূৰ্বৰ আধ্যাসমূহত দিবলৈ চেষ্টা কৰা হৈছে ; লগে লগে প্ৰদৰ্শনীৰ দৰ্শনীয় বস্তুৰ দৰে পুৰণি গছৰ নিদৰ্শনো উদ্ধৃত কৰা হৈছে। দাৰ্শনিক আৰু বৈজ্ঞানিক সকলে সকলো বিষয়তে ক্ৰমবিৱৰ্তনবাদ বিশ্বাস কৰে। মানসিক চিন্তাৰ বিষয় হলেও সাহিত্য এটি প্ৰাকৃতিক বস্তু ; প্ৰাকৃতিক বিষয়ৰ দৰে সাহিত্যও এই নিয়মৰ অন্তৰ্ভুক্ত। জীৱৰ জীৱনত শিশু, যুৱা, প্ৰৌঢ় আদি বিৱৰ্তনৰ ভিন্ন ভিন্ন অৱস্থা আছে ; সাহিত্যৰ বুৰঞ্জীতো ভিন্ন স্তৰ লক্ষ্য কৰিবলগীয়া। চাৰিশ বছৰীয়া অসমীয়া কথা সাহিত্যৰ সামান্য আলোচনাত ক্ৰমোন্নতিৰ সেই ধাৰাকে দেখুওৱা হৈছে।

বিষয় বস্তু অনুসৰি আৰু আলোচনাৰ সূচলৰ অৰ্থে পুৰণি অসমীয়া গছক প্ৰধান কৈ চাৰি শ্ৰেণীত ভগাব পাৰি—

ধৰ্ম্মপুথিৰ গছ, বুৰঞ্জী-চৰিত পুথিৰ গছ, ব্যৱহাৰিক বিষয়ৰ পুথিৰ গছ আৰু দলিল পত্ৰৰ গছ। কিন্তু প্ৰত্যেকটো ভাগ প্ৰত্যেকটোৰ পৰা সম্পূৰ্ণভাৱে পৃথক কৰা সম্ভৱ নহয়।

সত্ৰ আৰু বজাঘৰ, এই দুই বিভিন্ন পৰিবেশৰ মাজত গঢ়ি উঠাত পুৰণি অসমীয়া গছত দুই ভিন প্ৰকাশ বীতিও পৰিলক্ষিত হৈছে। সত্ৰীয়া পৰিবেশত ধৰ্ম্ম আৰু সংস্কৃত চৰ্চ্চাৰ সংযোগ আছে। গতিকে উভয়ৰে প্ৰভাৱ পুৰণি অসমীয়া গছ সাহিত্যত পৰিছে। কেৱল বিষয় বস্তুৰ কাৰণেই সত্ৰীয়া গছ সংস্কৃত প্ৰভাৱান্বিত নহয়, আদৰ্শ আৰু

অনুপ্ৰেৰণাতো সংস্কৃতগন্ধী। ইয়াৰ হেতু সত্ৰীয়া বীতি আৰু সাহিত্য সংবন্ধগ্ৰণীল। সত্ৰৰ কৃত্ৰিম ভকতীয়া ভাষাত সি আজিকোপতি অবিচ্ছিন্নভাবে সংবন্ধিত হৈ আছে।

বজাঘৰীয়া সহায়ত গঢ়ি উঠাত আৰু বিষয় বস্তুৰ ব্যৱহাৰিক জীৱনৰ লগত সম্পৰ্ক থকাত দ্বিতীয় বিধ গছ সংকীৰ্ণগুণীৰ পৰা বৃহৎ পৰিসৰলৈ বিয়পি পৰিল ; লগে লগে প্ৰকাশ ভঙ্গীও সকলো সীমাবদ্ধতাৰ পৰা মুকলি হ'ল। বৃহত্তৰ সমাজৰ স্পৰ্শত পিছৰ বিধ গছত বিচিত্ৰ প্ৰকাশ বীতিৰ প্ৰয়োগ হ'ল। বাস্তৱ জগতৰ লগত পৰিচয় ঘটাত কাব্যক্ৰান্ত গছই লাহে লাহে অনাৱশ্যকীয় অলঙ্কাৰ বৰ্জন কৰি চলিত ভাষাৰ সবলতা, স্পষ্টতা আৰু সবসতা গুণ ললে। বন্ধগ্ৰণীলতা ত্যাগ কৰি ভাষাই উদাৰতাৰ পৰিচয় দিলে। পূৰ্বে প্ৰয়োজন হ'লেই সংস্কৃতৰ পৰা বিনা সংকোচে ধাৰ কৰাৰ নীতি প্ৰচলিত আছিল। তাৰ ঠাইত প্ৰতিবেশ আৰু প্ৰয়োজনলৈ লক্ষ্য ৰাখি অসমীয়া ভাষাই দাঁতি-কাষৰীয়া দেশী-বিদেশী ভাষাৰ পৰা শব্দ, ধাতু, প্ৰত্যয় আনন্দেৰে আত্মসাৎ কৰিবলৈ ধৰিলে। তাৰে ফলত প্ৰচুৰ দেশজ আৰু আৱৰী-ফাৰ্চী আদি বিদেশী শব্দৰ আগমনত অসমীয়া ভাষা সমৃদ্ধিশালী আৰু শক্তিশালী হ'ল। দেশী-বিদেশী শব্দৰ সময়ত অভিনৱ মিশ্ৰ শব্দমালাৰ (Hybrids) সৃষ্টি হ'ল। শব্দ প্ৰয়োগৰ পূৰ্বৰ নীতি আছিল 'একভাৱ, একশব্দ'। বিবিধ ভাষাৰ সহায়ত শব্দভাণ্ডাৰ চহকী হোৱাৰ লগে লগে একে অৰ্থ বুজাবলৈ স্থান অনুযায়ী বিভিন্ন প্ৰতিশব্দৰ প্ৰচলন হ'ল। ইয়াৰ হেতু বিৰক্তিকৰ পুনৰাবৃত্তিৰ পৰা গছ বীতিয়ে পৰিত্ৰাণ পাই অপূৰ্ব প্ৰকাশ শক্তি আৰু সাহিত্যিক সৌন্দৰ্য লাভ কৰিলে।